

086531666

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

99.4 Brandes, Georg Si

RHB

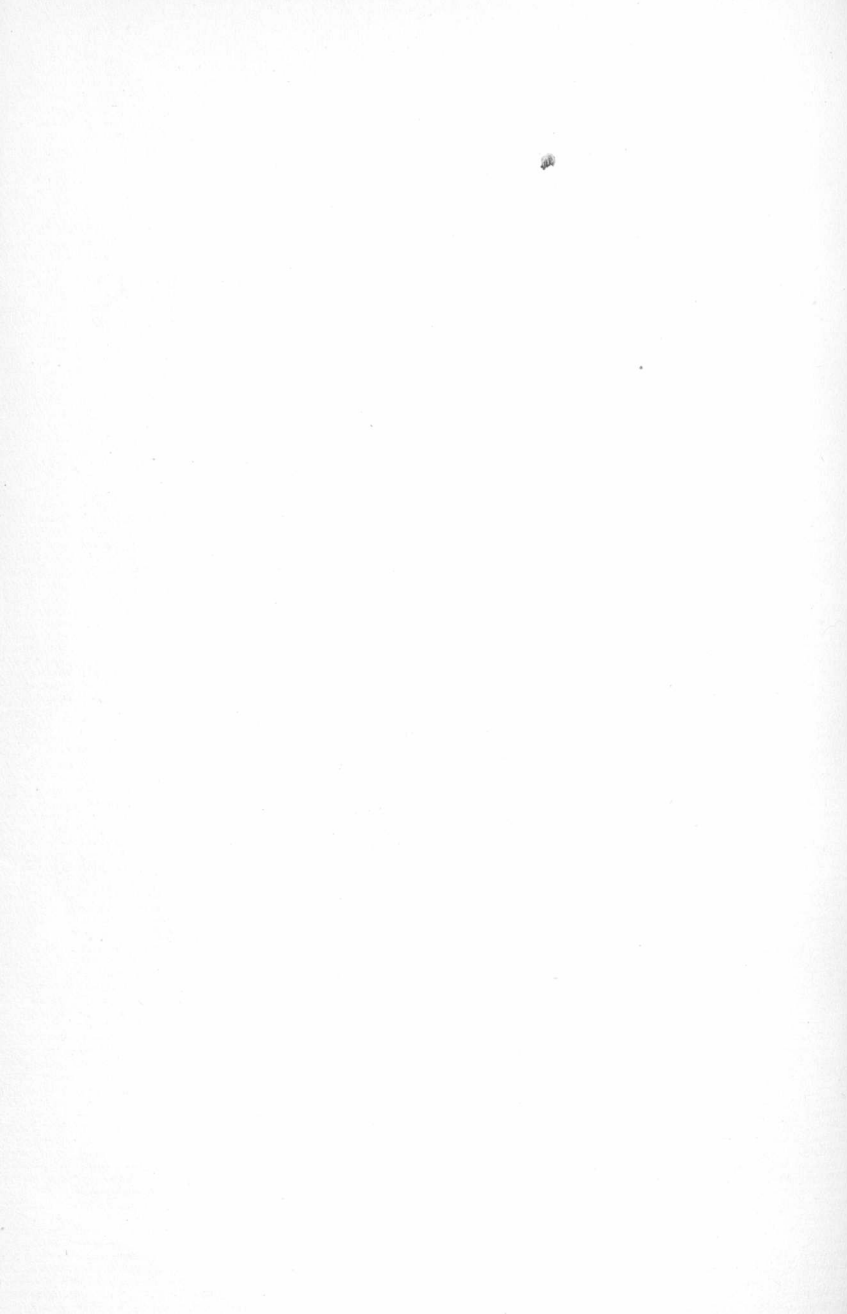
KJØBENHAVNS
RAADHUS
BIBLIOTHEK

EXLI

BRIS

99.4 Brandes, for 6

GEORG BRANDES
(JØDISK AAND I DANMARK)

KONRAD SIMONSEN

GEORG BRANDES

(JØDISK AAND I DANMARK)

Vergebens werden ungebundne Geister
Nach der Vollendung reiner Höhe streben.

In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

GOETHE.

KØBENHAVN

NATIONALE FORFATTERES FORLAG

1913

99,4

Br

INDHOLD

	Side
I. Indledning.....	7
II. Georg Brandes' Livsgang.....	20
III. Georg Brandes som Frihedsapostel.....	35
IV. Georg Brandes' Opfattelse af Litteratur.....	53
V. Georg Brandes' Religionshad.....	104
VI. Georg Brandes' Danskerhad.....	130
VII. Den liberal-jødiske Periode.....	157

I.
Indledning.

Et Folk opstaar og et andet forsvinder, men Israel forbliver evigt.

MIDRASSH.

Det er almindelig anerkendt, at jødisk Aand har sin Styrke i højtudviklet praktisk Tænkning og merkantil Begavelse.

Ingen anden Race opviser saa mange og saa betydelige Finansmænd, Handelsspekulanter, Jurister, Læger og Journalister.

Jøderne — et Folk paa $11\frac{1}{2}$ Million — er mellem Hundreder af Millioner Germaner, Romaner, Slaver og Blandingsracer, bleven de sejerrige i den materielle Konkurrence, og deres Magt er voksende, som Byerne tager til i Indbyggerantal, idet de fortrinsvis holder til i Storstæderne.

Danmarks 5,500 Jøder (hvoraf de to Tusinde nyligt er indvandrede fra Rusland, Polen og Galizien) lever saaledes nu næsten alle uden Undtagelse i Kjøbenhavn.

Forbavsende er den Hastighed hvormed Jøderne opnaar Velstand, saasart de har vundet

Fodfæste i en fremmed Nation, mens vi i Reglen finder dem i Fattigdom, hvor de bor sammen i stort Antal. Det er ikke Arbejdslyst, men et udpræget Erhvervstalent, der faar dem til — paa deres evige Vandringer — bestandigt kun at op-søge Lande, der allerede er i andre Folkeslags Besiddelse, og hvor Kapital er forhaanden.¹ Hurtigt slaar de sig op ved at spekulere i Bondens Arbejde, i Fyrstens Pengetrang og ofte ogsaa ved at udnytte Hjærtelighed. De bærer sig ad modsat andre Racer, der banede Vej for Kulturen ved at søge til Egne, hvor denne stod langt under deres egen, eller hvor slet ingen fandtes, saaledes Nordmændene, der tog frit Land paa Island, Englænderne og Hollænderne, der slog sig ned i Nordamerika, Skandinavierne i Argentina og Australien, Boerne i Afrika.

Kun circa en halv Million Jøder har brudt med Ortodoxien, men det er denne halve Million, der udgør de rigeste, de »liberale Jøder«; det er den, der gerne fornægter sin Afstamning, sælger sine Ahner, hykler Kristendom og Omgivelsernes Patriotisme, blot der kan vindes frem derved. Det er denne halve Million, der kun viser Racens utiltalende Egenskaber; ene paa den turde vel passe Goethes Udtalelser om Jøderne i Almindelighed, at de mangler point d'honneur;² thi det

¹ Wlad. Kaplun-Kogan: Die Wanderbewegungen der Juden. Bonn 1913, p. 3.

² Gespräche, Bd. II., p. 325.

endnu langt overvejende Flertal Jøder — de troende og Zionisterne — udmærker sig ikke blot ved deres smukke, patriarkalske Familieliv, men ved deres Karakters Renhed og Stil.

Om alle Jøder gælder det forøvrigt, at deres Livsvandel er ret fremmed for voldsomme Forbrydelser, til Eks. Mord, eller for Laster som Perversitet og Drukkenskab. Deres Snusfornuft og Nøgternhed frelser dem fra at skeje ud eller degenerere i samme Grad som andre Racer, men vanskeliggør dem til Gengæld ogsaa at gaa til Sjælens modsatte Yderlighed: Genialitet.

Forsøgene paa ganske at frakende et saa begavet Folk som det jødiske Genialitet, saaledes som mange Forskere gør det, til Eks.: Renan, Rich. Wagner, Nietsche, Chamberlain, Dühring og Otto Weininger, som dog selv var et jødisk Geni — kan vanskeligt opfattes som andet end Udslag af Antisemitisme eller som grundet i en mærkelig ensidig Definition af, hvad der skal forstås ved Genialitet.

Absolut Racerenhed er ikke gunstig for Frembringelsen af Genier; alene Blodblanding giver Sindet den Sensibilitet og Fantasi, der er ejendommelig især for kunstneriske Naturer. Forskellen mellem Jøder og Arier synes imidlertid at være for stor til, at Blandingsægteskaber kan give heldige Resultater; det er i Danmark og i Australien, at disse Ægteskaber indgaas i største Antal, og de viser — dels at have Tendens til Ufrugtbar-

bed, dels at skabe et Afkom, der oftest er disharmonisk og trods Begavelse forkomment.¹ Som Helhed har dog intet Folk, indtil for ganske nyligt, holdt sig saa rent og uafhængigt af den omgivende Befolkning, som det jødiske. Den væsentligste Aarsag til den ringe Genialitet hos Jøderne maa nærmest søges i deres fuldstændige Blottethed for Metafysik og deres ringe Fantasi.

Jødernes Religion er kun indrettet med det jordiske Livs materielle Krav for Øje: Frygte Gud, at det skal gaa dig vel her i Verden, adlyde Loven, redde de haandgribelige Værdier og holde Racen ren —, dette er den glansløse Moral, som ikke blot Træk fra det gamle Testamente viser os: Jakobs Bedrag mod Isak, Labans Kneb, Moses Løgne for Farao, Laanet af Guld- og Sølvkarrene, som de beholdt, men hvorom *Talmud* handler — en Bog af kloge, sunde Levereregler, en Bibel uden Mystik, uden Mytologi.

Med en saa jordbunden, ceremoniel Religion forstaar vi, at Jøderne, trods deres Reklameevne, alligevel ikke gør Propaganda for deres Tro. Hvem gaar over til Jødedom? Og med Ideer, saa borgerligt fornuftige og moralske, letfattelige og klare, bliver et Folk kun i ringe Grad kunstnerisk.

Jøderne levede da ogsaa, før de kom til Evropa, af Handel og havde Monopol paa Laan, saa at

¹ Sombart: *Die Zukunft der Juden*. Leipzig 1912, p. 43, og Arthur Ruppin: *Die Juden der Gegenwart*. Köln 1911, p. 159

Georg Brandes' Beretning, at Jøderne først i Europa blev Kjøbmænd, fordi de Kristne udelukkede dem fra alle andre Stillinger og holdt dem nede i Elendighed, viser sig urigtig.¹

Aldrig er der af jødisk Æt udgaet et Geni i Prosalitteratur, i Maleri, Arkitektur eller Naturvidenskab. Blandt Malerne kan Max Liebermann, Pizarro, Israëls og Lesser Ury kun regnes for hæderlige Talenter, aldrig banebrydende. I Skulptur træffer vi det ene Navn: Antokolski, i Filosofien Spinoza, i Lyriken Heine. Der gives ingen jødiske Opdagere. Kun Musikken har enkelte store Navne: Rubinstein, Bizet, Mendelssohn-Bartholdy, Meyerbeer.

Rigtignok er mod disse Genier at indvende, at Spinozas Verdensbillede er koldt, mekanisk og fantasiløst. Og naar til Eks. Goethe synes begejstret for denne Filosof, er det i Virkeligheden dels Herders, dels sin egen Verdensanskuelse, han indblæser Spinoza; han benytter ham, som Nietzsche benyttede Schopenhauer i sin Afhandling om denne; det er deri ikke Schopenhauer, men Nietzsches Tanker vi lærer at kende. Heine henter oftest sine Emner fra en Sexualitet, der er kemisk fri for Mystik og udelukkende Brunst, og

¹ G. Brandes: Kritiker og Portræter 1870. Kap. »Den jødiske Karakter i Schyloch«, endvidere »Reaktionen i Frankrig« 1874, p. 13. Se herimod Sombart: Die Juden und das Wirtschaftsleben. Leip. 1911, p. 368, og A. Ruppın: Die Juden der Gegenwart, p. 44.

han elsker Effekter og Aandrigheder, hvormed ogsaa Meyerbeers og de endnu lettere jødiske Operette-Komponister Offenbachs og Hallvys Musik er fyldte — en Toneverden, der viser Assimilations- og Formtalent, men bliver hul, saa ofte den vil udtrykke det ophøjede.

Kunst, saavel som Kritik og Videnskab, synes desuden hos Jøderne, som Følge af deres udadvendte, beregnende Væsen, sjældent at være Kunst for Kunstens eller Videnskab for Videnskabens Skyld, men for Tendensens, hvor den da ikke blot tjener som Underholdning.

Jødiske Digtere og Litterater optræder oftest som *commis voyageurs*, der henvender sig til det største og mest købedygtige Publikum.

Vilde det nu virke hæmmende for dansk Kultur, om den til Eks. skulde iføres prøjsisk Mundering, hvor nærmest ødelæggende vilde det da ikke være, hvis den paatryktes et saa fremmedartet og aandeligt snævert Præg som det jødiske, især dettes mest materielle og usympatiske Form: den liberal-jødiske?

Og vi er saa langt fra undgaaede denne Fare, at endog det enestaaende er indtruffen, at en lille Nation gennem mere end en Menneskealder har været udsat for et tendentiøst Forsøg paa Udslettelse af sin karakteristiske Aand, Kunst og Livsopfattelse.

Under Paaskuddet af at skulle evropæiseres

og frigøres er dansk Kultur bleven underkastet jødiske Anskuelser, Moral og Vurdering.

Naar Jøderne nutildags hele Verden over først og fremmest er dominerende paa Pengemarkedet (de allerfleste Bankers Indehavere er Jøder), er dette en naturlig Sag; de er paa dette Omraade de klogeste, og Handel og Vandel er tildels internationalt.

Anderledes bliver Forholdet, naar Jødernes Livssyn, der nærmest er Erhvervsaaend, indpodes i et fremmed Folk. Dette er allerede Tilfældet i den mest af Jøder stiftede socialistiske og i den saakaldte liberale — i Virkeligheden jødiske og forjødede Presse, der nu behersker Amerikas og Evropas Storbyer.¹ Allerede herved undermineres ikke blot Nationernes Ejendommelighed og deres religiøse og patriotiske Følelse, men deres Sans for alt højere Liv, idet liberal-jødisk Aand udelukkende er Spekulation i Menneskenes lavere Instinkter og Interesser.

Mens alle andre Racer er i Udvikling eller har været det og besidder den nu saa misforstaaede Egenskab »Idealitet« og af den Grund er i Stand til at frembringe kunstnerisk Kultur, har den emanciperede Jødedom til eneste Maal Bekvemmelighed, Magt og Berigelse. Alt tjener den til

¹ Se Højesteretsadvokat Emil Saxlund: Jøder og Gojim, 2. Udg. Christiania 1911. p. 122, og Huston Stewart Chamberlain: Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts, 10. Aufl. 1913.

Middel herfor, og den skaber som Følge heraf ingen ideelle Værdier.

For at imidlertid en Nations Kultur kunde blive saa forjødisk, som den danske er bleven det, maatte Landet være saa lille og idyllisk som Danmark, Folket saa fredsommeligt, jævnt og flegmatisk, naivt og bravt som det danske. Kun over os kunde de liberale Jøder blive sejrende Despoter. Kun hos os fandtes det Rhodos, hvor de kunde danse. Kun hos os kunde det lykkes *Georg Morris Cohen Brandes*, en Mand endda uden store Evner men med tilstrækkelig Energi og med Forstand paa at vælge sine Ofre, at starte en jødisk Periode.

Endskønt *Georg Brandes* ved enhver Lejlighed søger at hævde den jødiske Race som alle andre overlegen, protesterer han dog energisk mod selv at kaldes Jøde.

Dette er et Træk, karakteristisk for alle liberale Jøder, at de, naar de benævner sig Fritänkere eller Kristne, samtidigt forsøger at indbilde alle Ikke-Jøder, at de nu er traadt ud af deres Race, at dermed er Racemærket i dem udslettet; eller de erklærer, at der nutildags ikke eksisterer Racer. Ideligt og utrætteligt paakalder *Brandes*¹ som Autoritet for slige Paastande *Jean Finots* Bog »om Racefordomme« (uden naturligvis at oplyse, at ogsaa *Finot* er Jøde); *Finot* erklæ-

¹ Samlede Skrifter, Bd. 18, pag. 347; endv. »Aabent Brev til *Jacob Knudsen*« i »Politiken« Februar 1912.

rer, at der hverken mere gives arisk Race eller gallisk Aand eller jødisk Aand. Brandes tilføjer: »I Fald Menneskene kunde tænke, maatte dette evige Vrøvl om Afstamning høre op«. ¹

Denne utiltalende og umulige Bestræbelse for at skjule sine Spor, og — hvad Brandes selv bebrejder Henrik Hertz — dette Forsøg paa at bringe sin Herkomst i Glemme, som et partie honteuse, ² viser han altid selv, saasnart nogen fordrister sig til at bestemme hans Væsen som jødisk, og det endda Brandes, hvor han vil forklare en Individualitets eller et Folks Karakter, naturligvis gør dette gennem Racen, det tilhører. Han taler om en germansk, en fransk, endog om en dansk Opfattelse af Antiken, ³ vil derimod absolut bestride, at hans egen Opfattelse af den er jødisk. Han bestemmer Oehlenschlägers Aladdin og H. C. Andersens Barnlighed som afgjort germansk gotisk, sidstnævntes Lune som nordisk dansk; ⁴ han fastslaar Molières Fruentimmer-skolen som typisk fransk i Aand, Karakter og Anlæg ⁵ og fordyber sig i Forskellen mellem keltisk og engelsk Aand. ⁶ Ja, han endog betoner, at den ringeste Draabe fremmed Blod giver en

¹ Levned III., p. 39 »Zionismen«, Politiken 12—12—1905.

² Kritiker og Portrætter 1870, p. 397.

³ Emigrantlitteraturen 1872, p. 183.

⁴ Kritiker og Portrætter, p. 392 og p. 395.

⁵ Æstetiske Studier 1868.

⁶ Bd. 11, p. 315—16.

Karakter sit Særpræg. Saaledes hedder det om Theophile Gautier: »For at fuldstændiggøre de Træk i hans Afstamning, der synes betegnende for hans Væsen, er den Tilføjelse nødvendig, at der utvivlsomt var østerlandsk Blod i hans Slægt. Dette er højst interessant, fordi det — ganske som Negerafstamningen oplyser meget af Voldsomheden og Kraften hos Alex. Dumas og Pusjkin — paa en fysiologisk Maade forklarer det orientalske Præg hos Gautier.¹

Her synes da Brandes at erkende, hvad han fornægter, naar det gælder ham selv: at det ikke er Sproget, ikke Religion eller Ateisme, men alene Blodet, der bestemmer et Væsens Særpræg — og at ikke det største Geni kan gøre det Krumspring at løsrive sig fra sin Afstamning, selv om det aflægger enhver Tro, antager et nyt Sprog og bliver Borger iblandt et fremmed Folk. Kun det udvendige, det ligegyldige kan tilegnes. Race og Nation bryder igennem, allermest hos Geniet; det er netop en Aabenbaring, et Udtryk for, hvad der ligger latent i hele Folket.

I saa høj Grad er det Brandes om at gøre, at Racebegreberne — saasnart han selv skal bestemmes som Jøde — løber sur for os, at han stundom betoner, at Jøderne blot er en Religion, ikke nogen Race,² stundom finder paa at ville gøre os Danskere baade til Tyskere og Jøder.

¹ Bd. 6, p. 255.

² Bd. 18, p. 409.

Han erklærer: »Et uhyre Antal Borgerfamilier i Kjøbenhavn er tyske; Halvdelen af Navnene er tyske, Landets Religion er tysk, forsaavidt den ikke er jødisk; Kongehuset er tysk, Adelen for en stor Del tysk«, endvidere: »altid har jeg stillet mig i afgjort Opposition til det jødiske med alle dets Aflæggere, Luteranismen blandt andet. Det hele Land er gennemtrængt af jødisk Kultur, ældgammelt jødisk Barbari. Alt her er jødisk indtil Bøndernes Navne — men først og sidst jødisk Religion: — Folkets Fester er jødiske — ogsaa Teologien og Moralen«. ¹

Dansk kan, efter denne Definition, vanskeligt have noget bestemt Aandspræg. Om sin egen Individualitet bekender Brandes imidlertid: »Er der noget, jeg i dybeste Forstand ikke er, saa er det Jøde. Der var en Tid, hvor jeg noget nær var det eneste Menneske her i Landet, som ikke var Jøde«. ²

Brandes beretter rigtignok andetsteds, at han grublede over tysk og romansk Aand, efter at han havde »lært Norden at kende«, og efter at han havde modtaget »dybe Indtryk« af »slavisk Folkeand i dens Ejendommelighed som polsk«. ³

Her karakteriseres alle Dødelige af Brandes gennem deres Races Ejendommeligheder, kun

¹ Levned III, p. 38—39.

² Bd. 18, p. 439.

³ Levned II, p. 38 og III, p. 163.

dansk Aand gøres uklar, og ene Brandes er i Verden udefinerbar.

Dog ikke ganske. Brandes erklærer sig stundom for g r æ s k.

Hvor Talen er om Jøden Lord Beaconsfield, hedder det vel, at denne paa sine Rejser »nødvendigvis maatte tiltales mere af Stambuls Pragt end af Athens Ruiner«,¹ men om sig selv udtaler den i intet mindre jødiske Brandes, at han allerede som Dreng hørte hjemme i Hellas' Skønhedsverden, »den«, hedder det endvidere, »er hans Aands sande Hjemstavn«.²

Derom er ellers alle Kyndige enige, at Jøderne maaske er det mest ugræske af alle Folk; og det vil da ogsaa være umuligt at paavise blot det ringeste græske i Brandes' Optræden, Sind, Religion eller i hans Aandsvirksomhed, tilmed han aldrig har offentliggjort et eneste Resultat af de Studier over Antikens Filosofi, Digtning eller Skulptur, som han vil have os til at tro, aldeles har gennemtrængt ham.

Hvor let Brandes har ved at tilhøre en hvilkenksomhelst Kultur, viser han endvidere ved at erklære sig for at være d a n s k.

»Jeg er født i Danmark«, fortæller han, »af danske Forældre, har som Barn aldrig talt eller hørt andet Sprog end Dansk«. Brandes bliver sig endog engang i sin Naturopfattelse bevidst »en

¹ Bd. 6, p. 332.

² Levned I, p. 58.

nordisk Ejendommelighed ved sit Væsen¹ og paastaar desuden, at han i Italien efter sit Udseende opfattes som Skandinav.

Et ganske overfladisk Kendskab til Brandes vil dog være tilstrækkelig til at udtale med Bjørnstjerne Bjørnson, at han helt mangler dansk Bevidsthed! Var Brandes nogensinde drømmende, flegmatisk, brav, beskeden, sindig eller barnlig? Elskede han nogensinde det danske Bondeland eller Naturensomheden? Har han nogensinde i sin Omtale af Danskerne givet Udtryk for Ømhed eller blot Sympati? Eller var han from? — Ikke nødvendigvis i kristelig Forstand, men som en Hellener var det, som en Germaner er det, der kender Ærefrygt for en dybere og større Virkelighed end den tilsyneladende?

Her vil Brandes indvende: Mit Fødeland er Danmark, mit Hjemland Hellas, men som Aand er jeg fri; den er evropæisk, kosmopolitisk; min Tanke og hele mit Liv har været en Kamp for Tankens Frihed!

En mislykket Kamp i saa Fald. — Dog nej! Slet ingen Kamp, blot en sindssvag Frase. Thi Brandes ved, han ikke blot ikke er dansk, ikke germansk, ikke af blandet Race heller og — mindst af alt en i Luften frit svævende Aand; han ved, at han er Orientaler, at han er Reformjøde.

¹ Levned, I, p. 409.

II.

Georg Brandes' Livsgang.

»Løsrevet fra den Jordbund, det Samfund, det Sprog, hvori hans Aand hører hjemme, har han endnu bevaret sin østerlandske Karakter; — han er lidenskabelig i at handle, at beregne, at fornemme, at hade og at hævne sig.«

Georg Brandes om Shakespeares Shyloch
i »Kritiker og Portræter«, 1870, p. 124.

Skønt Brandes ikke kan benægte det Faktum, at han er af ren, ældgammel, jødisk Afstamning, endda af Ypperstepræsten Arons Æt, tier han omhyggeligt desangaaende. Han fortier endvidere i sin Selvbiografi, at den Gren af Ypperstepræstens Slægt, han tilhører, kun for kort Tid siden indvandrede til Danmark. Han nævner i det Hele taget ikke sin Slægt, siger intet om dens Karaktertræk, udsletter derimod Morris og Cohen af sit Navn. Vi akkurat erfarer, at Brandes' Fader og Farfader var ansete Silkehandlere, at han selv fødtes i den jødiske Menighed i Kjøbenhavn og konfirmeredes i samme. Jødisk er Brandes ved sin tidlige Modenhed, som ved den hurtigt ind-

trædende Standsning af Udviklingen. Ligesom de jødiske Forfattere herhjemme før ham — Henrik Hertz og Meir Aron Goldschmidt — viste han sig i Skolen i endnu højere Grad end noget dansk Talent og noget nordisk Geni som en fortrinlig Discipel, en udpræget Duksenatur. Der var over Brandes intetsomhelst fantastisk eller verdensfjærnt; der slumrede ikke i ham nogen Individualitet, der vilde bane sig Vej paa Bekostning af Skolelærdommen. Med hele sin Races hurtige Opfattelsesevne tilegnede han sig som i Leg alle Kundskaber og tog sine Eksaminer med Udmærkelse.

I sekstenaars-Alderen var Skolegangen ham en Fortvivlelse, men kun fordi han ikke fik Undervisning nok. Han var færdig med det Hele, og ved Selvfordybelse kunde denne blot praktiske og udvendige Begavelse aldrig, hverken dengang eller siden, hente nogen Næring.

Han var da ligestraks den, han vedblev at være: Skolebegavelsen, det lyse Hoved, hvem Kristendommen »tidlig grundigt afskrækkede som Sagnhistorie« og »hvem Mystik var »Rester af Oldtidsbarbari«,¹ en Natur, snusfornuftig, længe ganske uerotisk, derpaa i sit Forhold til Kvinden fuldstændig orientalsk, om end hans Om tale af Kvinden klogeligt lyder respektfuld; endelig en Intelligens, der ikke var betydeligere, end at den straks var indlysende for enhver, for Lærere

Levned I, p. 57.

som for Jævndrende, — thi den bestod kun i Evnen til at fylde sig med Kundskaber og tilegne sig disse uden Tanke om Sammenhængen.

Hvor nordiske Skolebegavelser imidlertid har et sindigt Gemyt, der var Brandes sydlandsk lidenskabelig, og Danskerne opfattede fejlagtigt dette blot fremmedartede, denne Klarhed, der er Racens tydelige Begrænsning, som Genialitet. Selv ansaa Brandes sig altid for den Udkaarne.

I en Skildring af en jævndrende tysk Student, der havde farvet Blod i Aarerne, tog Filosofikum med særlig Udmærkelse og ogsaa mellem de langsommere Danskere opfattedes for overmaade intelligent, har Brandes, uden at vide det, tegnet en Del af sig selv meget rammende. Det hedder om denne Tysker: »En ung Sofist og samtidig en sand Komediant, der indrettede sin Optræden ganske efter den, med hvem han talte, vandt den Paagældende ved at slaa ind i hans Tone og vise den Side af sit Væsen ud, ved hvilken han bedst kunde behage den anden. Udrustet med Evnen til at mystificere og blænde sine Omgivelser, yderst skarpsindig, smidig og tom, forstod han at sætte Tanker i Bevægelse og fængsle ved livlig, fordomsfri, ofte paradoksal Underholdning. Snart var han koldere, snart mere fortrolig; han forstod at eftergøre Hjertelighed og at smigre ved tilsyneladende Beundring«.¹

¹ Levned I, p. 86.

Georg Brandes' første Skridt i Litteraturen var længe behændigt lagt an paa at skaffe sig Yndest ved lutter Komplimenter til de gamle godtroende Digtere, der som Professorer og Konferensraader sad inde med Anseelsen og Magten. Han opsøgte dem ærbødigt allesammen, og villigt modtog de den unge Kandidat, der besad al den Aarvaagenhed, Aktivitet og det hastige Tempo, de selv altid havde manglet. De anede ikke, at denne lattermilde Yngling, blot han fik skaffet sig Position, skulde haane al Danskhed og hugge ned som farlig for Kunsten, hvad der netop er dens Livsbetingelser. Evolutionslæren og Raceforskellene var endnu ukendt Tale.

Ikke heller altfor hurtigt stødte Brandes de sagtmodige Danske fra sig ved at latterliggøre deres Kristendom; det gjaldt ham først om at vinde alle Autoriteter, og dette lykkedes hurtigt. Endog det, at Brandes var Jøde, vurderede vi ham for, og hans liberale Racefæller tog ham desforuden straks under Armen og har aldrig svigtet ham. Saa lykkelig blev da hans Debut, at alle Autoriteter kom ham imøde. Forlægger Hegel søger ham og giver ham allerede Honorar for hans første kritiske Forsøg, Redaktører tilbyder ham Stillinger ved deres Blade og Tidsskrifter. Den tidligere Indenrigsminister Orla Lehmann finder Vej til hans Dør og opfordrer ham til at holde Foredrag; med den tidligere Finansminister, Jøden Konferensraad Nathan

David rejser han som dennes Gæst til Stockholm. Han ankommer til Paris paa Universitetets Legat og forsynet med Anbefalingskrivelser. Professorens i Filosofi i København Hans Brøchner begunstiger den 20aarige fremfor alle. En Kritiker som Hans Vodskov — J. P. Jacobsens Ungdomsven — hyldede ham og beredte Vejen for ham, indtil det stod ham klart, at Brandes' Maal kun var at opkaste sig til Partifører,¹ og at hans Kritik var utilforladelig, saa trak han sig stille tilbage fra Brandes. I Brandes' første Strid: Angrebet paa den Kierkegaard-Nielsenske Lære om Tro og Viden, blev han endvidere støttet af Autoriteterne, af Pressen, ja endog af Teologerne.²

Publikum endelig fyldte ved den unge Doktors Universitetsforelæsninger straks Auditoriet til Trængsel, selv om Forsamlingens Fysiognomi især stærkt prægedes af jødiske Damer i alle Aldre.³ Aldrig lagde Tilhørerne ham Hindringer i Vejen, aldrig chikanerede Universitetet ham, og dog var hans Forelæsninger mest Uddrag af udenlandske, unævnte Kilder, tilsat med egne polemiske Sensationsfraser, der angreb det bestaaende Samfund og satte sig alle Autoriteters Afskaffelse til Maal.⁴

¹ Illustreret Tidende 4—3—1883.

² H. Høffding: Epilog. Tilskueren Maj 1890.

³ Vald. Vedel: Studenterbogen, p. 170.

⁴ Se ogsaa Jul. Paludan: Lærefriheden og Demokratiet 1880, p. 11.

At Drivfjedren hos Brandes ikke var Kærlighed til Arbejdet, ikke den indre Nødvendighed af at maatte følge et Kald, det viser hans Smigren først for Autoriteterne, derpaa for den ukritiske Ungdom. Hvad udtalte ikke Julius Lange til Brandes, endda ved en festlig Sammenkomst for denne: »Du sagde i din Ungdom, da vi talte om Byrons Ulykke, at Du gerne vilde have alle Ulykker over dit Hoved, naar Du blot derved kunde vinde Berømmelse«. ¹ Med denne Hensigt for Øje er det ogsaa, at han gør sin Livsplan afhængig af, om han vinder Universitetets Prisopgave eller ikke, og at han vælger det juridiske Studium, indtil Successen som Kritiker er ham saa sikker, at han kan »hellige sit Liv til Videnskaben«. ² De videnskabelige Opgaver gennemgløder dog ikke hans Hjerne mere, end at han, da Titlen paa det førstvalgte Emne for Forelæsningerne ikke tilfredsstillede den Autoritet, han vilde behage (Prof. Brøchner), øjeblikkelig kan finde paa et andet. Han vælger da et Emne med den uhyre Titel: »Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur«, og det generer ham ikke straks at begynde Forelæsningerne derover uden Forberedelse. De blev ogsaa derefter.

¹ G. Brandes: Julius Lange. jvf. Brandes' Strofer 1868 (Ungdomsvers): Den første skal jeg være blandt os i vort Nord — Saa vidt vor Tunge tales og langs Østersøens Kyst — skal mit Navn man allevegne nævne.

² Levned I, p. 337.

Fordi han i intet var genial, følte han sig i intet som den Kaldede. Kun rent borgerlig var hans Attraa: Sensation og Magt. Og de første Skridt ad Vejen hertil naas ved de Midler, Goethe med Urette mener, at alle Jøder bruger for at bore sig frem: »Wer keine Liebe fühlt, musz schmeicheln lernen, sonst kommt er nicht aus«. ¹

Dog, naar Brandes senere ideligt ændrede Meninger, skal vi saa tro, at dette skete, fordi han udviklede sig, og at det var tilfældigt, naar han hævdede hvert nyt Standpunkt i det Øjeblik, dette viste sig mest hensigtsmæssigt for hans Berømmelse?

Indtil c. 1870 roste han klogeligt den danske Romantik, skrev de eneste Afhandlinger, der ikke skæmmes af Forfalskning eller Polemik, og erkendte rigtigt, at det ikke er Digtningens Opgave at være tendentiøs eller direkte moraliserende. Efter 1870 angriber han længe alt, hvad der er nordisk og nationalt, siger om den danske Romantik: »Jeg vil kun skildre den for at bekæmpe den« ² og blev Demokrat — i Politiken ved at slutte sig til det litterære Venstre, i Kritiken ved at docere Mills Velfærdsmoral med Flertallets Lykke som Menneskehedens Maal, i

¹ Goethes Gespräche, Bd. III, p. 25.

² Politiken 1—4—1887. — Se desuden Afhd. om Oehenschlæger og Ingemann i Essays 1889 og Romantiken i Tyskland 1893.

Kunstopfattelse ved at kræve, at Litteraturen skal underkastes Viljen og gøres social, politisk, aktuel. I c. 1890 forvandlede Kosmopoliten og Demokraten til dansk Patriot og Tilhænger af Nietzsches aristokratiske Overmennesketeori, der hævder de Enkeltes, de Stærkes, de Fornemmes Herremoral. Nu har omsider hans Berømmelse Afstivere i alle Lejre. Brandes begyndte fremdeles som æstetisk Kritiker for, saasnart han havde sikret sig Publikum, at opkaste sig til social Fører for et Fritænkerparti og at fordreje Romantik og Naturalisme fra at være blot litterære Metoder til liberal jødisk Moral og »Frisind«. Brandes opkastede sig til Diktator i Spidsen for en Klike, hvis øvrige væsentlige Ledere var liberal-jødiske Journalister, der alle som han ikke bedømte ethvert nyt litterært Værk efter dettes kunstneriske Værdi, men efter dets Forfatters Stilling til Partiet.

Kun i sin Bekæmpelse af Religionen og i sit Instinkts Had til dansk Aand er Brandes forbleven stabil og herved, som ved sin vidunderlige, mekaniske Afpasningsevne, der snor sig til alting og indretter sig efter alting, viser han sig som Jøde eller rettere som den frafaldne Jøde. Og ogsaa deri er han sig selv tro, at hans beregnende Natur uvægerlig tillægger de Forfattere og Kritikere, der svigter ham, eller angriber ham — idet de gennemskuer hans Væsens Hulhed — som Bevæggrunde: lav Beregning (om Holger Drachmann),

Leflen med Publikum eller Magthaverne (om Joh. Jørgensen), Ønsket om at komme paa Finansloven (om Karl Gjellerup) eller Haabet om en Professorstilling (om Dr. Nissen).¹

Et Middel til at naa frem var endvidere for Brandes det indbildte Martyrium. Han, hvis Livsvej blev lettere end nogensinde et Talents, — thi Geniets var næsten altid Uforstaaethed, Ensomhed og Undertrykkelse — er aldrig ophørt med at klynke, ret som skete der ham en bestandig Uret. Ligesom han indgiver Lord Beaconsfield en Jamren ved at være Jøde, som vi ikke finder hos denne, saaledes lyder, fra hans første Optræden, da hans Forelæsninger indleddedes og sluttedes under øredøvende Bifald, og lige indtil nu, Skriget over, at ikke alle uden Undtagelse, straks og for altid hyldede ham som den ufejlbare.

Ved sine Klager opnaaede han imidlertid at drive sine naive Tilhængere til Ovationer. Martyriet kulminerede, da den 28aarige Dr. phil. ikke fik den ønskede Ansættelse som Professor i Æstetik ved Universitetet, dengang denne Stilling blev ledig.

Ikke fordi han var Ateist; det var før ham herhjemme blandt andre hans Lærer, Professor Brøchner — endnu mindre laa Antisemitisme til

¹ Drachmann: »En Replik« Dagbladet 11—12—1883. — Gjellerup: Vandreaaret 1885, p. 562. — Brandes' Levned III, p. 71.

Grund; hans Race erindredes Danskerne kun om, naar de, og først senere hen, bestemte ham som en Natur, væsensforskellig fra deres egen, og til de dygtigste Universitetslærere talte altid Jøderne; — altsaa dette Martyrium kunde Brandes ikke beraabe sig paa, — men fordi man allerede dengang ikke anerkendte ham for Videnskabsmand. — Tiden har i overraskende Grad retfærdiggjort hin Opfattelse.

Fordi Brandes siden hen ligesaa forgæves søgte at blive Professor i Christiania, Wien og mellem Skandinaver i Amerika, opfatter han alle professionelle Videnskabsmænd som Pedanter.

Han var jo selv i den Grad ængstelig for Pedanteri — der vel nærmest kan defineres som altfor grundig Fordybelse i Smaating og manglende Overblik over det væsentlige: de store Linjer — at han hellere nedlod sig til at bibringe Læserne Indtrykket af, at de læste h a m, hvor han blot citerede a n d r e Forfatteres Skildringer af Digterværker, han atter selv ikke kendte noget til.

Udelukkelsen fra Universitetet var Martyriet, han klagede over at have tilfælles med de største Aander. Disse hører sjældent hjemme dér, udgaar endnu sjældnere derfra. Kant, Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche blev senest anerkendte i Fagmændenes Kres. Forskellen er kun, at Brandes i Stedet for at være revolterende Tænkter, altid kun som Nomaden har elsket Udbyttersystemet, aldrig har skabt noget. Hvad

der gjorde ham uegnet til at beklæde Universitetets Lærestol, var hverken hans Mangel paa Pedanteri eller nogen Fremførelse af ny Tanker, men dette, at hver Side af hans Forelæsninger prægedes af Fanatismens Ufrihed, Had til Religion og Samfund,¹ og at han i høj Grad skrev ud af andres Værker, direkte eller med faa Ændringer uden at nævne Kilderne, og uden at kunne tilbagevise vægtige Angreb og Beviser for Plagiat.²

Julius Paludan, — Brandes' upartiske og altfor noble Modstander, der var den første, som grundigt paaviste hans journalistiske Behandling af Videnskaben, undrede sig med Rette over, at Autoritetsangriberen Brandes saa absolut vilde være Professor. »Vi forstaar egentlig ikke«, skriver

¹ Se Jul. Paludan: Lærefriheden og Demokratiet 1880.

² De mest graverende Beskyldninger har Brandes ladet ganske ubesvarede; han har virkelig givet sine Angribere ikke blot det første, men samtidigt det sidste Ord. Saaledes: Jul. Paludans sønderlemmende Kritik af »Emigrantlitteraturen« og »Reactionen i Frankrig« i »Nær og Fjærnt« 1877 (Nr. 277 og 278), Oktbr. 1878, Febr. 1880, og i Dagbladet 25. Juni 1885 Dr. Pul's Paa-visning af Brandes' Forfalskninger i »Romantiken i Tyskland« i »Wie Georg Brandes deutsche Litteraturgeschichte schreibt« (Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen, 80 Bd., Braunschweig 1888). Jean Thorels Angreb paa alle 6 Bind Hovedstrømninger i det andet Septemberhefte af »Revue de deux mondes« 1893. Professor Nissen om Brandes' Forfalskning af Børne, »Tilskueren« 1883. Prof. Østrup om Brandes' pseudobibelkritiske Studier, »Tilskueren«

han, »hvorledes en Mand, der i et og alt er en Fjende af de bestaaende Samfundsforhold og gør deres Afskaffelse til sit Maal, kan attraa en Statsansættelse, eller forene det med sin Samvittighed at modtage den«. ¹

Det er dog indlysende at for Brandes kunde intet være behageligere end at faa netop de videnskabelige Domstole til at sanktionere hans Journalistik som Videnskab. — Først tredive Aar senere skete dette (1902). Saasnart det Demokrati, han og hans Broder havde støttet, kom til Magten, blev Brandes Professor uden Forpligtelse til at docere.

Ligesaalidt som Brandes nogensinde dømtes til litterær Tavshed, eller blev overset, eller kendte til materiel Nød og Forladthed — fik han længe Lov til at føle sig en Smule miskendt. Da han mente, han ikke tjente tilstrækkeligt i Kjøbenhavn, bosatte han sig 1877 i Berlin for fem Aar,

Septbr.-Oktbr. 1893 og Novbr.-Decbr. 1894. Prof. M. Bernays om Brandes' Brug af Taine: Schriften zur Kritik IV 1899. Prof. Henr. Schück om Brandes' Forfalskning af Tegnér, Stockholms Dagblad 30.-12.-1900 og Gustaf Ljunggren om samme Emne i »G. Brandes' Tegnér«. Harald Nielsens »Usurpatoren« i »Ugens Tilskuer« 23.-2.-1912 er den skarpeste historiske Behandling af Brandes. Andre Beviser for Brandes' Forfalskninger findes i Alfred Ipsens »Georg Brandes« 3. Bind, Kap.: Forhold til Kilder, og Sig. Müller »Ugens Tilskuer« 9.-2.-12.

¹ Lærefriheden og Demokratiet 1880, p. 11.

et Ophold, som dog afbrødes af jævnlige Besøg i Danmark. Forinden han rejste fra os, overrakte ham af de mest ansete blandt hans Tilhængere en Tillidsadresse, og 1882 tilbød de samme ham gennem ti Aar en aarlig Sum paa 4000 Kr. uden andre Forpligtelser forbundet hermed end Ophold i Danmark. Denne Belønning modtog Brandes samtidigt med, at vor største, danske Digter, den syge Jens Peter Jacobsen, af sine faa Venner fik den eneste Gave i sit Liv — en Chaiselongue, til Pynt og Nytte i sin fattige Stue i Kjøbenhavn!

Og hvorledes tog Brandes mod denne store Pengesum? Han lod som var det rent af Naade. Han meddelte sine Givere, at Tilbuddet materielt set var en slet Forretning, Hjemkomsten et Offer, og at han straks maatte slaa til for ikke at fortryde det.

Danmark, der altid har handlet ilde med sine egne Genier, indtil de først var blevne ansete i Ulandet, viste sig straks fra Begyndelsen af stor-slaaet fornem overfor et fremmed Talent og stræbte at oparbejde hans Ry udfra Kjøbenhavn — men fik kun Utak herfor. Endnu i 1888 jamrer han i Breve til Nietzsche over sin lidende ensomme Eksistens — over at være den i Norden mest forhadte Mand, ulykkelig og — hvad sikkert er rigtigt — »af det allersletteste Ry i lærde Krese«.¹

¹ Nietzsches gesammelte Briefe 1900—08, Bd. I, p. 518, Bd. III 1. Hæfte, p. 283, p. 289. Bd. 4, p. 363.

Alligevel naaede han, ved at opsøge næsten alle Evropas Berømtheder og skrive om dem, og ved sine Racefællers befordrende Reclame for ham herhjemme saavel som i Berlins og Wiens liberal-jødiske Kredse, endelig ved tildels selv at oversætte sine Bøger til Verdenssprogene — en vis Berømmelse, den Berømmelse, som er en Skin-garanti for Storhed, som ophører, naar dens Indehaver dør, og som ofte i endnu højere Grad er bleven andre smaa Talenter til Del.

Udadtil og personligt opnaaede Brandes imidlertid alle de Hædersbevisninger, som aldrig tilkendtes nogen dansk Kunstner eller Litterat.

Samtidigt han med Martyrmine udtalte, at han »var bleven u d p e g e t som Fører i Danmark«¹ lod han sig af sine Ildtilbedere hylde som Tidens Messias — som Gud;² ligesom han selv gerne tillagde sig de kristelige Titulaturer: »St. Georg«, »Skytshelgen«, »Helligaandsridder«.

Som den eneste i Landet modtog han gennem Folkets Repræsentanter en høj, livsvarig Pension i Hædersgave og af Kongen Kommandørkorset og Fortjenstmedaljen — Tronens og Alterets Symboler.

Al Ting tager Autoritetshaderen med af Samfundshyldest, saavel den radikale og den konservative Presses Lovord som Fakkeltog fra Socialdemokratiet og Bourgeoisiet. Han skjuler

¹ Bd. 15, p. 430. (Tale i Samfundet 1896).

² Studenterbladets Brandesnummer November 1896.

end ikke sin sygelige Tørst efter at komme til Hofbal i Berlin og dør forestilles for de kejserlige Værter. I sit Levned refererer han endda Kejserindens blot officielle, almindelige Høflighedsfraser til ham med fremhævede Typer.¹

Saa slappe er det danske Folk og dets Autoriteter blevne i Kritik, at Brandes med Rette har kunnet udtale, at han har opdraget sig sit Publikum.²

¹ Levned II, p. 376.

² Forord til Samlede Skrifter.

III.

Georg Brandes som Frihedsapostel.

Alle Freiheitsapostel, sie waren mir
immer zuwider:
Willkür suchte doch nur jeder am
Ende für sich.

GOETHE.

Straks i sin første Forelæsning paa Kjøbenhavns Universitet November 1871 bekendte Georg Brandes sin Tro paa den fri Tankes endelige Sejr,¹ hvorved han udtalte, at han især forstod Nedbrydning af alle Autoritetsprinciper. *

Brandes' Hensigt med de Forelæsninger, han holdt gennem flere Aar, var — siger han — i store Træk at give en Psykologi af Aandslivet i det nittende Aarhundredes første Halvdel.² Dette Emne havde allerede flere udenlandske Kritikere behandlet indgaaende og fortrinligt. Det bød derfor ikke noget nyt for Forskerne, vel derimod for det danske Publikum, som ikke kunde ane, at

¹ Emigrantlitteraturen 1872. Indledning.

² Bd. 6, p. 681.

disse Foredrag over en Tidsalders Kultur, der mest omfattede Romantikens Digtning, gav en Forvanskning af den stillede Opgave; at denne blot var en tilfældig, iøvrigt den tænkeligst mest uheldigt valgte Straamand for Forkyndelsen af liberal-jødisk Livsanskuelse.

Naar Brandes ved Hovedstrømningers Afslutning endvidere udtalte, at »den Magt, der havde grupperet Værkets Form, var Kunstens«,¹ saa var tværtimod hin Betragtning, der her gjordes gældende af tildels længst svundne Decenniers Kultur, hverken nogen æstetisk, kritisk,² almenmenneskelig eller individuel, derimod den, moderne ateistiske Jøder siden Revolutionen har hyllet Verden over, som ensbetydende med Frihed og Fremskridt.

Gennemgaar vi den nærmere Bestemmelse af den fri Tanke, ser vi, at ved denne forstaas: 1: Frihed for Kirke og enhver Form af Religion, 2: Nedbrydning af alle Autoritetsprinciper, 3: Den internationale, fri Individualitet, 4: Den fri Kritik og Opfattelsen af Kunsten som værende til for sin egen Skyld (l'art pour l'art).

Medens de første tre Forkyndelser viser sig at være Fraser, er den sidste en Sandhed, franske Kunstnere har opstillet, og alle store Kunstnere

¹ Bd. 6, p. 683.

² Bd. 9, p. 516.

altid instinktivt har fulgt; kun ikke de liberale Jøder, som tog sig den til Indtægt — og blandt dem mindst af alle Georg Brandes.

Den fri Tanke var: 1: Frihed for Kirke og enhver Form af Religion. — Georg Brandes bekender: »Jeg kæmpede som den første Dansker aabent og bevidst for den fri Tanke, ikke blot mod Teologien, men mod al saakaldt aabenbaret Religion. Jeg betragtede Troen, der ansaas for Menneskets ypperste Klenodie, som en skadelig, nedbrydende, ulykkebringende Magt«. ¹ Broderen Edvard kommenterede med en Hyldest til »den stolte Gudløsheds Ide, den rene Irreligiøsitet, den alle Forbehold bortskyende Ateisme«. ²

Den fri Tanke var: 2: Nedbrydning af alle Autoritetsprinciper — foruden de religiøse: — Stat, Nation, Ægteskab.

»En Dødsfare for Aandslivet«, skriver Georg Brandes, »er Vedhængen ved det overleverede«, ³ og »Autoritetsprincippet er det mest fornædrende og fordummende, det sletteste, det mest nedværdigende af alle Principer«. ⁴

De første tre Bind »Hovedstrømninger« er da ogsaa et eneste fanatisk Forsøg paa at undergrave enhver Tillid til Autoriteter og Autoritetsprinciper, især de nationale.

¹ Levned II, p. 88.

² Edv. Brandes: Breve fra J. P. Jacobsen 1899. Fortale.

³ Bd. 15, p. 422.

⁴ Reaktionen i Frankrig 1874, p. 120—21.

Orientaleren røber sig i Latterliggørelsen af og Angrebet paa det nordiske Hjem, Familielivet og Ægteskabet, der kaldes nationale Fordomme,¹ og op imod disse stilles store Aanders fri, erotiske Forhold, dog kun, hvor Kunstnerne ikke er Kristne eller af Brandes forvandles til »fri« Aander, saaledes Mme de Stael, Goethe, Schiller o. s. v.; saasomt derimod Digterne er positivt Kristne, opfattes deres fri Forbindelser som Beviser paa Forvildelse.

Ægteskabet angribes som fornedrende og afhængigt for Kvinden.² »At berøve Ægteskabet dets løjede Glans«, hedder det, »var Hensigten med min Artikel om Luther«.³ Og til Nietzsche skriver han: »Sie sprechen einmal mit einer gewissen Andacht von der Ehe — Warum nicht einmal darüber die volle Wahrheit sagen? Ich bin der Ansicht, dass die Ehe-Institution mehr Elend noch über die Menschen bringt als die Kirche gebracht hat — die Ehe tödtet die Individualität, lähmt die Freiheit, ist ein verkörpertes Paradoxon«.⁴

Kilden, hvorfra Brandes som alle ateistiske Jøder hentede disse Anskuelser om Menneskene,

¹ Emigrantlitteraturen 1872, p. 149—151, 199—201.

² Emigrantlitteraturen 1872, p. 118—19, se desuden Indl. til Brandes' Oversættelse af Stuart Mill. 1885.

³ Bd. 3, p. 122.

⁴ Nietzsches gesammelte Briefe III, Bd. 1, p. 290 (Brev af 7. Marts 1888).

hed den store Revolution. Det er dens barnagtige, forlængst forladte og falmede Ideer, Brandes ideligt har villet føre os tilbage til. I Revolutionen finder Brandes »den menneskelige Tanke i sin Frihed«,¹ og det er Revolutionen, han mener at vi skylder Samvittighedsfrihed.²

Som det attende Aarhundredes Rationalister ser han uhistorisk og mekanisk paa Menneskene.

Racer og Evolution eksisterer ikke for ham. Alle udgør vi een stor Fælleshed, hvori Oplysning ene er Vejen til Tilegnelse af Fornuften, der er ensbetydende med den højeste Visdom. Revolutionens Mænd er Brandes' Helte; de havde, paastaar han, Virkelighedssans, thi de gjorde deres Liv socialt.³

At denne Opgaaen i det sociale netop hindrede de revolutionære i at producere Kunstværker, mens Romantikerne, der gjorde deres Liv poetisk og indadvendt, frembragte den store Kunst, har Brandes ikke Blik for; han er jo selv ukunstnerisk og blot udvendig og social anlagt. Poesi skal for ham være Nytte; han har sin Races Erhvervs-aand og Rationalisme.

Et Aar forinden Brandes herhjemme begyndte at slaa til Lyd for Revolutionens Program, der overalt var ude af Kurs som umuligt, led de franske Tropper i Slaget ved Sedan det Nederlag, der

¹ Reaktionen i Frankrig 1874, p. 54.

² Do., p. 9.

³ Emigrantlitteraturen 1872, p. 26, p. 66.

fuldbyrdede Tysklands politiske Bestræbelser igennem Aarhundredet. Bismarcks Politik — Revolutionsaandens absolute Modsætning — havde sejret. Enheden, Nationalitetsideen, Samfundsordenen, Indsættelsen af Autoriteter paa alle Omraader.

Den Udvikling, der var foregaaet ude i Evropa samtidigt med, at Brandes holdt sine Forelæsninger, udtrykte altsaa akkurat det modsatte af de Anskuelser, han i Danmark gjorde sig til Talsmand for som de nyeste. Brandes forkyndte som nyt, hvad der forlængst var forældet. Saa lidet lydhør overfor Virkeligheden viste han sig!

»Vi var paany bagefter, uhjælpelig bagefter«, skriver Harald Nielsen. »Vi fik i 1871 Revolutionen serveret med frisk Gymnasiastbegejstring, som om ikke hele det Aarhundrede, der var fulgt efter, — i Tanke og i Handling lige indtil det tyske Riges Dannelse havde været et stadigt Korrektiv til den.«¹

Det er dog forstaaeligt, at Brandes kørte frem med Revolutionens Teorier, fiksede op til moderne Ideer, Revolutionstidens Frihedsmænd ketterede jo et Øjeblik med Verdensborgerfølelsen. Rigtignok med sørgeligt Resultat. Thi ene de liberale Jøder kunde til en vis Grad bevare Revolutionens kosmopolitiske Følelse. Selv om de

¹ »Usurpatoren«. Ugens Tilskuer 23—2—12.

naturligvis indbyrdes holdt sammen, knyttede til hinanden ved Blodets Baand, og instinktivt følte sig som det udvalgte Folk — som Jøder, — saa levede de i fremmede Lande, mellem fremmede Folk, der bekendte en fremmed Religion og endog talte et andet Sprog end det, Jøderne for Størstedelen endnu udtrykte sig i.

Deres Liberalisme var da en Selvfølge. Naar til Eks. den tyske Jøde angreb tysk Patriotisme, Protestantisme, Militarisme og alle germanske Traditioner, handlede han ud fra en nedarvet Ligegyldighed eller Antipati for disse Fænomener. Ikke blot dragen af den økonomiske Fordel, men tillige af Sympati, slog han sig ned i Storbyerne. Her, hvor de forskellige Folkeslag mødtes og blandedes sammen, befandt han sig bedst, her var Luften en Smule international.

De ateistiske Jøder dukker første Gang frem som Liberalismens Apostle i Tyskland mellem c. 1825—60 og hedder der Lasalle, Karl Marx, Leibknecht, Heine, Herwegh, Auerbach, Moritz Hartmann, Börne, Henriette Herz, Dorothea Mendelssohn, Rakel Levin. De staar i 1848 i Spidsen for Oprøret mod Overleveringen; de anfører Socialismen. Fødte som de er udenfor de Samfund, de lever i, eller efter Brandes' Definition »fødte paa et Fristed udenfor Samfundet«, ¹ udgør de altid Oppositionen mod Konservatisme og Nationalisme og slutter sig i Begyndelsen til de Besiddel-

¹ Bd. 6, p. 577.

sesløse i disses naturlige Kamp mod Aristokrati og Kapitalisme. Aldrig saasnart er de imidlertid selv bleven Kapitalister eller har opnaaet den attraaede Magt, førend de, som Disraeli, Lasalle, Georg Brandes, begynder at ændre Anskuelse og Holdning; hvis de da ikke i Lande, hvor Demokratiet helt kommer til Magten, staar sig ved at forblive Socialister eller Radikale. Øjeblikket til igen at blive Demokrat er da nu herhjemme gunstigt for Brandes.

I Revolutionen altsaa og i Tysklands korte jødiske Periode fandt Georg Brandes: 3: den internationale, fri Individualitet.

Han erklærer: »Jødisk Aand staar frit paa et højt Stade — med fri Horisont, hvor de andre ikke er frigjorte fra national Indflydelse og deres Stammes medfødte Begrændsning«. ¹ Efter denne Definition kunde Brandes om sig selv udtale, at han var »en uafhængig Aand, baade som videnskabelig Iagttager og som poetisk Fremstiller«. ² Naturligvis er derfor ogsaa Heine »Verdensborger«, ³ og saavel om ham som om Novelleforfatteren Berthold Auerbach hedder det, at »de repræsenterer den klare, selvbevidste Panteisme og Hellenisme«. ⁴

Det gik imidlertid op for Brandes, at hvis det

¹ Kritiker og Portræter 1870, p. 400.

² Do., p. 408.

³ Bd. 6, p. 503 og Bd. 17, p. 30.

⁴ Kritiker og Portræter (Artiklen om Shylock).

kun var hans eget Folk, som var de fri Individualiteter, vilde disse Ideer ikke vinde Indpas mellem Danskerne; det galdt derfor om tilsyneladende at borteleminere Racespørgsmaalet og tilstede ogsaa Aander af andre Racer Adgang til Tilegnelsen af den fri Tanke; — Vanskeligheden var imidlertid her stor. Kun ved at afpille Patriotisme eller Religiositet eller begge Dele af Byron, Shelley, Goethe, Ibsen og Nietzsche kunde disse til Eksp. gøres delagtige i Retten til at kaldes Kosmopoliter og frigjorte Individualiteter.

Dog, Brandes' Liberalitet gaar endnu videre. Han udelukker een berømt Jøde fra denne Frihed. Disraeli havde ganske vist, efter Brandes' Udsagn, »en mærkværdig Forkærlighed for afgjort revolutionære Personligheder«¹ og var religiøst indifferent, men desværre, han vedkender sig alligevel sin Jødedom, ja lægger aabenlyst i høj Grad Vægt paa sin Afstamning,² og derfor skal han ogsaa faa Lov til at forblive Jøde, den sidste Jøde, men tillige ogsaa frakendes Storhed.³ Disraeli undergaar altsaa end ikke den Forvandling, der ellers efter Brandes sker med Jøden, at »han mister sit Nationalmærke, saasnart han er bleven Ateist«.⁴

Brandes definerer nærmere den fri Individu-

¹ Bd. 9, p. 344.

² Bd. 9, p. 304, p. 329, p. 335.

³ Bd. 9, p. 516.

⁴ Bd. 18, p. 409.

alitet som den, der »selv skal forme sine Principer om de højeste Ting, selv skal give sig Love for sin Opførsel og stiller sig udenfor Samfundsvedtægter«,¹ endvidere ejer han »et uafhængigt Tankeliv« og »beror i eet og alt paa sig selv«; er derfor »andre Aanders fødte Herre«.²

Det viser sig imidlertid, at disse fri Personligheder aldrig har eksisteret hverken blandt Jøderne eller de største Genier. Genierne er ikke blot i deres Væsen og Værker en Aabenbaring af deres Nations og Races Instinkter, hvad enten de vil dette eller ej; de er ufri ikke blot i deres Elskovsfølelse, idet de fødes med deres bestemte erotiske Typer, og har deres Races Erotik; — men i Maaden at producere paa. Paa alle Genier virker Inspirationen som en Besættelse, en Trance-tilstand, en Berøvelse af al Frihed, en Tvang, der umuliggør Valg. Om denne Bundethed har især Goethe, Nietzsche, Beethoven og Michelangelo udførligt udtalt sig.

Saa ufri virker altsaa endog den fornemste Aandsform — Geniet i sin Produktivitet. Hvor meget Sandhed turde der da ikke være i Goethes Ord, der gælder alle Ikke-Genier — Menneskene i Almindelighed, at saasnart nogen vover at erklære sig fri, vil han øjeblikkelig føle sig betinget, at vi kun er skinfri. Vi er sikkert bundne, jo højere vi staar; at erkende denne Bundethed er

¹ Emigrantlitteraturen 1872, p. 138.

² Bd. 9, p. 322.

vor eneste Frihed. Er ikke den dristigste Tanke underkastet Tænknings Love? Er ikke disse afhængige af Individet, der tænker, og begrænset og farvet af Kulturen og Folket, han tilhører? Har ikke enhver Nation sine nødvendige Følelser og Meninger?

Frihed er imod Naturen, imod Kulturen, thi vor Aand viser paa alle Punkter Sammenhæng. Røber ikke Lasalle, Disraeli og Börne sig som Jøder, om de end er Ateister og taler Tysk? Aabenbarer ikke Georg Brandes sig ufrivillig i hver Fiber af sit Væsen som Jøden, men Jøden i sin mest usympatiske Skikkelse?

Den Frihed, Brandes docerede, vilde, — om den gennemførtes — være ensbetydende med Forvirring og Opløsning. Brandes' Væsen saavel som hans Værker afgiver det ypperligste Bevis herfor. Et Folks Kultur — ogsaa den jødiske — har altid haft Autoritetsprinciper nødig; Frigørelsen fra disse betød Forfald. Og den store Kunst endelig har aldrig haft noget at gøre hverken med Omstyrtning af Autoriteter eller med Udarbejdelse af sociale Reformers. Dens Formaal var ikke at være nyttig i social Forstand, og heller ikke at være kristelig eller antireligiøs.

Hvad Brandes forsøgte var, med Vilh. Andersens Ord, »at klippe Folkets Levetraad over«. ¹ Brandes vilde med sit Frihedsprogram hidføre et

¹ I hans forøvrigt usikre, forsigtige og uldne Causerier om Brandes i »Litteraturbilleder« 1903.

Brud med Slægt, Race og Stamme; endskønt vore Instinkter saavel som vore Tanker, — vor Vilje, saavel som vor Kunst, kun udfolder sig i Tilknytning til Fortiden. Af den suger vi Næring, paa den bygges hvert Fremskridt.

Brandes saa i den Grad bort fra Virkeligheden og Kendsgerningerne, at i det Øjeblik, han erklærede som en Selvfølge, »at Kristendommens Tid var dømt og ved at være forbi«, »og at allerede de romanske Folk gjorde Springet uden Overgang fra Katolicisme til Humanisme«,¹ og at Autoritetsprincippet nu »faldt, for aldrig at rejse sig mere«,² — blev dette Princip saa stærkt som aldrig tilforn, og af de faa ateistiske Digtere var de franske blandt de første, der gik over til Katolicismen!

Havde Brandes heller intet lært af det ynkelige Resultat, den Kunst gav, som hans Racefæller havde frembragt i Tyskland en Menneskealder forinden? Nej. Thi Brandes ser paa Digtningen, som det drejede sig om en Geschäft. Han erklærer naivt: »Tysklands oppositionelle Litteratur blev startet mellem 1820 og 48.«³ Skønt ingen mere kender noget til denne Litteratur, har vel Brandes ment, at et lignende Foretagende med større Held kunde gennemføres i en Provins som Danmark med ham som Fører og det broderlige

¹ Emigrantlitteraturen 1870 p. 15.

² Reaktionen i Frankrig 1874. Slutning.

³ Bd. 6 p 37. Fremhævelsen af mig.

Kompagniskab til Hjælp. Han vil ikke forstaa, at en Kunst, der ikke er stedbunden og ikke gror ud af Tradition, og som politisk tager Parti, aldrig kan blive andet end Journalistik. Sluttelig har det ogsaa været ham ligegyldigt, hvad der kom ud af hans Frihedsprogram, blot han fik Frihed for sig. Deklamationerne om den fri Tanke klang imidlertid som en Fanfare, der tilsyneladende kaldte paa Ungdommens Intelligens. Hvem vilde ikke være fri? Brandes vidste desuden, at han mødte, — som nogle Aar i Forvejen Fjenden sydfra, — et uforberedt Folk, der var let at besejre. Han kunde desuden regne paa Danskernes Uvanthed i Tænkning og Ugidelighed ved at kontrollere hans Ord.

Da Brandes desuden paaberaabte sig *St. Beuve*, *Taine*, *Renan* og *Stuart Mill* som sine filosofiske og kritiske Lærere, var Publikum aldeles beroliget og imponeret.

At Brandes i ingen Henseende var Elev af disse sin Ungdoms store, samtidige Kritikere, at hans (4) fri Kritik atter kun var jødisk Kritik, og at Kunsten for ham mindst af alt var Kunst for Kunstens Skyld, det indsaa vi kun sent og langsomt.

St. Beuve's Syn paa Tilværelsen var naturvidenskabeligt, objektivt uhildet. Derfor kunde han skildre de forskellige franske Aander; til-lige var *St. Beuve* religiøst interesseret og en Ven

af Præsterne, derfor kunde han lettere forfatte Jansenismens Historie.

Brandes derimod, der altid er subjektiv, fanatisk tendentiøs og en Fjende af ikke blot alle kirkelige, men alle religiøse Bevægelser, paatager sig at skildre ikke blot sin egen Races Talenter, men alle Folkeslags Litteratur. Hans Kritik vil være verdensomspændende, være »europæisk«, som Jules Lemâitre spottende har kaldt den,¹ ja den vil endog omfatte religiøse Geniers Historie (Kierkegaard).

De tre følgende Kritikere, Brandes kalder sine Lærere, havde paa det Tidspunkt, da Brandes introducerede dem, desværre Anskuelse ganske modsat dem, Brandes tillægger dem. *Taines* Fortjeneste er Paavisningen af Afstammings og Omgivelsernes uhyre Indflydelse paa den menneskelige Natur; hans Lære udelukker enhver Frihed. I sin Doktordisputats om Taine erklærer Brandes, at han ikke delte Taines Anskuelse. Men hvad har han da lært af ham? Thi Taine, ligesom kort forinden ogsaa St. Beuve, saa i 1870 Kulturens Fremgang i Bekæmpelsen af alle Revolutionens Ideer, hævdede, at Tradition, Kristendom (især Protestantisme) og alle Autoriteter var en Lykke og Nødvendighed for et Folk. Og *Stuart Mill* havde forladt sin Velfærdsmoral, den Brandes kun oversatte, fordi han deri fandt noget, der stemte overens med de jødisk demokratiske Nyt-

¹ Revue de deux mondes 1893.

teprinciper. I sin »Theisme« havde Mill nedlagt sin Overbevisning om højere Magters Eksistens. *Renan* endelig, den altid poetisk og religiøst bevægede, aldrig videnskabelige Aand, — Antisemiten *Renan* krævede i 1870 obligatorisk Militærtjeneste, Adelen Genoprettelse, alle Autoriteters Nødvendighed, og viste sig som en absolut Fjende af Folkestyret.

Det var altsaa ikke sine saakaldte Lærere, hvis fine Navne skulde blænde Publikum, men sin Naturs egne despotiske Instinkter, *Brandes* fulgte som Kritiker; dette viste sig ogsaa i hans Opfattelse af Kunsten. *Brandes* tilstaar i 1901 naivt, at han gjorde Litteraturen i Danmark efter 1870 »til en Tjener af den polemiske Frigjørelse fra Autoriteter« og »til en Revolte mod Religionen«.¹

Han overhører ganske Sandheden i *Herman Bangs* Ord, at det er Litteraturen, der skriver Æstetiken og ikke omvendt, og at Kritiken er Geniernes Tjener og Raadgiver, aldrig Lovgiver.² *Brandes* derimod mener, at en Litteratur af Værdi skal skabes og ledes af en Kritiker, skønt Kendskab til Kulturhistorien burde overbevise ham om, at det modsatte altid er Tilfældet.

En profetisk og digterisk Natur kan vække Produktionen til Live i en *Oehlschläger*; men en villet Kritik, der endda fordrer, at Kunsten

¹ Bd. 15. (Artiklen »Dansk Litteratur efter 1870«).

² *Herman Bang*: »Realisme« 1879, p. 75.

skal tjene hin udvendige aktuelle Virkelighed, Brandes kalder Livet,¹ har ingensinde stampet blot e e n Digter frem, derimod vel nok tusende Journalister.

Alligevel fortsatte Brandes med at diktere Nationen Opgaver at digte over og pegede paa, hvad og hvad ikke der egnede sig til kunstnerisk Behandling. Han indbankede os Regler for Digtekunst som en Lærer giver Stile til Drengene i en Klasse. Naturligvis gik de blot nogenlunde due-lige Forfattere deres egne Veje og af hans Discip-les Øvelse blev aldrig Digterværker, skønt eller fordi efter hans Recept nu alle kunde skrive. Som i hans Kritik ethvert litterært Produkt forvandlede til et Angreb paa Samfundet, trættedes han ikke af at docere, at de kunstneriske Fremskridt var afhængige af sociale og politiske Bevægelser og af Forfatterens Forhold til disse. Efter hver ny Udenlandsrejse vendte han tilbage med ny Opskrifter til de artigt ventende blandt sine Lærlinge, og i 1889 skrev han en større Stilopgave paa Tavlen; den hed: Nietzsche. »Jeg har«, tilføjede han, »villet henvise til ham, især fordi det forekommer mig, som om Nordens Skøn-litteratur nu vel længe har tæret paa Tanker, der blev fremsatte og drøftede i forrige Aarti; — man tumler stadig med de samme Lærdomme, visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt Kvinde-emancipation, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri.

¹ Bd. 4, p. 198.

I Løbet af Halvfjerdserne indsaar alle de nordiske Digtere, at det gik ikke længer med en Digtning paa Grundlag af den augsburgske Konfession. — Hvorom alting er: Angreb paa de bestaaende For-domme og Forsvaret for de bestaaende Institu-tioner truer for Tiden med at synke ned i samme Korrekthed og Hverdagsagtighed«. ¹

Ogsaa Introduktionen af Nietzsche, som nyt »Grundlag« at digte paa, mislykkedes, mindre vel, fordi Brandes intet begreb af det centrale i Nietzsches Filosofi, end fordi en Kunstner kun kan inspireres af sine egne Iagttagelser og Oplevelser, aldrig af Doktriner, Bøger eller Reformere.

Det Sammensurium af Polemik, Politik, Reli-gionshad, Referater og Interviews, som udgør langt det meste af Brandes' samlede Skrifter og er udgivet som »psykologisk Kritik«, rummer ikke mere Frisind end det, vi træffer hos snevertsynede Pietister, saa kraftigt er det koloreret og klemt ned af hans Livssyn.

Men de følgende Kapitler vil desforuden vise, at Brandes' Kritik er ganske uden Redelighed, at Titlerne paa hans Afhandlinger er, som Programmet for hans Forelæsninger: — de lover noget helt andet end det Indholdet giver. Og i den Grad er hans Overskrifter, lige som Værkerne selv, ofte Forvirring, Modsigelser og Forfalskninger, at det nærmest synes, som Brandes havde sat sig til Livs-

¹ Essays, 1889, p. 242.

opgave at kaste os Sand i Øjnene eller nysgerrigt eksperimenterende at rode med en Pind i Kulturerne som i en Myretue for at vække Sensation og have sin satyriske Glæde ved Ødelæggelsen, han fremkalder.

IV.

Georg Brandes' Opfattelse af Litteratur.

Af Moralister har Georg Brandes oftere maattet høre den Indvending, at hans Kunstopfattelse manglede Moral, at han, der erklærede, han hylkede Kunsten for Kunstens Skyld, ogsaa fulgte denne Teori i sin Kritik.

Ingen Beskyldning kan være daarligere begrundet, selvom Brandes' Fanatisme ikke tillader ham at kalde nogen Bog, der er forfattet i asketisk eller religiøs Aand, et Kunstværk, er den end nok saa genial. Hensynsløst og i en Ghetto-tone, som først ved ham indførtes i vort Sprog, har han raset mod al kristelig Skønlitteratur, naar denne ikke netop tilhørte en svunden Tid eller var skrevet af længst anerkendte Berømtheder, thi i disse Tilfælde er Brandes forsigtigt gaaet uden om den eller har forsøgt at bortfjerne det religiøse i den. Saaledes optræder end ingen Moralist, kun en moraliserende Strugler.

Der skjulte sig bag Brandes' Proklamering af Kunstens og Kritikens Frihed en Kunstopfattelse,

der dikteredes af en Moral, ædruelig, uden Begejstring, uden Højhed og Fantasi, saa ligefrem smaa-borgerlig, at Kunstens Væsen paa alle Punkter maatte unddrage sig hans Forstaaelse.

Den Frihed, Brandes' Teorier tilsteder Kunsten, er saa ringe, at knapt Journalistiken kan rummes i den. Den Opgave, han stiller Kunsten, er saa snæver moralsk, at kun sociale, politiske og antikristelige Agitationsnumre i episk, dramatisk og lyrisk Form tilfredsstillen den.

Og aldrig har Brandes ændret eller kunnet udvide sin Kunstopfattelse; han kan ikke forlade sit Nyttensyn paa Tilværelsen. Brandes docerede, at Kunsten skulde behandle sociale Spørgsmaal og være irreligiøs, kosmopolitisk, polemisk, at den skulde indgaa Alliance med Journalistiken, med hvad der stod paa Dagsordenen: det aktuelle og særligt med det politiske; den skulde angribe alle Autoriteter, arbejde i Fremskridtets Tjeneste. At en Litteratur intet sætter under Debat, ikke inspireres af politiske, moderne Begivenheder er ham det samme som, at den er i Færd med at uddø.¹

»Der gaves«, siger Karl Gjellerup, »efter Brandes' Mening ikke mere noget rent litterært, alt fik politisk Betydning«.²

Med altfor uhyggelig Tydelighed hedder det endvidere hos Prædikanten Brandes:

¹ Emigrantlitteraturen 1872. Indledning.

² Karl Gjellerup: Vandreaaret 1885, p. 446.

»Der er nok, der lide, nok, der sidde i alle Arter af Fængsler: Uvidenhedens, Afhængighedens, Dumhedens og Trældommens — dem maa vi have ud og derom maa saavel vort Liv som vor Poesi dreje sig. — Den ny Tids Barn vil ikke spejde op til Himlen efter sin Stjerne eller ud i Horisonten efter den blaa Blomst. Der er intet andet for, vi maa alle blive Læger, Digteren med.«¹

Digteren med! Os Danskere, hvis Litteratur, da Brandes optraadte, igennem tre Menneskealdre havde vist en bestandig voksende national Selvstændighed, en Reageren mod det attende Aarhundredes skønhedsforladte Rationalisme — os opfordrer han til »for ikke at blive en Nation af daarlige Lyrikere at stræbe hen mod det Virkelige, det bestemte Formaal, det Nyttige, som den foregaaende Slægt lod haant om!«²

Hvem er det, der taler? Det kan ikke være en Litteraturkritiker, og ikke heller en kunstbegejstret Æstetiker, siden han forgriber sig paa Kunstens Helligdomme? Er det En, der kommer for blot at advare os mod Lommetyve eller lignende? Vi maa tro det. Det er imidlertid ingen Zaratustra, men en Caliban, der fastslaar: »Det er ikke paa Skønhed alene, det kommer an i Litteraturen«,³ og »Hvo vil ikke være glad ved at kunne gøre om

¹ Den romantiske Skole i Tyskland 1873, p. 282.

² Kritiker og Portræter 1870, p. 234.

³ Den rom. Skole i Tyskland 1873, p. 245.

end nok saa ringe Nytte«. ¹ Dette er saa herligt demokratisk som vel muligt; lad os blot alle blive Kunstnere, og alle kan de nu blive det, og bedre end en Tegnér, Oehlenschläger, Byron og Goethe, thi »Romantiken er noget, som vi nu kun gennem Erindringens Anstrængelse kan forstaa«. ²

Vi længes efter at erfare, hvilke de Genier kan være, som har skabt sig et evigt Ry ved i deres Værker at søge det nyttige, aktuelle, politiske og sociale? Deres Navne maa naturligvis være saa imponerende, at vi Danskere ikke kan gøre os Haab om at frembringe Digtere med tilsvarende store Maal!

Brandes beretter: »Saaledes sætter George Sand Ægteskabet under Debat, Voltaire, Feuerbach og Byron Religionen, Proud'hon Ejendommen, Dumas fils Forholdet mellem de to Køn og Augier Samfundsforholdene«.

Blandt Verdenslitteraturens flere hundrede Genier ved Brandes kun at nævne disse syv Navne som Beviser for sin hasarderede Teori! Og af disse syv »Digtere« er Feuerbach en forældet Religionsfilosof, Proud'hon en ligesaa forældet Socialøkonom og alene *Byron* — et poetisk Geni. *Byron*, som, desværre for Brandes, var, om nogen var det, en Romantiker i sit Liv som i sin Digtning. Og denne Digtning er mindst af alt aktuell eller nyttig; den foregaar i fjærne Tider og Lande.

¹ Kritiker og Portræter 1870, p. 234.

² Kritiker og Portræter 1870, p. 234.

Intetsteds heller har Byron røbet en Lyst til at sætte noget under Debat. Dog, Byron, om hvem Goethe træffende sagde, at han var et Barn, saasnart han tænkte og handlede, tog, dreven af Æventyrtrang og Lede ved Elskov, Del i Grækerne Frihedskrig.

Denne øjeblikkelige Krigslyst hos Byron opfatter Brandes meget alvorligt, idet han gør et stort politisk og kulturelt Nummer ud deraf.

Paa Grund af deres sociale Interesser kaldes endvidere baade George Sand og Mme de Staël Genier. Brandes, for hvem en Kunstner er genial efter hans større eller ringere Deltagelse i brændende Samfundsspørgsmaal, er naturligvis desaaarsag villig til at gøre alle liberal-jødiske Litterater til baade Genier og fri Aander.

Men spørges der, om Brandes' Kunstprinciper anvendes af et eneste Geni, passer paa et eneste genialt Kunstværk, lyder Svaret nej, og dette af den Grund, at jo mere aktuelt det Stof er, som en Digter behandler, desto ringere bliver Værkets kunstneriske Værdi, den som alene er den blivende.

Hvorfra den store Kunst, den som alene kan udvikle os, lære os Mennesker at kende, den som alene kan henrive os, gøre os Jorden og dens Liv synlig — hvorfra den til alle Tider har hentet og vil hente sine Impulser, det fortæller os ethvert betydeligt Maleri, Digtning og Musikstykke,

fordum som i vor Tid, — det fortæller os hele Kunstens Historie.

Selv om Hellas' og Nordens Heros- og Gudeverden ikke er Virkelighed vulgært opfattet, saa er den dette for en højere Betragtning: den psykologiske og æstetiske.

Er ikke Eddaerne, Homer, det antike Drama, Maria von Webers og Wagners Operaer en Kunstens Virkelighed? Er endda ikke det meste af Indiernes Poesi religiøs? Har ikke Biblen været en uudtømmelig Skat for alle Malere og Billedskærere og Billedhuggere i Middelalder og Renæssance? — For Prærafaelitterne som for den danske Joakim Skovgaard? — For Komponister fra Palæstrina til Bach, Händel, Gounod og Saint Sæens, for Digtere fra Dante og Milton til Oscar Wilde? Er Fra Angelicos Engle ikke Kunst over det aldrig sete? Er Mysterier, Drømme, Mystik, Sagn, Legender og Symboler ikke den Tryllenøgle, der aabner for et Væld af Stof, som venter paa sin Kunstner? Hvad er Virkelighed i Shakespeares Skærsommernatsdrøm, i Goethes Faust, i Longfells Digtinge, i Flauberts Antonius' Fristelser, i Edgar Poes, Andrejevs og Selma Lagerlöfs Noveller, Maeterlincks Dramer o. s. v. o. s. v.?

Hvad er hele Romantiken? Det er Romantiken, at Brandes har de forsmædeligste Betegnelser for, kalder »en Flod forgiftet i sine Kilder«, ¹ »en Flod doven og rolig, hvor den, der gaar paa Bredden,

¹ Romantiken i Tyskland 1873, p. 17.

finder lidet eller intet at lade Øjet dvæle ved«. ¹ Eller det hedder hos ham om denne sjældne Geniernes Tid, at Romantiken er »en sygelig Ophobning af Rædsler, af Nat og Drømme, en gloende Ovn, i hvilken Friheden udefter kvaltes, og enhver Ret udefter dræbtes«. ²

Netop uden Tendens, derfor dens Kunst saa fuldkommen; netop ikke »udefter«, og desuagtet var Romantikerne ikke Drømmere, naar det gjaldt Kampen for Arne og Hjem. Det viste Frihedskrigen 1813.

Gaar vi over til Undersøgelse af den Behandling, Brandes giver de enkelte Genier, ligemeget hvilket Tidsrum disse tilhører, saa vil vi opdage, at han kun serverer dem som Skueretter. Vi faar hele det ydre Apparat uden om Geniet, Skildring af Berømmelsen det nyder, Sensationen det vækker og Referat af dets erotiske Oplevelser; Sjæle n derimod er fjærnet. I Stedet skratter Georg Brandes' liberal-semitiske Røst.

Kun een Gang har Brandes forfattet en Bog om en stor moderne Digter, og ogsaa dette Essay er tre sammenkittede Avisartikler: *Henrik Ibsen*. — Henrik Ibsen har Brandes erklæret, at han som Skandinav forstaar bedre end andre Kritikere. ³ Alligevel vurderer han i sin første Artikel om Ibsen ikke denne ret højt, skønt Ibsen da var 40 Aar

¹ Naturalismen i England 1876, Slutning.

Romantiken i Tyskland, 1873, p. 247 og andetsteds.

³ G. Brandes: Henrik Ibsen 1906 (Die Literatur), p. 51.

og havde forfattet en halv Snes Dramaer, deriblandt »Brand« og sit maaske allermest poesirige: »Peer Gynt«.

Brandes kalder kun »Kongsemnerne« »vellykket«, de øvrige »skuffer« ham. »Gildet paa Solhaug« erklæres for at være en ren, dertil daarlig og farveløs Efterligning af Hertz' »Svend Dyrrings Hus«. (Herimod nedlagde Ibsen skarp Protest). Brand's Kristelighed fordømmes. »Ibsen«, hedder det, »har her nedsat sig som en Slags Kierkegaards Medarbejder« (herimod protesterede Ibsen atter kraftigt); »Peer Gynt« siges »hverken at være skønt eller sandt«, »at besudle Menneskenaturen« og »røbe en forvrængende Livsbetragtning«,¹ vel fordi det er en Digtning om Skyldfølelse og Frelse.

Men i sine følgende to Artikler om Ibsen — hele femten og tredive Aar efter den førstskrevne, — gør Brandes alle mulige Vridninger for at acceptere Digteren — der imens var bleven verdensberømt, — som et sacrosanct Geni, og nu dømmer han anderledes beundrende om de Værker, han kimsede af, dengang Ibsen var mindre kendt.² Nu hedder det om »Brand« til Eks., »at dette Stykke hører til Ibsens fortrinligste«,³ og Henrik Ibsen gøres helt brandesiansk. Han opfattes som social Polemiker, en Natur kun »veltilpas som

¹ Æstetiske Studier 1868, p. 241 og 285 og Bd. 3, p. 271.

² Se Dansk Maanedsskrift 1867, p. 228—55.

³ »Die Zukunft«, 8. April 1899, p. 67.

Stridsmand«, »en Anklager af Samfundet, altid stridbar«, »den fødte Polemiker«.¹ Først med »Fruen fra Havet« vil Brandes »med en vis Vemod« konstatere, at »Ibsens polemiske Periode er til Ende«.² Ibsen gøres dernæst til Agitator for Individualisme i Forbindelse med Socialisme, og dette siges at være Aarsag til hans Succes i Tyskland.³ (sic!)

Hvor er Ibsen noget af dette?

I Dramaerne indtil sin Manddomsalder er han historisk og national, henter for en Del sit Stof fra Folkeviserne. Sin Nutidsdigtning »Brand« kalder Ibsen »et æstetisk Værk helt og holdent, ikke en Smule andet. Det blev til som Resultat af noget gennemlevet«.⁴ Det samme udtales om »Peer Gynt«.⁵ I »Brand« begynder Ibsen at være Samvittighedslivets Skildrer, og fra »Et Dukkehjem« (1879) til Epilog (1899) er alle hans Skuespil kun personlige Bekendelser. »Hver ny Digtning«, siger han som Olding, »har for mig haft det Øjemed, at tjene som en Frigørelses- og Renselsesproces«,⁶ og »Min Livsopgave har først og fremmest været Skildring af Menneskeskæb-

¹ Bd. 18, p. 139 og »Æstetiske Studier« 1868, p. 234, og »Henrik Ibsen« 1898, p. 65.

² Henrik Ibsen 1898, p. 150.

³ Bd. 17, p. 42.

⁴ Ibsen, Breve, p. 207.

⁵ Ibsens Brev til Passarge 16. Juni 88 (Ibsen: Breve, p. 211).

⁶ Brev til Passarge 16. Juni 80, jvf. Verset: At digte det er at holde Dommedag over sig selv.

ner og Menneskekarakterer«. ¹ Hvad Ibsen ansaa for Fremskridt var, at hele Litteraturen blev Psykologi. ² Hvad han fandt demoraliserende for en Digter var, om denne befattede sig med Politik og støttede sig til Partier. ³ Selv lod han sig ikke tage til Indtægt af noget Parti og dannede ikke heller noget.

Ibsen gøres af Brandes til *Problemdigter*. Men Ibsen har kun i et Par Dramaer berørt Spørgsmaal, der refererede sig til det aktuelle (»Samfundets Støtter«, »Et Dukkehjem«, »En Folkefjende« og tildels »Gengangere«). Skønt Problemerne heri blot er underordnede og kun benyttede som Middel til at belyse Personernes Karakter, hvis Skildring for Ibsen er Hovedsagen, saa skader deres Tilstedeværelse Stykkerne; Ibsens sociale *Meninger* generer os, forringer, og det er just Digterens Meninger, Brandes finder værdifulde. Det er over Problemerne, at Tiden lægger sin Glemsel; saaledes ogsaa i »Peer Gynt«, hvor Peer spotter Maalsbevægelsen. ⁴ Thi for al Litteratur gælder det, at hvad der i den tilhører Døgnen, forgaar med dette, kun det psykologiske er evigt friskt.

Hele Ibsens øvrige Digtning giver sig da ogsaa

¹ Ibsen: Breve I, p. 188, p. 230 og: Tale 20. Maj 1892.

² Citeret endog af G. Brandes i: Levnet II, p. 120.

³ Brev til Brandes 3—1—82.

⁴ Se Helge Rode om Ibsen i »Illustr. Tidende« Nr. 25 1913.

kun af med Sjælegranskning; den overlever Moden.

Ibsen gøres af Brandes til Kosmopolit. Er det fordi Ibsen fik Verdensry, at Brandes forveksler international Berømmelse med hin individuelle, kosmopolitiske Kultur, som ingensteds eksisterer? Han erklærer: »Ibsen føler sig ikke som Barn af et Folk«; »han er løsrevet fra Natur-sammenhængen«; han er »i Stedet for Patriot — Verdensborger«, »en udpræget evropæisk Aand«.¹

Ibsen er intet af dette.

Som hans Personlighed er nordisk og norsk, er Aanden i hans Værker nordisk, hans Personer norske, hans Idealisme norsk. Alt hos Ibsen virker germansk.

Hvad siger han selv? Han fortæller, at han med sine første 8 Dramaer vilde — ligesom Bjørnson — skabe et norsk, nationalt Skuespil. Den nationale Samlingstanke er endvidere Grundtanken i »Kongsemnerne«, saavel som i Digtet til Norges Tusindaarsfest, i Digtet »Stjerner i Lys-taage«, i »Talen i Stockholm« 1898 om »Norden som en Kulturenhed«. Han skriver i et Brev: »Jeg begyndte med at føle mig som Nordmand, udviklede mig saa til Skandinav og er nu havnet i det alment germanske«.² Ibsen, der altid kæm-

¹ Bd. 17, »Henrik Ibsen«.

² Brev til Brandes 30-10-88, se ogsaa Brev til Hoffery 6-8-88. Brandes læser Ibsens Breve, som han læser hans Værker.

pede for Skandinavismens Ide, tilraabte endda i en Tale i 1865 Danskerne: »Ryd ud ved hele Eders Maade at leve, tænke og være paa — det Parti i Eders Land, som føler sig draget nedover mod Syd — som om det dér havde sit Fædreland, sit Stammeland«.

Ibsen naaede altsaa aldrig saa vidt som Brandes, der fra ganske ung af hævede sig op over alle Racer — udi egen Indbildning.

Og alle Ibsens Mands- og Kvindeskikkelser er gennemført nordisk germaniske. Hvorledes skulde det være anderledes? De er jo ikke Æventyrfigurer. Brandes har heller ikke Blik for dette.

Han erklærer fremdeles, at Ibsen har en stedse stigende Tro paa Kvinden. Ja, men slet ikke, som Brandes, Ægteskabshaderen, mener det. Det er ikke som »fri Aand« eller som emanciperet eller som social Stemmeretsfrøken, at Ibsen vurderer Kvinden. Tværtimod. Det er ene som de ejegode Mødre, de offervillige Væsner, han lovpriser dem. Han siger dette direkte i en Tale i Stockholm i Kvindernes Forening, og alle hans Stykker forherliger Ægteskabet og i Ægteskabet ikke det erotiske, men det sjælelige Sammenhold mellem Kønnene. Modsat den romanske og orientalske Opfattelse af Kvinden som det dekorative Køn, som den æggende Elskerinde, der er en Fest for Sanserne, vil Ibsen grunde Forholdet mellem Mand og

Kvinde paa en gensidig aandelig Vekselvirkning, paa det, Allmers i »Lille Ejolf« kalder »den stille Inderlighed«, hvor Kvinden er Veninden (Borkmann siger til Ella, at hende elskede han, thi »med Dig kunde jeg tale«), den fortrolige Hjælp ved Mandens Arbejde, og Moder for Børnene, der knytter Forældrene nærmere sammen.

Hvad Ibsen agter hos Kvinden, er hverken hendes Aand, Koketteri eller hendes Legeme, men hendes Karakter. Han udtaler i sin Tale i Kvinde-sagsforeningen i Kristiania 1898: »Det staar til Mødrene ved anstrængt og langsomt Arbejde at vække en bevidst Følelse af Kultur og Disciplin. — Det er Kvinderne, som skal løse Menneske-spørgsmaalet. Som Mødre skal de det. Og kun da kan de det. Her ligger en stor Opgave for dem. Moderen har sin Rede i Hjemmet; virker der ligesom Hustruen«. Hvad Ibsen bekender i et Brev om sig selv: »Først da jeg var bleven gift, fik mit Liv et vægtigere Indhold«, noget lignende træffer ogsaa hans Mænd: Rosmer vokser aandeligt gennem Samlivet med Rebekka ligesom Allmers med Rita, og disse føler sig ligesom Nora og Ellida (»Fruen fra Havet«) bundne til Ægteskabet og vil forlade det, fordi de ikke endnu er opdragne til at kunne være Hustruer og Mødre. Noras Ideal er det sande Ægteskab, dette er »det vidunderlige«, hun havde ventet paa. Saasart

Ellida og Rita opdager, at de kan være noget for Hjemmet — og da Fru Elvsted i »Hedda Gabler« indser, hun kan være Tessman nyttig med sin Hjælp — har de fundet deres Opgaver og føler sig lykkelige.

Mens Ibsen har Forkærlighed for Moder-typen: — Aase, Inger, Fru Linde, Fru Alving og Asta Rentheim, der bebrejder sin Mand: Du har bedraget mig for en Mors Glæder, — saa er E l s k e r i n d e typen — den, de romantiske Kunstnere saa ofte genialt fremstiller og beundrer, og de brandesianske Litterater talentløst efteraber — ham absolut imod, — et ægte germansk Træk. Ibsen gør hende som Furia i »Catilina«, Regine Engstrand i »Gengangere«, Fru Wilson i »John Gabriel Borkmann« og som Hedda Gabler: forløjet, nydelsessyg, koket, magtbegærlig, sanselig og selvisk. Hans Elskerindetyper er Kvinder, der alle kunne tilstaa det samme som Hedda: »Jeg duer ikke til at være Moder«. De vil heller ikke dette. Børnene er dem i Vejen, Fødsler skæmmer jo deres legemlige Fortrin, og Manden er dem kun et Legetøj; det morer dem at trække ham fra Arbejdet, at se ham ofre alt og alle for deres Luner. Ogsaa Rebekka West begynder som den beregnende, ganske i det æstetiske levende Demimonde-dame, men hun forvandles i Aarenes Løb til en sjælsfornem, begærfri Natur, opdraget gennem Samlivet med Rosmer.

For Brandes er denne Ibsens Opfattelse af det

erotiske en Forargelse og en Mangel ved hans Psykologi. »Ibsen«, siger han, »stiller Sanselivet i den styggeste Belysning«,¹ dog, han undskylder Ibsen ved at finde, at Aarsagen hertil er den samme, som gør Digteren til gudstroende, nemlig et Tilbagefald af hans Forfædres puritanske Protestantisme. Her finder altsaa Brandes pludseligt et germansk Mærke ved Ibsen og bebrejder ham dette som en Fordom.

At Ibsen er en religiøs Natur, vil Brandes ogsaa kun opfatte som noget hæmmende for Ibsens Kultur og Digtning og forringende for hans Geni; helst søger han at bortforklare det. Han beklager til Tider, hvad han kalder Ibsens »nedarvede Kristendom«, benævner den hans »Armodsstempel« og udtaler om Dramaet »Kejser og Galilæer«: »Digteren har berøvet Julian hans virkelige Storhed, fordi han ser paa ham med kristne Øjne«. ² Dette er, hvad Ibsen ikke gør; blandt andet vel fordi Ibsen ikke var Kristen. Men for Brandes falder Religiositet og Kristendom altid uvægerligt sammen. Ibsens Gudstro er imidlertid ganske uden Dogmer,³ den udtaler sig maaske nærmest i Mystikeren Maximos' Ord i »Kejser og Galilæer« om Fremtidens Religion som »den store Hemmeligheds Rige, der

¹ Bd. 18, p. 125.

² Brandes: Henrik Ibsen (Die Literatur, Berlin 1906, p. 24.

³ Se Ibsens Udtalelser endda til Brandes i G. Brandes: Levned II, p. 107.

skal grundlægges paa Kundskabens og paa Korsets Træ tilsammen«.

Gøres Ibsen af Brandes stundom til Kristen, saa gøres han dog endnu oftere til Forkæmper for Ateismen, skønt det skulde synes umuligt for Digteren samtidigt at indtage begge Standpunkter. Ibsen er imidlertid ingen af Delene; derimod er han bestemt Modstander af Brandes' fri Tanke.

Ibsen er Skyldfølelsens Psykolog lige fra »Peer Gynt« til »Naar vi Døde vaagner«. Han har den strengeste Overbevisning om, at Frihedens Vej er, hvad han kalder »Nødvendighe- dens Vej«. Det er den, der fører Julian, Re- bekka, Allmers, Rosmer, Gregers Werle og John Gabriel Borkmann gennem Forblændelse eller Forhærdelse til smærtelig Erkendelse — ja, det er ad denne Vej, næsten alle hans Skikkelser vandrer, hvad enten de slutter med at knuses under den for sent indtraadte Forstaaelse af deres Ufrihed, eller gennem denne Forstaaelse vinder frem til den »glade Skyldfrihed«.

Det er denne Erkendelse, Ibsen døber »For- vandlingens Lov« og som er den Menneskeaan- dens Revolter, han haaber paa. Naar i »Epi- logen« Professor Rudbeck indser, at han har for- sømt Elskoven for Livet i Kunsten, tilstaar han dog samtidigt, at han intet Valg havde; han var Kunstner og maatte derfor nødvendigvis følge sit Kald.

Saadan talte Ibsen ogsaa om sig selv: »Det kommer ikke an paa at ville det og det, men paa at ville det, som man absolut maa, fordi man er sig selv og ikke kan andet«. ¹ Ibsen undres over, at den unge Brandes kunde spørge ham — hvad han, Brandes — i Fremtiden skulde foretage sig; thi havde Brandes været en genial Natur, kunde han ikke valgt endmindre ladet andre vælge for sig, saa vilde hans Livsmaal været bestemt. Ibsen svarer ham derfor ogsaa: »De skal gøre, hvad de maa gøre«. ²

For Brandes med sin Tro paa Individets Uafhængighed og Frihed er det psykologiske i hele Ibsens Digtning komplet uforstaaelig. Han udtaler om »Kejser og Galilæer«, at Stykkets Virkning svækkes ved dets gennemførte Determinisme«; denne er nemlig her saa aabenbar, at selv en Brandes ikke kan undgaa at bemærke den. Ibsens Ytring i et Brev »vi er kun fri under Nødvendigheden« er det skjulte Motto over hele hans Digtning. Dette er imidlertid for Brandes ligesaa dunkel Tale, som Ibsens Ord til ham: »Hvad De kalder Frihed, det kalder jeg Friheder«, og »Liberalismen er Frihedens værste Fjende«. ³

Brandes har i Reglen som en Ravn evnet at kaste sig over alt, hvad der glimrer; som oftest

¹ Breve I, p. 208 (11. Juni 1870).

² Breve I, p. 219 (20—12—70).

³ Breve, p. 223 og 249.

skal det dog glimre længe, førend han bemærker det, og ser han det, forstaar han blot at gøre Markskrigerarbejdet for det. Brandes har derfor endnu mindre vejret, hvor et stort Geni var i A n m a r s c h ; thi Nietzsche anerkendte han i sine første Essay ikke netop som Geni; han skrev smukt om ham som om Snese andre tyske Forfattere, der ogsaa gennem Aar havde tilsendt ham deres Værker.

Overfor Ibsen var heller ikke hans Sporsans stærkt udviklet. Og Ibsen, som uden Undtagelse stillede sig elskværdigt villigt overfor alle Kritkere, der tog sig af hans Digtning, har i langt højere Toner rost Hoffory, Henrik Jæger, Passarge, især dog Valfred Vasenius. Han skriver om sidstnævnte svenske Kritiker: »Ingen kender mit Liv og min litterære Virksomhed saa godt som han«¹ og til Vasenius selv: »Saameget kan jeg sige, at aldrig kunde jeg ønske mine Værker og mig selv en bedre Advokat, end jeg har fundet i Dem. Alt hvad De udtaler om mine Intentioner, om den ledende Grundtanke i de forskellige Arbejder, om Karaktererne og disses Stilling til hverandre indbyrdes; dette og meget mere er netop, hvad jeg helst af alt ønskede skulde blive offentlig fremkaldt og paavist«.²

Lignende Ord fra Ibsens Mund traf aldrig Brandes' Artikler, skønt de to første af disse

¹ Brev til Passarge 22—12—81.

² Brev til Vasenius 20—3—80.

fremkom tre og den tredje seksten Aar efter Vasenius' Afhandling.

Hvilken Uforstaaethed af Ibsen røber alene Ytringer af Brandes som disse to hinanden modsigende. Det hedder: »Alt som Ibsen er bleven mere nutidig, er han bleven en stedse større Kunstner«.¹ Og om denne stedse større Virkeligheds Kunstner udtaler Brandes endvidere: »I de senere Aar er det hændet Ibsen, at han fra Virkelighedsskildrer er bleven Symbolist«.² Ibsen har, efter Brandes' Mening, heller ikke bragt ny Ideer, skønt allertydeligst »Rosmerholm« aabenbarer nye Tanker og er en Forløber for Nietzsches Teorier om Adelsmennesker. Ibsen er for Brandes kun ny ved »sin Personligheds Støbning«, ved »sin Udtryksmaade«, »Behandlingsmaade«.³

Det er da tilladt at betvivle, om Brandes — siden end ikke Aarene har givet ham bedre Forstaaelse af Ibsen, vilde have betragtet denne som et Geni, hvis han ikke var bleven verdensberømt. Intetsteds virker dog Lovprisningen af Ibsen saa hul som i det paa Tysk i 1906 udgivne Essay »Henrik Ibsen«, der udelukkende er en Samling Sladder, Anekdoter og Jævnførelse af Digterens Ry med andre Aanders. Naivt bekender Brandes: »Om Ibsens Værker kan man allevegne finde Oplysninger«. Sikkert! Kun ikke hos Brandes, ud-

¹ Artiklen af 1882, p. 309.

² Bd. 17, p. 252.

³ Bd. 17 1906, p. 263—64.

over disse Værkers ydre Historie. Bogens Clou er til Slut den pikante Offentliggørelse af intime Breve fra den gamle Digter til en attenaarig Øst-rigerinde.

Men ikke Ibsen alene, hvert eneste Geni, Brandes anlægger sin »psykologiske« Kritik paa, mishandles og gøres ukendeligt. Forøvrigt er der kun eet Geni, han tilsyneladende har fordybet sig i — efter Arbejdets Størrelse at dømme, — nemlig *Shakespeare*.

Desværre er blot eet eneste Kapitel i hans tre Binds Værk om Shakespeare tilstrækkeligt til at overbevise enhver om Brandes' totale Mangel paa psykologisk Sans, saa at hans Kritik dermed øjeblikkelig faar sit Grundskud og bliver værdiløs.

Af Shakespeares 154 Elskovs-Sonetter er de 126 rettede til en ung Mand. Mange betydelige Shakespeareforskere — sidst Sidney Lee — opfatter disse Sonetter som upersonlige, konventionelle, digtede til et fingeret Menneske, eftersom Sonetsamlinger netop dengang var højt paa Mode og langtfra alle byggede over Oplevelser.

De betydeligste Psykologer finder imidlertid, at Shakespeare i sine Sonetter har givet os, hvad Digterne v. Platen og Wordsworth kaldte: Nøglen til sit Hjærte. Georg Brandes deler denne Opfattelse, lader dog rigtignok, som det nærmest er ham alene, der har gjort denne Iagttagelse. Han udtaler om Sonetterne: »Her og alene her ser vi Shakespeare selv og ikke blot hans digtede Skik-

kelser savne, længes, elske, beundre, sværme, tilbede, skuffes, ydmyges og lide. Her mere end noget andet Steds kommer den, der i tre Aarhundreders Afstand beundrer Shakespeares Kunst, Digteren rent menneskelig nær«. ¹

Brandes erklærer Shakespeare for at være homoseksuel og for at vi bedre skal forstaa og »undskylde« den store Digters Mandskærlighed, jævnfører han den med Michelangelos. Ikke blot i Michelangelos Værker tør vi se Udtryk for hans Lidenskab for Mænd. Udtalelser om Michelangelo hos Samtidige og opbevarede Breve fra Michelangelo til de unge Mænd, han elskede, samt Sonetter til disse giver os fuld Klarhed over Michelangelos Sexualitet. Georg Brandes kunde af andre Renæssancekunstnere ogsaa have henvist til Leonarda da Vencis Følelsesliv. Det havde idetmindste været en mindre fortærsket Sammenstilling end Michelangelo og Shakespeare. Meget taler for, at ogsaa Leonarda har været homoseksuel. I en Tid, hvor Lidenskaberne beherskede Menneskene i stærkere Grad end nu, lever Leonarda, uden at det vides, han har haft det ringeste Forhold til Kvinder. Derimod beskyldtes han som ung for Homosexualitet, og vi kender hans Sympati for meget skønne Ynglinge. Disse udgjorde hans intime Omgang, med dem levede han til sin Død, og nogle af dem blev hans Arvinger.

Ogsaa af Shakespeares Sonetter kan vi kun for

»William Shakespeare« II Del 1895, p. 123.

mode, deres Skaber var homoseksuel. Ja, vi kan, — selv om vi besidder bornerte Synsmaader, — ikke faa andet Følelsesliv ud af dem; thi de taler det klareste, mest direkte Sprog. Sonetterne har ikke blot Ord for afguderisk Vennedyrkelse, men for en fortærende, nærmest usalig Lidenskab; det er det ældre Genis saavel sanselige som sjælelige Betagenhed af en fornem, skøn Yngling, der er kold, ubestandig, men indlader sig i et Forhold til Digteren. Dette Forhold gør dem bægge til Genstand for Folks ilde Omtale — thi Homosexualitet var i Renæssancens Dage ligesaa lidt som i Antikens nogensinde æret, højest taalt. — Den unge Mand fortryder sin Hengivelse og erobres af en Kvindes Forelskelse i ham. Shakespeare lider herved den forfærdeligste Skinsyge, men han er afmægtig og indser saavel det ydmygende ved sin syge, uigengældte Attraa, som at dens Genstand er en uværdig Person. Alligevel blusser hans Lidenskab stadigt op, og Shakespeares eneste Tilfredsstillelse er, at han bevarer sin Troskab overfor Vennen, og at denne foreviges gennem Sonetterne.

Ynglingens Skønhed gør Attraen ved at se ham til en Lidelse. Ideligt nævner Shakespeare det voldsomme Indtryk, som hans Øjne modtager. Det hedder:

»Mit Øje hungrer mod dit Blik¹
og Digteren hærdes for den Tid:

¹ Adolf Hansens Oversættelse er benyttet.

— »da Du forbi mig vandrer,
knap hilsende med Øjets Straaleskær«.

Der er i disse Sonetter ikke Udtryk for Besiddelsens Lykke men vel for Underkastelsens Vellyst:

»Jeg kan kun trofast som din Slave lyde,
til Stund og Time jeg dig rede staar,
og jeg har ingen kostbar Tid at yde
ej Dont at øve, før dit Bud jeg faar.

Ej tør jeg paa den sene Time klage,
imens paa Urets Gang jeg giver Agt,
ej tro det tungt at blive ladt tilbage,
naar til din Tjener Du Farvel har sagt.«

Her er Ord for Skinsygen:

»Og ikke tør jeg skinsyg gruble paa
hvad Daad Du øver og paa hvilke Steder«

— for Smærten ved at elske uigengældt:

»Med Lovens Ret kan Du forlade mig,
jeg har ej Krav paa Kærlighed fra dig.«

og

»Min egen Kærlighed min Uro volder
og det er den som røver mig min Fred.«

og

»Og tung som Døden er den Lod at friste
at eje, hvad man frygter for at miste.«

Shakespeares Lidenskab er saa grænseløs stor,

»Du er for mig, hvad Føden er for Livet« —

at Vennens Uret og Kulde kun øger den, og han vil, at ved Bruddet skal Bagtalelsen ene rettes mod ham:

»Sig at du for en Uret mig forlod«
thi:

»Bedst om min egen Svaghed underrettet
kan til din Hjælp jeg nævne sligt et Tal
af skjulte Fejl, hvormed jeg stygt er plettet,
at ved mit Tab du Hæder vinde skal.

Saa dyb en Kærlighed til dig jeg nærer,
at jeg for din Skyld villig Uret bærer.«

Hvis ikke disse Sonetter, der dramatisk afspejler et helt Forholds Historie, er personligt følte, saa er ingen Poesi det. Ganske holdt i det almindelige og abstrakte er derimod de følgende faa Sonetter til den Kvinde, som tog Vennen fra Shakespeare, saa hun derfor staar for ham som en ond, hæsligfarvet Engel.

Hvis vi skal læse en Digers Sjæl ud af hans Værker, saa er hans lyriske Digte de subjektiveste, og ingen kan være mere subjektive end Shakespeares Sonetter. Mærkelig er derfor Brandes' Udtalelse, at »disse Sonetter er det for den almindelige Læser utilgængeligste af hans Værker«.¹

Hvorfor? »Fordi«, erklærer Brandes »Shakespeares Følelser har en erotisk Farve, som en virkelig Mands Følelser i vort Aarhundrede aldrig har.«²

Brandes selv er nemlig i høj Grad forarget; men da Shakespeare levede for tre hundrede Aar tilbage,

¹ Shakespeare, Bd. II, p. 122. Se ogsaa Bd. 15, p. 489 (Afhandlingen: Fantasien og Livet. 1901.)

² Shakespeare, Bd. 2, p. 110.

vover han at forstille sig frisindet. Han gaar imidlertid ud fra, at den moderne Læseverden er ligesaa bornert, som han selv og undskylder derfor Shakespeare. Han erklærer, at »noget af det, som i Sonetterne mest overrasker den moderne Læser, der kommer til dem uden Kjendskab til Renæssancetidens Følemaade, deres Forhold til den græske Oltid, dens Vedtægter og poetiske Stil, er det Elskovssprog, Digteren fører«. ¹ Den ganske anderledes med Antikens Kultur fortrolige Georg Brandes vil indbilde os og sig selv, at Studiet af Antiken kan forvandle Menneskets erotiske Følelse, kan gøre nogen ligefrem forelsket i Personer af samme Køn! Han mener paa den anden Side, at Shakespeares Lidenskab blot er en erotisk farvet Venskabsfølelse efter platonisk Forbillede, ² ja endog vedtægtsmæssig, altsaa a l l i g e v e l ikke individuelt følt! Samtidig med at Brandes er frapperet over Shakespeares Homosexualitet, forsøger han altsaa at mildne denne ved at kalde den Venskab eller henføre den til Tidens Følemaade gennem Grækerkendskabet. Shakespeare har da en elendig Forsvarer i Brandes, som Moralister altid er slette Advokater og slette Psykologer.

Thi hverken adskilte Renæssancen sig i sit Følelsesliv fra vor Tid, uden ved at være kraftigere og være ujødisk, ej heller er den moderne

¹ Shakespeare, Bd. 2, p. 97.

² Shakespeare, Bd. 2, p. 111.

Tid, trods en maaske ringere Interesse for Antiken, fremmed for Homosexualitet.

Tvertimod! Om Brandes kendte det mindste til moderne Litteratur, vilde han vide, at blandt store Forfattere har Walt Whitman, Paul Verlaine, Oscar Wilde, Leonid Andrejev og Herman Bang et med Shakespeare meget beslægtet Følelsesliv.

Mroalisten Brandes' Forargelse er imidlertid saa voldsom, at han ganske gaar udenom disse Digtere, hvis abnorme Sexualitet er almenkendt. Og var den ikke dette, havde Brandes heller ikke opdaget noget, ligesaa lidt som han har haft Øje for det særegne Følelsesliv hos en eneste af de Hundreder af Forfattere, han psykologisk har kastet sig over. Og hverken Shakespeares eller Michelangelos Homosexualitet havde han anerkendt, om ikke andre Kritikere forinden havde gjort ham opmærksom derpaa.

Dog, hvorledes Brandes efter sin »Opdagelse« forstaar Shakespeare, dette er det mest sælsomme og vidner om hans totale Muldvarpeblindhed som psykologisk Kritiker.

Hvis Brandes havde antaget, at Sonetterne havde et opdigtet Indhold, vilde den Karakteristik, han ellers giver af Shakespeare, udledt af dennes øvrige Digtning, være uangribelig, thi han gør i alle Skuespillene overalt Shakespeare til et sexuellet normalt førende Individ.

Men efter at Brandes har udtalt, at Sonetterne

viser Shakespeares intimeste Væsen, og bestemt Shakespeare som homoseksuel, kan han umuligt gøre den øvrige Digtnings Shakespeare antihomoseksuel, lade ham føle som en Mand overfor Kvinder. Dog, — Brandes gør dette.

Hvilken Shakespeare er nu den rette?

Eller mener Brandes, at han, hvor Digteren taler særligt tydeligt om sig selv, kan tillægge denne een Slags Følelsesliv og i alle Digterens øvrige Værker de ganske modsatte Følelser?

Brandes mener dette. Hans Shakespeare træder derved udenfor Psykologien, ophæver Naturlovene og bliver en »fri Aand«.

At skrive Shakespearebiografi paa denne Maade, er at drive Humbug i største Maalestok. Men med hvilken uhyre Frækhed erklærer ikke Brandes, at han i sin »Shakespeare« »har bygget et Menneskevæsen op i dets Vækst og Udfoldelse, som det lod sig ane gennem hans Værker, en Opgave, hidtil ingen havde stillet sig og endnu mindre nogen løst«.

Brandes vender sig derpaa i sin Tale fra det imponerede Publikum til Digterens Aand: »Jeg slipper dig ikke, før Du har røbet mig dit Væsens Hemmelighed«.

Brandes læser Shakespeares Liv ud af Sonetterne, hvori Digteren taler i sit eget Navn, men holder derpaa pludseligt op med konsekvent at forstaa Digteren ud fra alle øvrige Værker, hvori han ikke taler direkte.

Hvilken Lejlighed til engang at optræde som Psykolog og Litteraturkritiker har Brandes ikke her ladet undslippe sig! Eller blot han idetmindste havde tiet om Shakespeare. Hører der endelig megen Skarpsind til at genfinde Sonetternes Shakespeare i Ungdomsdigtet »Venus og Adonis«, hvor Shakespeare med Ungdommens Frimodighed og Aabenhed tolker sin Begejstring for det mandlige Legemes og den mandlige Sjæls Skønhed?

Først i Skuespillene gives der Læseren Gaader at gætte, Anledning til Eftertanke, saaledes i »As you like it« dog allermest i Hamletskikkelsen. I Kongesønnen, der hykler overfor Verden og lider ved at være elsket af en Kvinde (Ofelia), har Shakespeare maaske igen givet os Nøglen til Forstaaelsen af sin Natur.

Stakkels Brandes! Med sarkastisk Overlegenhed i Gebærder, men uendeligt enfoldigere end de Kritikere, han sigter til, udtaler han i Anledning af sin Fortolkning af Sonetterne: »De Fleste er altfor dumme til at kunne læse, altfor stumpe til at kunne forstaa, altfor sløve til at føle med de Lidelser, de erfare, og altfor tilbøjelige til endog i Shakespeares Vers og Rim kun at finde Klingklang, som det hører til Dannelsen at kende.¹

Hvor ligegyldig efter denne Brandes' Blottelse at erfare, at hans Shakespeare-Værk ogsaa ellers mangler enhver kritisk Selvstændighed, at det, som Alfred Ipsen har paavist, »tillidsfuldt føl-

¹ »Essays« 1889, p. 282.

ger de engelske Forbilleder Dr. Furnivall og Spalding«. ¹

Brandes har idetmindste forstaaet at vælge to ret ukendte Shakespearebiografer til Førere.

Endnu har Brandes ikke begaaet den Uklogskab at udgive et Værk om *Goethe*. Det vilde ellers tage sig ud, hvis han afsluttede sit Liv med en Bog om den viseste blandt alle Tiders Digtere. Sikkert lader Brandes sig kun skræmme af den uhyre Kendskab, vi besidder til Goethes Liv. Intet Geni er bedre studeret, og Muligheden for her at putte Blaar i Øjnene paa Publikum er ret udelukket. Og dog er det lykkedes ham. Ogsaa Forfatteren til denne Bog skrev engang, da han var mindre Goethe- og Brandeskyndig, efter at have hørt et ildfuldt Foredrag af Brandes over Goethe og Frihedsideen (utrykt) en lille rosende Aviskronik om Brandes som Goetheforsker.

Brandes har foretaget det Kunststykke at kunne skrive mange tusende Sider om det nitende Aarhundredes Litteratur og dog næsten gaa helt uden om Goethe; skønt for en Hastværksarbejder er dette sikkert lettere end at fordybe sig i ham. Kun i et Par Smaaartikler har Brandes rørt ved Goethe, han har fisket i Digterens Forhold til Fru von Stein og irriteret sig over Goethes slette Fortællemaade i Romanerne, og han har skrevet en Sammenstillingsartikel »Goethe og Dan-

¹ Alfr. Ipsen: Georg Brandes II, p. 189.

mark«, der giver et oplysende og virkelig interessant Referat af de nordiske Forfatteres Indtryk af Goethe.

Tilløb til en Kritik finder vi mest af i »Emigrantlitteraturen« og »Det unge Tyskland«, et Tilløb, der dog er tilstrækkelig til at vise, hvorledes en stor, straalende Verden afspejler sig i en Pygmærhjerne og derved bliver til Karikatur.

»Werthers Leiden« er det eneste af Goethes Værker, Brandes indgaaende beskæftiger sig med; ahn benytter den som en Propaganda for sit revolutionære Frihedsprogram, anbringer den mellem Rousseaus »Heloïse« og Chateaubriands »Réné«, som ogsaa begge gøres til Udtryk for Tankens Frigørelse. Rousseaus Helt er imidlertid baade religiøs og patriotisk, og havner i et Ægteskab, der ganske bøjer sig for Lovene, René endvidere er en fuldblods Romantiker, kristen og melankolsk. Endelig Werther, om ham hedder det hos Brandes: »Grundkilden til hans Ulykke er Misforholdet mellem Hjærtets Uendelighed og Samfundets Skranker«, og »Uroen i hans Sjæl er den Uro, som bebuder og ledsager en ny Tidsalders Fødsel«. Netop! Det er imidlertid ikke Revolutionen, denne Uro indleder, men Romantiken. Samfundsomvæltninger er d e t, som ligger Werther allerfjærnest. Hvis blot Lotte havde elsket Werther, vilde alting været i den skønneste Orden. Den konservative Goethe har ikke i Werther nedlagt noget Angreb paa Autoriteter eller

Samfundet. Werther tilhører tvertimod de Typer, som ellers er Genstand for Brandes' dybeste Foragt, naar det er andre end Goethe, der fremstiller dem.¹ Werther er nemlig den formaalsløse Lediggænger, Drømmeren, der ideligt mediterer. Han finder ethvert Arbejde meningsløst, er vegetativ som Planterne, kun optagen af Naturensomheden og sit Hjertes Rørelser, hader alt, hvad der opfattes som nyttigt. Ideligt paakalder Werther sin Følelse: »Dieses Herz — Mein Herz hab' ich allein«. Som Rousseau og alle Romantikens Helte elsker han at strejfe rundt i Maaneskin i Mark og Skov, drømme om sin Elskede, reflektere over Tilværelsens Mystik og plukke Blomster. Naar Werther skyder sig, sker dette ikke, fordi Samfundet hindrer ham i at elske Lotte, men fordi Lotte vil tilhøre Albert, og Werthers utilfredsstillende Sanselighed tager da Magten fra ham. Saaledes forklarede Goethe selv Motivet til Werthers Handling, den eneste Handling, Werthers ellers passive Sjæl foretog.²

Af denne absolut antisociale Werther gør Brandes en Revolutionsmand, der omgaas med Planer til at reformere Samfundet.

Ikke blot vil Brandes forandre paa Goethe; han har endikke læst Goethe bedre, end han til Eks. endvidere paastaar, Goethe aldrig har be-

¹ Se især Brandes: »Romantiken i Tyskland«, 1873, p. 66—83.

² Gespräche II, p. 286.

sunget Havet.¹ Han siger dette for alene at give sin Racefælle Heine Æren af at være den første Skildrer af Havet i tysk Sprog. Imidlertid har ingen tysk Digter, maaske ingen anden Digter overhovedet, vist sig saa modtagelig for Indtryk af Vandet i alle dets vekslende Skikkelser som netop Goethe.² Rigest har det dog sat hans Forestillinger i Bevægelse, naar det vandrer som Kilde, Flod, Vandfald og Ocean hen over Jorden. Goethe har gengivet Stormen paa Havet (»Seefahrt«), dets spejlglatte Flade (»Meeres Stille), Søens dragende Magt (»Der Fischer«). Havet i alle dets Stemninger, i dets Ubændighed, dets Ro, dets Uendelighed har han malet i »Faust« (Vers 255—63; V. 6239—49; V. 10212—10234). Forførende skildrer Mefistofeles Havets Flora og det Dyreliv, som rører sig under de lysegrønne Bølger (V. 6006—25); ogsaa i »Prometeus« aabnes for Havets indre Bolig. Oceanet danner den larvende Baggrund for »Die natürliche Tochter«; afsluttes Horisonten i »Pandora« er Sceneriet for »Reise der Söhne Megraprasons«, og det oplader sig for Faust som en Vision i Aftensolens Skin »mit erwärmten Busen«.

Særligt har Goethe elsket Sydens Hav. Til Middelhavet føres vi i »Alexis und Dora«; dets Klarhed og festlige Stilhed maler han i to Linjer i »Nausikaa«:

¹ Bd. 6, p. 457.

² Se min »Goethes Naturfølelse« 1909, p. 185—97.

Ein weiser Glanz ruht über Land und Meer,
Und duftend schwebt der Äther ohne Wolken.

Videre i sin Sammenligning mellem Goethe og Heine siger Brandes, at Goethes Skildring af Begreber sker i Billeder, Heines derimod i Ord uden Anskuelighed.¹ Det modsatte er netop Tilfældet. Heine taler altid i tydelige Billeder, naar han behandler Symboler, til Eks. i Digtene om Lykken og Ulykken (»Das Glück ist eine leichte Dirne«) og om Længslen (»Ein Fichtenbaum steht einsam«). Goethe giver derimod aldrig Begrebet sanselig Form, til Eks. Digtene om Freden: »Der du von dem Himmel bist« og »Über allen Gipfeln ist Ruh«, Digtene »Sorge«, Erinnerung« og om Længslen (»Jägers Abendlied«).

»Goethe«, hedder det fremdeles hos Brandes, »har ikke Udtryk for det angrebne i Følelseslivet, og hans Stil er for usammenhængende til at gribe det moderne«.² Igen skal Heine her paakaldes som den større Digter, skønt Goethe netop ved at undgaa Billeder ikke indsnævrer sine Forestillinger i en bestemt Ramme, men lader den ene Tanke følge den anden. Og hvis Brandes med moderne Følelsesliv mener Nervøsitet, Sensibilitet og sjælelig Smærte, saa giver til Eks. »Die natürliche Tochter«, Digtene til Fru von Stein og allermest »Faust« og »Tasso« Udtryk herfor.

¹ Bd. 6, p. 459.

² Bd. 6, p. 483.

Forvanskningen af Goethe viser sig ikke blot i disse Smaating, men i hele det Lys, hvori Goethe stilles. Han gøres ved alle Lejligheder til den store, irreligiøse Hedning. Goethe, der i en kortere Periode af sit Liv var absolut kristenfjendsk og altid en Hader af Dogmer, er hele sit Liv igennem religiøs. Han var saa stærkt troende paa et Liv efter Døden og paa en ledende Magt, at han af den Grund fandt det gudsbespottende at skulle tro paa Dogmatikens partiske Gud. Han mente ikke, at vi kunde vide noget om Guds Væsen, og han nøjedes med kun at ane Gud. Atter og atter hører vi ham udtale, at han ikke kan væрге sig for den Forestilling, at en Ide ligger til Grund for det Hele, og at den individuelle Sjæl er udødelig.¹ Goethe, der som yngre antog en tidligere Tilværelse, som ældre havde den dybeste Ærefrygt endog for alle positive Trosbekendelser, bevarede til alle Tider en urokkelig Tro paa styrende Magter. Hans klare Aand forbød ham vel at fordybe sig videre i Studiet af Gud og det Hindsides. Han mente, vi kunde alligevel ikke, med vor indskrænkede, aandelige Horisont, erkende saa langt overlegne, aandelige Magter. Ikke blot i Goethes hundreder af direkte Udtalelser, ogsaa i hans Værker fra »Werther« og »Faust«, der frelles ved sin Stræben, til »Lehrjahre«, hvori der skildres en religiøs Sjæls Bekendelser, og »Wan-

¹ Gespräche, III, p. 62, 63; IV, p. 294; V, p. 33, 74; VII, p. 5, 149. Brev til Zelter 19.—3.—1827.

derjahre«, der ligefrem er en kristelig Opdragelsesbog, og til Oldingens ophøjede, religiøse Digte (»Proæmion«, »Eins und Alles«, »Vermächtnis«), lærer vi at kende den dybeste, religiøse Aand blandt alle moderne Digtere.

Dette er den Goethe, om hvem Brandes udtaler, at han gaar udenom det religiøse i sine Romaner, og om hvem han med sin sædvanlige Impertinens erklærer: »Os er Goethe især saa dyrebar, fordi vi ikke anerkender Magter udenfor eller over Naturen, og fordi Goethe er den store, den sande, Kampen afgørende Indsigelse mod al Overnaturlighed«. ¹

Det nyttede lidet Goethe, at han skrev: »Ich enthalte mich aller Theilnahme an Juden und Judengenossen«. ² De liberale Jøder skulde vel vide at finde ham og efter hans Død gøre ham til deres Bytte, saa at han til Eks. af Brandes kunde introduceres for de Danske som en fri Aand.

I Virkeligheden hader Brandes Goethe, som han hader det religiøse. Bag alle Brandes' i det almindelige holdte Lovprisninger over Goethe som Verdensaand og Hedning vil vi finde, at hvor han ikke kan paalyve Goethe sine liberal jødiske Anskuelser, søger han at gøre Goethe fordægtig og at rive Glorien af ham.

Brandes ikke blot stiller Heine over Goethe,

¹ Bd. I (Goethe og Danmark), p. 306.

² Til Willemer 17—7—1817.

men vrænger af Goethe saa snart han har udtalt sin dybe Beundring for ham. Han ironiserer over Goethebeundringen i Tyskland c. 1830, skønt den nu er langt større, og kalder den overdreven. Som hin Tids liberale Jøde Börne, nærer han, men skjult, et sandt Goethehad; fastslaar overlegent, at Goethes Aand tilhører det attende Aarhundrede og »giver dettes Ide og Følelsesliv det mest fuldtonende Udtryk«, samt at vi »nutildags ser hans Evners Begrænsning«.¹ Han skriver Artikler som »Manglerne ved Goethes Romanstil«, han erklærer Goethes Opfattelse af Antiken for at være ganske tysk og »Iphigenie« for tysk sædelig og ugræsk«.² Han glæder sig ved gennem Goethefjenders Udtalelser at laste Goethe, idet han vidt og bredt citerer af Menzels, Börnes og Kierkegaards Angreb paa Digteren.

Brandes' Had til Goethe er Middelmaadighedens og Talentets evige Had til Geniet. Det bringer i Erindring Schopenhauers Udtalelse, at kun tvungent og gennem Autoriteter (Berømmelsen, Tidens Dom etc.) lader den indskrænkede Litterat Geniets Værker gælde; i Virkeligheden mishager og ærgrer de ham; de gør jo hans egen Virksomhed overflødig og fordrer en Anspændelse af Evner og Kræfter, som han ikke besidder.

Tilstaa dette sit Had vil Talentet ikke, især

¹ Bd. I, p. 266.

² »Emigrantlitteraturen« og »Det unge Tyskland,« 1890, p. 45.

fordi dette ofte som Forfatter, lønnet Professor o. s. v. ernærer sig ved at udnytte og popularisere Geniets Skrifter, modsat Geniet, der lever for sine Værker. Især har Brandes levet af at forringe Genierne, i hvis Kølvand han har bredt sig og gjort sig berømt, og dog kan han stundom — især overfor samtidige Genier, der ikke frembyder en eneste Svaghed, han kan udnytte — ikke tilbageholde sit Had. Han skildrer disse Genier paa en saa kortfattet og intetsigende Maade, at hans Skriverier end ikke kan kaldes Causerier. Han har saaledes enten oversprunget enhver Omtale af de fleste betydelige Aander i det nittende Aarhundrede (Kant, Schopenhauer, Grillparzer, Wagner [som dramatisk Digter], Weininger, Whitmann, Carlyle, Ruskin, Edgar Poe, Kipling, Wilde, Bernh. Shaw, Grundtvig) eller omtalt dem officielt høfligt i et Par Siders Referat af deres Bøger (Maupassant, Strindberg, Frøding, Selma Lagerlöf, Joh. V. Jensen, Hamsun, Bang, Jakob Knudsen, Beaudelaire, Verlaine o. s. v.). Ene over Anatole France har han skrevet en længere Anmeldelse.

Som Eksempler paa Brandes' meningsløse, blot frække Bedømmelser af store udenlandske Digtere skal kun anføres hans »Kritik« af *Maeterlinck* og *Dostojevski*.

Ingen af disse hører til de Digtere, som ganske lammer Brandes ved deres »Særhed«; saaledes

betegner han nemlig Poe, Wilde og Whitmann.¹ Men de lader sig dog paa intet Punkt forvandle til Propagandanumre for nogen liberal-jødisk Anskuelse. Naar Brandes giver sig i Lag med dem, rigtignok kun paa ganske faa Sider, kan dette kun forklares ud fra Ønsket om ikke at staa helt blank i Bedømmelsen af de større Genier, en lignende Grund maa have fremkaldt hans Artikler om Goethe, hans mere end tarvelige Afhandlinger om Flaubert og Zola og hans Bog om Shakespeare. *Maeterlinck* karakteriseres som den, der vender sig »mod de moderne Digtere, der har forsøgt at paavise en Art Naturretferdighed«, og det hedder, at »han bekæmper den Fuldkommengørelse af Personligheden, der skulde bestaa i en Undertrykkelse af altfor voldsom Attraa efter Ærgerrighed, Stolthed, Forfængelighed, Nydelseslyst, med andre Ord af den Grund-Livskraft i os, der er Ophav til vort højere Liv«.

I disse vidunderlig klartformede Sætninger er sagt netop det modsatte af det, *Maeterlinck* vil. Hans filosofiske Skrifter gaar akkurat ud paa at vise Naturretferdighedens Eksistens, idet han ene henfører Lykken til den sjælelige Tilstand, hvor Skæbnen ikke kan ramme os. I Tankens Verden er vi ikke længer afhængige af det endelige og skiftende, derfor hævede op over alle Tilskikkel-

¹ Det var Rudolph Schmidt og P. A. Rosenberg, der i Firserne indførte Whitmann, ikke blot i Danmark, men i Europa.

ser. Den, hvis Tankeliv er rigt, ser Utilstrækkeligheden ved det Behag, den materielle Kultur skænker, og kan blive Herre over Forfængelighed som over Skæbnen; en ufravristelig Lykke aabner sig for ham i det ophøjede, i Løsrivelsen fra det øjeblikkelige og sanselige og i Hengivelsen til en højere, ukendt Vilje.

Maeterlinck havde endnu ikke sit fulde Verdensry, da Brandes skrev om ham; derfor faar han ikke den Ros af at være en saa stor Digter, som Brandes nødvendigvis maa yde *Dostojewski*. Men saasnart han har udtalt disse anerkendende Ord, har han kun Nedrakning tilovers.

Dostojewskis Værker, Breve og hans Biografi vidner om, at hans Væsen i allerhøjeste Grad var baaret af Kærlighed til og Medlidenhed for andre. Han, hvis Produktion viser os, at otte Aars legemlige og aandelige Lidelser som uskyldig Tugthusfange i et sibirisk Fængsel ikke nedbrød hans Livskraft, men tværtimod gav ham en Sindets Munterhed, gøres af Brandes til en ikke blot patologisk, men forbryderisk Natur, og hans Digtning til et Udslag af Sygdom.

Naar Jøden Lombroso mente at kunne gøre alle Genier til sindssyge Væsener, nøjes Brandes med kun at gøre de ham usympatiske og helt uforstaaelige Forfattere patologiske.

Forfatteren til Kunstværker, der, skønt skrevne for 40—65 Aar tilbage, ved deres Virkelighedsopfattelse først nu synes at kunne tilegnes af

Vestevropa, anerkendes vel som betydelig Digter men betegnes alligevel som »ikke Kunstner«. Hvorfor? Sikkert fordi Dostojewski er Kristen; vedkender sig en dyb Syndsbevidsthed og skriver om sig selv: »Jeg er en slet Karakter, dog ikke altid«. Denne Selverkendelse er det maaske, som giver Brandes Anledning til at kalde hans Ansigt »et Forbryderaasyn«, hans Væsen »lidenskabeligt«, »misundeligt«, »ærgerrigt«, »med Lidenhed i Sjælen« og »Anfald af Lavhed«. Dostojewskis Uselviskhed forklares som udsprungen af »Pariamoral«. Hans Følelsesliv kaldes for »typisk kristeligt«, og i Forbindelse hermed sættes hans Epilepsi og Beskyldning for unaturligt Sanselig og pervers Nervøsitet. »Alle Dostojewskis Personer«, hedder det med Forargelse, »er Forbrydere eller Syge og Syndere, der betragter Attraen efter Livet som værende af det onde ligesom dets Forfatter«. Kort sagt: Dostojewski er efter Brandes' Opfattelse, som han skriver til Nietzsche: »ein abscheulicher Kerl; ganz kristlich in seinem Gefühlsleben und zugleich ganz sadique. All seine Moral ist, was Sie Sklavenmoral getauft haben«.¹

Fra hvem har Brandes sine Oplysninger? Ikke fra Dostojewskis Biografier, ikke fra hans Værker, men fra sit eget desperate Kristenhad.

At Dostojewski er ægte typisk Russer, gør hans Væsen sygt i Brandes' Øjne, bortset fra, at

¹ Nietzsches gesammelte Briefe III, Bd. 1, p. 319.

Dostojewski altsaa var Epileptiker. Russisk er hans Yderliggaaenhed i Affekter, hans dybe Ydmyghedsfølelse, der veksler med Bevidstheden om hans kunstneriske Værd, hans Synskhed, hans Spillelidenskab, hans grænseløse Kærlighed til sit Land og til de Fattige og Ulykkelige. Og hvis han ofte har skildret Forbrydere, saa er det vel, fordi det var saadanne, han til Bunds lærte at kende i sin Fængselstid, ikke fordi han selv skulde være dette. Altid er det Russere, han skildrer: den russiske Sjæl i dens Blanding af Vildskab og høj Begavelse, i dens Dragen mod det mystiske, i dens Mistro til almen Fornuft. Og hans Psykologi vinder i Dybde derved, at han kun analyserer Menneskene i deres Affekter, — thi i disse røber de først ret, hvad der er i dem; at han skildrer dem med den ubarmhjærtige Dristighed og Objektivitet, som er den største Knustners Særkende. Vi lærer Russerne at kende, baade de, der nyder deres raffinerede Grusomhed, og de, der attraar at gaa til Grunde, baade de, der svælger i Selvopofrelsens Glæder, og de, der ideeligt reflekterer og borer i deres Samvittighed, til de forbløder. Dostojewskis Personer hulke, lide, drikke, mishandles, er viljeløse, enfoldige, eminent begavede, perverse og uskyldige. — Brandes har sikkert aldrig kendt Menneskene saadan. Ved sit Religionshad følte Brandes sig derimod draget til *Nietzsche*, men dette var ogsaa det eneste, Brandes forstod at vurdere hos ham. Mens Nietz-

sche samtidigt ogsaa i Taine besad en aldrig set litterær Ven, var Brandes den første, der ved sine Forelæsninger over Nietzsche offentligt henledte Opmærksomheden paa den store Digterfilosof.

Lidet anede Brandes, det var et Geni, han talte om. Naar han tog sig af Nietzsche, siger han selv, skete dette »for at markere den ny Tendens, som jeg selv har søgt at udvikle i nordisk Aandsliv«. ¹ Nietzsche var ham en ny Straamand. Den omtalte Tendens — Dyrkelsen af det store Menneske — kunde Brandes ellers have fundet i de af ham foragtede Romantikeres Geniforgudelse. Saaledes som Nietzsche imidlertid udviklede Bebegrebet Overmenneske, maatte dette ganske skræmme Georg Brandes. Denne har da ogsaa tilstaaet, at Nietzsches Skrifter ikke har befrugtet ham. ² Og mere betaget var han heller ikke, dengang han i 1886 noterede i sin Dagbog, at »Nietzsche, en betydelig Mand, har sendt en ikke umærkelig Bog (vistnok »Menschliches Allzumenschliches«. ³

Hvorledes skulde det ogsaa være muligt for Brandes at forstaa og at anerkende det geniale i Nietzsche! Ikke blot var Nietzsche oprindelig Discipel af Schopenhauer og Wagner — Genier, Brandes aldrig har beskæftiget sig med, — men

¹ Essays 1889 (Nietzsche).

² Levned II, p. 230.

³ Levned III, p. 176.

som selvstændig Aand er Nietzsche en Romantiker, en Mystiker, germansk i alle sine Idealer og i høj Grad livsbekræftende.

Nietzsches Hymne til Evigheden har Brandes kaldt »tom Mystik«, og ligesaa gaadefuld maa Læren om alle Tings Igenkomst være ham. Men at det hovedsagelige i Nietzsches Filosofi: Overmennesket, saa tydeligt er tegnet som en Preusser, maa have irriteret den racefri Aand Brandes. Maaske har Brandes end ikke erkendt saameget, at Nietzsches militære Disciplinaand er Haderen af den store Revolutionsaand. Nietzsches Patriotisme ytrede sig ikke blot i hans Glæde ved at være Soldat og senere frivillig Sygeplejer under Krigen 1870—71 og i hans Bitterhed mod dette Fædreland, der aldeles miskendte ham, eller i hans senere Valg af Venner, der næsten alle var preussiske Friherrer (von Gersdorff, von Stein, von Seydlitz), men i hans Skildring af det højere Menneske, som er en Skizzering af det germanske Helteideal: den blonde, naive, sorgløse, tapre Krieger — Niebelungens Sigfried som Intelligens og med en Moral, der instinktivt er den gamle ariske Herremoral, den Indiens, Hellas' og Islands Aristokrater havde grundlagt.

Der findes dog en Klasse Forfattere, som Brandes uforbeholdent lovpriser og udmærket forstaar, især da disse Skribenter som Kunstnere ikke er de største, oftest kun Journalister og

næsten altid Agitatorer, — det er sine ateistiske, moderne Racefæller.

I den Grad er Brandes racebunden, at skønt han forarges over, det kun overfladisk er lykkedes ham at paaklistre os sin israelitiske Livsanskuelse, kan han ikke selv paa et eneste Punkt sætte sig ind i ikkesimitisk Tænke- og Følemaade, men bedømmer ethvert Geni jødisk.

Hans naturlige Kærlighed til jødisk Aand gør ham saa blind for denne, at han fordømmer enhver, der kritiserer den, hvad enten Vedkommende selv er Semit (som Otto Weininger), delvis Semit (som Rich. Wagner) eller af fremmed Race (som Schopenhauer og Chamberlain). At Goethe var ligefrem Antisemit, vil Brandes enten skjule, eller han ved ikke Besked derom.

Til Gengæld roser Brandes enhver liberal Jøde-Forfatter, selv om denne er ganske talentløs, ligeledes enhver jødevenlig Personlighed, til Eks. *Clemenceau*, om hvem han har skrevet en lang, udelukkende beundrende Afhandling. *Clemenceau* var Dreyfus' Forsvarer, og alle de Egenskaber, som i Brandes' Øjne er de største og overgaar de kunstneriske, tillægges denne just ikke fornemttænkende Ministerpræsident: Evnen til at imponere Masserne, til at beherske Samfundet og med kold Foragt betragte Livet og Menneskene.

Brandes' talrige Essays om Jøder og jødisk Journalistik er en uafbrudt Apologi for den semitiske Aand.

Det er dens Racemærker, han er lidenskabelig Advokat for i Bøgerne Lord Beaconsfield (Disraeli), Lasalle og Heine — Værker, der alene i Omfang er to—tre Gange saa store som de faa, han har skrevet om de store Genier, Shakespeare ene undtagen. Endvidere har han forfattet lovprisende Afhandlinger over de fleste eksisterende jødiske Skribenter og Litterater. Til *Spinozas* Ære deklameres, hvorimod en Karakteristik udebliver. Han kaldes den simpleste og den dybeste Tænker, Tankens Helgen, »den første Opdager af det Grundsyn og de Sandheder, der er det moderne Aandslivs og den moderne Videnskabs«. ¹ I hundrede Sider refereres den gamle hebraiske Poesi, og i et helt Essay tages *Dreyfus* i Forsvar. Om det meget underholdende, teknisk behændige Novelletalent *Poul Heyse* hedder det i en lang Artikel, at »ingen nulevende Digter i Verden nedstammer i saa lige Linje fra Goethe«. Heyse, — den næsten allerede glemte, skønt endnu levende, der bevæger sig med Færdighed i alle Digtarter og udfolder en utrolig Frugtbarhed, men hvis Harmoni er vundet paa Bekostning af Dybde, hvis Psykologi er uden Skarpsind, klar, men overfladisk, og hvis Væsen er uden Egenart, — siges at have en Verdensanskuelse beslægtet med Goethes og i Novellen at være »uoverspringelig« og »uforgængelig«. Og dog bekender Heyse,

¹ Bd. 11, p. 245—46.

der kun halvt er Jøde, beskedent, at hans novelistiske Kunst til en vis Grad kan læres.¹

Atter drages Goethe-Geniet af Brandes ned, for at Talentet kan hæves. Den Kunst, der delvis kan læres, forstaar sig alle liberal-jødiske Prosaforfattere paa, og uden Maadehold roses disse af Brandes, hvad enten de er Talenter som *Henrik Hertz*, *B. Auerbach*, *Esmann* og *Henry Bernstein*, smaa politiske Lyrikere som *Herwegh* og *Moritz Hartmann*, glatte Novellister som *Levertin*, Litterater som *Börne*, *Wolffgang Kirchbach*, *Wassermann*, *Jacobowski*, *Türck*, *Maximilian Harden*, *Peter Nansen*, *Edvard Brandes*, *Henry Nathansen*, *Louis Levy*; socialistiske Agitatorer som *Lieb-knecht*, *Carl Marx* og *Lasalle*, eller Malere og Billedhuggere. Hvor det paa nogen Maade lader sig gøre, nævnes ingen af disse Mænd som Jøder, men som tilhørende den Nation, de lever blandt. Edvard Brandes kaldes *Dansker*, *Liebermann* *Tysker*, *Israels* *Hollænder* — i øvrigt er de alle »fri Aander«; thi de vedkender sig ikke som Jøder. Gør de imidlertid dette, ja sætter de aabenlyst en Ære i at være Jøder, selv naar de har brudt med den jødiske Religion, tildynges de med Skældsord. Heldigvis for Brandes er slige ærlige Naturer sjældne. En iblandt dem, den fortrinlige Novellist *Meir Aron Goldschmidt*, Stifter desuden af vort første Vittighedsblad »Cor-

¹ Poul Heyse: *Jugenderinnerungen*. Breslau 1900, p. 357.

saren«, behandles endog personligt med perfid Foragt og Ondskabsfuldhed,¹ skønt Goldschmidt ikke stod Brandes i Vejen. I den haarde og usande Dom, Brandes fælder over Goldschmidt som Menneske og Forfatter, udleverer han et Billede af sig selv, hvorimod hans Ord lidet rammer den ofte ypperlige Fortæller. Det hedder til Eks.: »For den, der ikke har meget at sige, er Færdigheden en Frister. Thi selve Talentet til at skrive er, som Oldtidens Sofisters Talent til at tale, ikke bundet til nogen Genstand eller Sag — det vil glimre som noget for sig selv og er vittigt, men har ikke Lune«. Endvidere: »Han er ikke dybsindig, han er aandrig, selv naar det, han siger, er temmelig almindeligt eller vel endog fladt og flaut. Det klare Vand har tidt den flade Bund«.²

Otto Weininger, den unge, ulykkelige Tænkere, der i sit Værk »Geschlecht und Charakter« (senere ogsaa i — efter hans Selvmord udgivne — »Über die letzten Dinge«) fælder saa grusom skarp en Dom over sin egen Race, omtales af Brandes naturligvis haanligt, hans Bog kaldes »en tysk Klump«, »en græsselig Pakke«.³ Denne Kritik er ikke meget oplysende, men Brandes' sædvanlige.

Forstaaeligt, at Brandes af Jøder, der vedkender sig deres Race, erklæres for en Charlatan og

¹ Levned I, p. 43 og II, endv. Kritiker og Portræter, 1870.

² Kritiker og Portræter, 1870 (Goldschmidt.)

³ Bd. 18, p. 347.

en Uværdig¹ (saaledes af Otto Weininger og af Max Nordau), faar dog selve *Disraeli* af Brandes høre ilde for sin Udtalelse om, at »alt kommer an paa Racen«, »der er ingen anden Sandhed«;² hvilken Ærlighed maaske er det eneste tiltalende ved *Disraelis* Karakter. Naturligvis er Brandes mere forbeholden i sin Dadel af en saa mægtig Person, som endnu levede, da han skrev sin Bog om ham. Som Lord Beaconsfield og Englands Premierminister har *Disraeli* afgivet et glimrende Eksempel paa, hvorvidt en ateistisk Jøde i store Forhold og rig fra Fødslen af, ved at hykle og sjakre, være radikal eller konservativ og kirkelig-sindet, kan naa til ydre personlig Magt, naar denne Stræben er hans højeste Maal. Som Forfatter var *Disraeli* ubetydelig, som Karakter gemen. Naar alligevel Brandes har behandlet ham i et større Værk,³ kan det kun være Stolt-heden over, at en Racefælle kan bringe det saa

¹ »Wir kennen sie ja und wir leiden an ihnen, diesen tausenden sogenannten modernen Juden, die alle Fundamente benagen weill sie selbst ohne Fundament sind, die heute Wegwerfen, was sie gestern erobert, heute besudeln, was sie gestern geliebt, denen der Verrat eine Wollust Würdelosigkeit ein Schmuck und Vereinigung ein Zülist«. (»Das Judentum« herausg. von Verein Jüdischer Hochschuler in Prag 1913, p. 7.)

² *Disraeli* citeret af Georg Brandes: Bd. 9, p. 335. Note.

³ Som efter Mag. Læssø Müllers Udsagn i »Ugens Tilskuer« 1913, i meget skal være en Oversættelse af Froudes Lord Beaconsfield.

langt ved sin blotte Ærgerrighed, og for at kunne overtrumfe Disraeli i dennes Lovsang til Jødefolket. Skønt Disraeli i Romaner som »Tancred« og »Coningsby« forherliger sin Race som den udvalgte og er i den Grad storhedsvanvittig paa sit Folks Vegne, at han forlanger, de Kristne skulde knæle for det, saa distancerer Brandes ham ved at erklære, at »den jødiske Aand er tusendfold rigere, ædlere og større, end Disraeli har anet, og end den spejler sig i hans forholdsvis snævre Sind«. ¹ Brandes glemmer her i sin Iver aldeles, at han andetsteds paastaar, at Jøderacens Renhed kun er et Gøglebillede. ² Endog Shakespeare, der i Schylock har skildret en usympatetisk Jøde, belæres af Brandes om, at han har delt sin Tids Fordomme om dette Folk og hans »Angreb« paa Jøderne, tilbagevises som blinde. Overhovedet mener Brandes her, at der ikke hos Jøderne findes noget gennemgaaende Karaktertræk. ³ En anden Gang synes han derimod at finde, at Shakespeare er yderst jødevenlig, idet han paastaar, at Mohren i Venedig, — den sympatiske Otello, — af Digteren maa være tænkt, ikke som Neger, men som Semit; ⁴ thi Otello er »brav, ædel, uden For-

¹ Lord Beaconsfield, 1878.

² Bd. 18 (Zionismen.)

³ Kritiker og Portræter, 1870. Afhdl. om Shakespeares Schylock.

⁴ Se Brandes' tyske Udgave af Shakespeare, 2. Oplag 1898 og Wolf. Kellers ironiske Anmeldelse af den i »Jahrbuch der deut. Shakespeare Gesellschaft XXXVII«, 1901.

fængelighed, aldrig sysselsat med Forestillingen om sit eget Værd, en usammensat Sjæl, en simpel, ligefrem Krigernatur.¹

At disse Træk er gennemgaaende jødiske, er Brandes ene om at have opdaget.

Ogsaa et Bidrag til sin Selvkarakteristik giver os Brandes i sin Opfattelse af Disraeli, Heine og Lasalle. Vi vil af hans Skildring af Racefællerne uafbrudt erindres om Brandes selv, thi trods Forskel i Begavelse ligner alle liberale Jøder hinanden i paafaldende Grad, og de tegner sig selv, baade hvor de skildrer hinanden eller hvor de som Disraeli udstyrer de jødiske Romanhelte med »medfødte Anlæg til at lede, herske og regere«, til at være »de fødte Herrer«. »Een eneste Tanke«, siger Brandes, »fyldte *Disraeli*: at blive en stor Mand; og som Middel dertil laa Tanken paa Litteraturen nærmest«. ² Styrken af Disraelis ydre Ærgerrighed gør ham stundom næsten Livet uudholdeligt. Heldigvis slaar hans Bøger an, baade fordi Disraeli »benyttede sin Pen til at give Læseverdenen d e t Billede af sig, der kunde tjene til hans Formaal«, ³ og fordi han »først og fremmest vilde læses af det store Publikum«. ⁴ Til Berømmelse og Velstand kom stor Rigdom, da Disraeli giftede sig med en 50aarig femten Aar

¹ G. Brandes: Shakespeare II, 1895, p. 403

² Bd. 9, p. 291.

³ Bd. 9, p. 300.

⁴ Bd. 9, p. 386.

ældre Enke, selvfølgelig ikke af Kærlighed.¹ Da han ikke havde Held med sig som radikal Politiker, gik han over til Torypartiet, for ved dettes Hjælp at blive valgt ind i Parlamentet. Han var Praktiker og »paa Bunden Revolutionær«,² »fandt det derfor klogest at gøre Følelser, han ikke delte, til sine egne, fordi han var en af Folkets Ledere«.³

Brandes fremstiller endvidere Disraeli som værende uden Selvkritik, aldrig i Stand til at indrømme Fejl, uden Fantasi, religiøs frigjort, med Evnen til at smigre, af et rent voltairesk Vid, pengekær, desuden begærlig efter at glimre og efter at gøre stadigt ny Bekendtskaber med formaaende Mænd. Efter hans »Venitia« at dømme, mener Brandes, at Disraeli ogsaa kunde have drevet det vidt som Kritiker, om han havde øvet sin Evne derpaa.⁴ Sikkert har Brandes det Klarsyn overfor Disraeli, som han tillægger denne i Bedømmelsen af Orientalerne.⁵

Overfor Heine og Lasalle viger hos Brandes enhver Kritik for Beundring. *Heinrich Heine* er kristenfjendsk, hader Tyskland, er revolutionær, Autoritetsfornægter og Verdensborger. Desuagtet

¹ Bd. 9, p. 356.

² Bd. 9, p. 324.

³ Bd. 9, p. 302.

⁴ Bd. 9, p. 383.

⁵ Bd. 9, p. 455.

kaldes han, ligesaavel som Börne, for »en i meget høj Grad tysk Patriot.¹ Poesien er for Heine, efter dennes eget Udsagn, kun et indviet Middel til Formaalet: »Menneskehedens Befrielse«. Heines Digtning roses som spottende, pietetløs, hensynsløs og givende Udtryk for det moderne sanselige (sic!); der tilføjes, at den ofte ogsaa er gemen og at sjælelig Adel ofte er en Hindring for Nydelsen af den.²

Brandes fortier dog, at Heines Angreb paa offentlige Personligheder, som alle liberale Jøders Angreb var sjofle og især gjalt disse Forfatteres Privatliv (A. W. Schlegels, Börnes, v. Platens). Alene dette Træk viser, at Heines Væsen mangler enhver Fornemhed.

Lasalle endelig er Socialist og Agitator. De samme Dyder, Brandes tillægger sig selv, tillægger han *Lasalle*: Tørst efter Retfærdighed, Trods som selve Lucifer og Fripostighed; derfor er *Lasalle* en Lysbringer, en Flammebringer.³ Det hedder fremdeles: Der var noget af en Cæsar i denne Yngling, hvem forskrækkede Borgermænd engang skulde betragte som en *Catilina*. — Han var skabt for Magten, han var stemplet til Hersker, og da han ikke fødtes som Prins eller Adelsmand, men som Barn af Middelstanden og af en tilsidesat

¹ Bd. 6, p. 507.

² Bd. 6, p. 373.

³ Bd. 7, p. 385.

Race, blev han Tænker, Demokrat, Agitator, for ad denne Vej at naa det Element, hvortil han skabtes«. ¹

Racemærket i Lasalles Sind »betegnes af ham selv spøgende for Frækhed, af Brandes ved det jødiske Ord Chutspe, »der paa éngang er Aandsnærværelse, Frækhed, Dumdristighed, Uforskamethed«. ² Vi ser da ogsaa, at Lasalle, de Fatiges Fører, lever i ydre Overdaadighed, som næppe nogen anden i hele Samtidens Berlin, og at han vinder en rig Fyrstindes Venskab, tager sig af hendes Sag, forlover sig, først med en Kvinde, der indbildte ham, hun var af fyrstelig Afstamning, derpaa med en Baronesse. Skønt Lasalle kun blev 39 Aar gammel, naar han at tilbagelægge Vejen der fører til Magt. Først er han glødende radikal, senere støtter han sig til Gejstligheden og er en tysk Fædrelandsven, der endda hykler Begejstring for Fichtes Taler til den tyske Nation. I intet var han original. Sit sociale Program hentede han fra Louis Blanc. Fordi hans despotiske Magtbegær og Forfængelighed er grænseløst, bryder han sig Vej ved at smigre for »de store Massers sunde Forstand« og attraar »som Börne og Heine Menneskeslægtens Frigørelse fra alle Slags Loves og Vedtægters Baand«, endvidere »udtaler han Feltraab under Menneskets Forsøg

¹ Bd. 7, p. 393.

² Bd. 7, p. 392.

paa at afryste Statsreligionens og Enevældens Tryk«. ¹

Brandes' Kritik af de liberaljødiske Litterater og Digtere er fri for enhver Hadskhed og Forvrængning; han føler sig hjemme i disse social-anlagte Journalisters Revolutionsatmosfære.

Saasnart en Digter derimod viser den ringeste sjælelige Ejendommelighed, brister det Brandes paa Forstaaelse, og selv den mindste, journalistiske Artikel over en Kunstner, der ikke er ganske jævn eller barnlig i sin Vækst, mislykkes for Brandes, især fra den Stund af, hans eget jødiske Væsen var kommen til Udfoldelse. Endog før denne Tid er ham et saa uskyldigt Arbejde som Henrik Hertz': »Kong Renees Datter« imod, fordi dets Emne er en blind Piges Kærlighed; »thi«, indvender Brandes, »dette er at skildre en Specialitet, noget usædvanligt og abnormt. Men Poesien er det almengyldige. Til det Specielle tyr man, naar i en Litteratur det almenmenneskelige er opbrugt — i Raffinements og Forfaldsperioder«. ¹) Han evner da heller ikke at give nogen Karakteristik af et saa fortræffeligt og borgerligt Stykke som *Hostrups* »En Spurv i Tranedans«, fordi et overnaturligt Moment her spiller ind, hvorved netop den danske Haandværkssvends jævne Væsen hurtigt belyses fra alle Sider. I Afhandlingerne om *Hauch* er det religiøse og romantiske

¹ Bd. 7, p. 566.

² Kritiker og Portræter, 1870.

hos denne Digter fremstillet som hæmmende, saa Prof. Jul. Paludan havde Ret i at spørge, hvad der da blev tilbage at rose hos denne Digter.¹

Over *Paludan-Müllers* Digtning klagede Brandes, at den skildrede Forsagelsen, skønt det netop er Forsagelsens Psykologi, der gør »Kalanus«, »Ahasverus« og »Benedict af Nursia« sublime.

Alligevel roste ogsaa Brandes denne Digter i høje Toner saalænge han levede, thi det gjalt for den unge Kritiker om at indsmigre sig hos ham som hos Hauch; det hedder, at Paludan-Müllers religiøse Digtning er uovertruffen i Sædelighed.² Da disse gamle Autoriteter og H. C. Andersen og Chr. Winther var døde, behøvede Brandes ikke længer saa forløjet en Smiger, og nu sparkede han ad hele Romantiken.

Dog, han havde allerede da, ved sin Evne som Charmeur og sit Blik for Nuancer i Litteraturen, — en Sans, som kendetegner alle mindre Talenter, — vundet de Danskes Hjærter. Han havde vist Forstaaelse for Chr. Winthers idylliske Landskab, for Barnets Verden i H. C. Andersen, for den skælmske Satyr i Aarestrups Erotik og skrevet elegante Artikler herom; derved i den Grad høstet Ros, at Danskerne ligesom glemte, at det ikke var Brandes, der havde digtet de Poesier, han citerede, og man tilgav godmodigt, at han herefter ikke saa Poesi i et Æventyr eller i en

¹ Lærefriheden og Demokratiet, 1880, p. 27.

² Æstetiske Studier, 1868.

Digtning, uden den viste sociale Tendenser, at han senere spottede H. C. Andersen, hudflettede Inge-
mann og Oehenschläger og gjorde Grin med Gold-
schmidt og Ploug.

For Brandes, — der allerede var paa Retur i
sin Udvikling, skønt endnu ung, — duede intet,
som ikke havde nyttige Formaal, brillerede med
polemiske Udfald og effektfulde, antikristelige
Frihedsraab.

Allerede c. 1870 kunde Julius Lange skrive til
Brandes (13—2): »Du har faaet en større og
større Smag for det brillante. Jeg synes, at der var
en Tid, da Du som Forfatter var mindre brillant,
men mere sand. Nogle af dine tidligere Arbejder
frembød mere at tænke over, mindre at glo paa«.

Ja, det var Tiden før Brandes blev tredive
Aar. Sansen for det brillante, det aktuelle, det
journalistiske tog til, som Evnen tog af. Og havde
denne Evne hurtigt naaet sin Begrændsning, saa
var det modsatte Tilfældet med Prætensionerne.
Dog, hvor store Genier og hvor vidtstrakte Kul-
turperioder Brandes end tog sig for at behandle,
af Journalisten blev alligevel ingen Kritiker,
endnu mindre en evropæisk Kritiker. Imellem
hans Samlinger af Causerier bærer fire Bind Tit-
len »*Skikkelser og Tanker*«. De indeholder imid-
lertid ikke eet Portræt, ikke een Tanke, og de
revolutionære Tirader er nu blot som vaadt Krudt
stukne ind hist og her. End ikke »Figurer og Ind-
fald« vil man kunne døbe disse talrige, anekdo-

tiske Rapporter, Ligtaler, Anmeldelser, Referater og Anekdoter, der pynter sig med Overskrifter og Titler, som narrer Læseren til at antage et selvstændigt Indhold. Og saa er dog disse Bind, ligesom Brandes' øvrige, ene dikterede af Lidenskab for blot at skrive løs og pludre om alt. Et uhyre Antal Sider er optagne af os ligegyldige, men naturligvis smukke Damers eller distinguerede Herrers Beretninger paa Hoteller, Promenader og i Selskabssale om deres private Levnedsløb. Flere hundrede Sider er ofrede paa Reklame og paa Ros af de Journalister, som sluttede sig til hans Skole. Atter hundreder af Sider komplimenterer smaabitte Talenter, fordi disse enten ikke er Kristne, eller har rost ham.

Vi erfarer, at en Kaarsberg, Arthur Fitger, Palle Rosenkrans er Digtere, der bør skænkes »uforbeholden Ros«, at »der ligger en Sky af Poesi« over en Agnes Henningsens »sande Digting«, at der eksisterer Forfatterinder, som hedder Adda Ravnkilde, Olivia Sandstrøm og Lyhe Zernikov, hvis Kunst fortjener hæderlig Omtale, at Bierfreund var et Talent, ligesaa vel som Georg Reiche, Max Kretzer o. s. v. o. s. v. o. s. v.

Kun om den store Kunst er enten tiet eller den er refereret til det ukendelige, mishandlet og draget ned af denne Kritiker, hvis »videnskabelige« Virksomhed kun en bondsk og aandsdemokratisk Stat kunde lønne med høj Understøttelse.

Alene som Taler, som teatralisk Tribunehelt

kan Brandes henrive, blænde og i Øjeblikket tilsyneladende overbevise; thi ligesom hans Kritik ublufærdigt skamskænder Geniernes Værker, er hans Sprog uægte og uden Særpræg.

Brandes' Sprog besidder den for Jøderacen ejendommelige Vittighed og Arrogance i Udtrykket; det er først og fremmest frækt; men det er tillige fantasiløst, virker graat og som en daarlig Oversættelse. Om hans slette Stil eller Mangel paa Stil vidner snart hver Side i hans Skrifter, trods Tonens underholdende Lethed og Skarphed. De her nævnte Eksempler er end ikke udsøgte.

Om Brandes' ukunstneriske Væsen vidner desuden hans uhyggelige Oversættelser af franske, engelske og tyske Forfatteres Digte. Hans egne »Ungdomsvers« er idetmindste ildfuld Indignationspoesi, især naar han besynger sit Martyrium eller sin ensomme Storhed, saaledes i »Proteus«, »Fremtidsfantasier«, »Til Henrik Ibsen« og i det i Firenze, kort før Tilbagerejsen, skrevne Hjemlængselsdigt:

»Saa skal jeg da surres til Pælen igen,
 Af en skinhellig Pøbel beglos og betragtes
 Og mit Hjærte skal smides for Hundene hen —

O. S. V.«

Brandes' Sprog bevægede sig længe i Hegelske Vendinger, og da det frigjordes herfor, traadte Revolutionstaleren frem. Sjældent er Brandes i Stand til at udtrykke Glæde (smukt er alene Følelsen ved Ankomsten til Paris skildret i Levned

I), aldrig er han i Stand til at finde Ord for Ærefrygt, Begejstring, Hjærtelighed og Venskab, altid derimod for Had og Klynken.

Evnen til malende Skildring savner han omtrent ganske. Hvad skal man kalde et Sprog, der inspireres til slige Billeder af Gletscherne (1885):

Hvidt i Hvidt! Hvidere end det hvideste Hvidt, Øjet før har set! Hundrede Gange hvidere end Møens hvide Klint i Sol, hvidere end al Verdens Møer og alle Grækenlands Gudinder, hviler Gletscherne heroppe i Frihedens Hjem, hvor alle Sundhedskilderne rinder. Et Brev heroppe fra burde være saaledes beskaffent, at naar man aabnede det, var det som aabenbarede Gletscherens hvide, straalende Kvindelighed sig for Læseren og som faldt der bløde, fløjelsagtige Edelweiss og fine røde Alperoser ud af Brevet«. ¹

Eller Billedet af en Flamlænderinde: »fin som en Naal, slank som en Vidie, koket som en Satan, stille, samlet, indsmigrende og falsk, besnærende som en sød, altfor stærk Vin«. ²

Andre Skildringer skyldes Efterligninger af en Forfatters Udtryksmaade.

Det er J. P. Jacobsens Prosa, vi genfinder karrikeret, i Bestemmelsen af Broderen Eduards Stil, hvor det hedder, at denne er »farvefattig, dog ikke graa, men paa engang farveløs og malerisk som en sort Silkedragt er det, der slutter nær om

¹ Bd. 11, p. 172.

² Bd. 11, p. 232.

et ungt, kvindeligt Legeme, og i hvilket Lyset fra Lamper eller Lysekroner bryder sig«.¹

Det er Reminiscenser af Herman Bangs Stil, hvor han i sit *Levned* tegner sig selv som Barn: »Altid maatte jeg høre, jeg var bleg og tynd og spinkel. Bleg og tynd med et tykt, brunt Haar — et vanskeligt Haar. Det sagde Haarskæreren Hr. Alibert, der kaldtes Erré — Goddag Erré, Farvel Erré. Og alle hans Svende, der dog var danske nok, sagde, saa godt de kunde, ligedan — et vanskeligt Haar«. Der er en Hvirvel oppe ved Issen, som strutter, hvis han ikke bærer det helt langt«, sagde Hr. Alibert. Altid hørte jeg sige, jeg var bleg og spinkel, især bleg. Fremmede Folk saa paa mig og sagde: »Han er noget bleg«. Andre sagde spøgende: »Han ser noget grøn ud i Ansigtet«. Og saa snart der taltes om mig, hørtes Ordet tynd«.²

At Brandes' Sprog sjældent er malende og mangler Komposition, og at hans Deklamationer er kølige og æggende, har endvidere sin Aarsag i det ringe Felt, hans Fatteevne omspænder. Naturligvis siger Brandes om sig selv: »Jeg er en Skribent, der har Stil — man vil erfare, jeg har en ejendommelig, meget udpræget Stil«,³ og han citerer en Vens (Chr. Hages) mundtlige Udtalelse:

¹ Bd. 3, p. 120.

² *Levned* I, p. 3.

³ *Politiken* 4. Juli 1889.

»Det er Dem, som har skabt det danske Sprog«. ¹
Men aldrig er i dansk Litteratur skrevet blot halvt
saa meget i et saa glansløst og usikkert Sprog.

Selvfølgelig! Den, der ganske mangler Sans
for Tingenes Sammenhæng, den, der aldrig var
lydhør for det ubevidste Liv, for Sjælens Mysterier
og for den hemmelighedsfulde Atmosfære,
der overalt omgiver os, hans Sprog maa blive som
hans Forestillinger: plat og nøgternt. Den, for
hvem intet er helligt, han ser Tilværelsen flad,
almindelig og bornert; han begriber kun de Værdier,
alle kan begære, han accepterer kun som
Realitet, hvad Sanserne umiddelbart tager paa.
Men hvor maa det ikke briste en saa sjælløs
Filiister paa Forstaaelse af det intime i al Kunst,
som i al Religion.

¹ Levned III, p. 123.

V.

Georg Brandes' Religionshad.

Die Menschen sind nur so lange productiv (in Poesie und Kunst), als sie noch religiös sind; dann werden sie blosz nachahmend und wiederholend.

GOETHE.

Wollte man nachforschen eine wie grosze Rolle, religiöse Überzeugung in allen bedeutendsten Männern unserer Geschichte gespielt hat, man käme nie zu Ende.

GOETHE.

En Religion saa verdslig som den jødiske og en Kristendom oftest saa ligegyldig som den moderne Statskirkes fører let over til Ateisme. Der er imidlertid ikke megen Idealitet, religiøst Liv, Kærlighed eller Mystik hverken i gammel eller moderne Jødedom; et Brud med den er Brud med Love, Ritualer, Tradition. Jødedom danner ved sin fantasiløse Snusfornuft en Overgang til Fritænkeriet ligesom den protestantiske Rationalisme. Men medens Rationalisme og Ateisme nærmest optræder hos de evropæiske Racer som

en Slags »Mode« og for Tiden som et Dannelsestegn, der dog ikke ganske udelukker ethvert religiøst Behov, saa er de »liberale« Jøder altid og overalt lige ens irreligiøse og stabile i deres Ateisme. Bliver endog den troende Jøde af sin Religion befordret i sin Erhvervssans og er i sit Tankeliv skolastisk og abstrakt-matematisk, saa er hos den liberale Jøde Vindesygen den alt dominerende, og han nærer ingensomhelst Respekt for andres Religiøsitet. Det blotte Navn Mystik er ham latterligt, og Troen paa en anden Virkelighed end den, vore Sanser omfatter, staar for ham som absolut Stupiditet. Deraf hans Religionshad. Han finder dette Had berettiget, thi det er for ham ensbetydende med Had til Dumhed.

Der var ikke megen jødisk Religiøsitet i Brandes' Barndomshjem. Han fortæller, at Faderen aldrig besøgte Synagogen, og at Moderen var Ateist. Allerede ved sin Konfirmation havde Georg Brandes brudt med Jødedommen, og var »paa Post« mod Kristendommen, der »afskrækkede« ham som »Sagn« og som et »Skraaplan«.¹

Det virker derfor ejendommeligt at høre Brandes i sit »Levned« tale om sine dybe, religiøse Kampe, og at han følte »Smærten ved Bruddet med det overleverede« saa stærkt som nogen. Da Jødedommen, hvori han formelt opdroges, aldrig havde betaget ham og mest bestod i en Række Leveregler, som han hurtigt løsrev

¹ Levned I, p. 57 og p. 119.

sig fra, kan hans Krisis næppe have været følt saa dybt, som han vil give det Udseende af, især da han heller aldrig gribes af Kristendommen. Vi forstaar bedre, at han irriteres over, at Danskerne ikke i en Haandevending kan aflægge deres Religiøsitet, thi han mener udfra sit eget ringe, religiøse Liv, at Bruddet kan ske alene ved Bortkastelse af de kristelige Dogmer. Han ser ikke, at Kristendommen var til, førend Kristendommen ogsaa blev noget ydre historisk, og at Religion ikke er ensbetydende med en positiv Religion, endnu mindre med en Statskirke. Naar derfor Brandes har haanet Præsterne og troet, at han i dem ramte Religionen, har hans Kamp været mod Vejrmøller, og han vil stadigt opleve at se Religionen bestaa helt uafhængig af Kirken, og aabenbarende sig i Buddha, Plato og Socrates, i Pascal, Goethe, Emerson og Maeterlinck, uberrørt af Tid og Mode.

Denne Kendsgærning, at Religionen alligevel ikke har udspillet sin Rolle, har Brandes først faaet Øje paa i de senere Aar. Maaske har desuden en noget nærmere Betragtning af Geniernes Liv vist ham, at Genierne er religiøse. Vi kan deraf slutte, at ogsaa Brandes vil kaldes religiøs. Skønt han atter og atter har bekæmpet enhver Tro paa personlig Udødelighed og paa højere Magter, skønt han aldrig har vist den ringeste Forstaaelse eller Erkendelse af Skyldfølelse, (han siger: »at jeg ikke har Syndsbevidsthed,

fandt jeg bekræftet, naar jeg saa ind i mig selv«,¹ Anger eller Anelse om noget ophøjet udenfor det menneskelige eller Tro paa Intention og paa Tingenes store Sammenhæng, end ikke vist Respekt for andres Omvendelse, saa vil dog heller ikke dette kloge Nydelsesmenneske Georg Brandes frakendes Religion. Tværtimod! Som ung harmes han over, at Folk slog Fritænkeriet sammen med Ateismen,² og belærer os om, at det er h a m, Georg Brandes, som er religiøs og os andre, der ikke er det. Han erklærer i et skønt Sprog: »Det er en staaende Sandhed, en Formel, som gælder for alle Tider og Lande, at da sand Religion vil sige Begejstring for den levende, nærværende Aand og Ide, som Mængden endnu ikke fatter, vil den, der er opfyldt af Tidens levende Aand, synes irreligiøs, men være religiøs; den derimod, som er opfyldt af en forgangen, afdød Tids Aand eller Tro, være i høj Grad irreligiøs, men synes og kaldes religiøs«. ³ Næsten samme Formel udtaler han i sin »Søren Kierkegaard« ⁴: »de i en aabenbaret Religions Mening mest religiøse Aander er de i almindeligere Forstand mest irreligiøse«.

Brandes, for hvem det religiøse end ikke eksisterer som Problem, synes altsaa, med sit evige baade-og, ikke at ville lukke for den Mu-

¹ Levned I, p. 121.

² Forklaring og Forsvar, 1872, p. 52.

³ Den romantiske Skole i Tyskland, 1873, p. 245.

⁴ Bd. 2, p. 364.

lighed at blive opfattet som en alvorlig, religiøs Natur, ja maaske vil han finde det berettiget, om vi antog ham for et religiøst Geni? Det gælder for ham ogsaa i det religiøse Spørgsmaal at bringe Forvirring i Definitionen af hvad Religion er.

Brandes' Bestemmelse af det religiøse røber imidlertid ikke, at han er Mystiker, trods sin dunkle Tale, men at han er Overfladeaanden, Manden uden alvorlig Inspiration, Manden, der aldrig taber sig selv af Syne, derfor heller aldrig kan tænke sig ind i andre og give et rent Billede af Sandheden, Manden, der ganske er optagen af sin egen Vigtighed og Bedreviden, som er uden Ydmyghed og bestandig venter, at Menneskene alle skal falde ned og tilbede ham. Kun en saa ubetydelig Aand kan fastslaa som Sandhed, at Religiøsitet er Begejstring for det, som skiftevis er paa Mode: de politiske, sociale (dog vel næppe ogsaa de kirkelige?) Rørelser. Da slige Bevægelser for Brandes tillige betyder Fremskridt, erklærer han sans facon, at »Evropa nu hælder til Fremskridtets Religion som den sidste«,¹ samt at der i Historien ikke gives nogen mere guddommelig Aand end Fremskridtets.²

Senere har Brandes opgivet enhver Tro paa Fremskridtet, og skønt Nietzsches Overmennesketeori netop forudsætter en saadan Tro, har han dog i Genidyrkelsen anskaffet sig en ny Religion

¹ Levned I, p. 77.

² Forklaring og Forsvar, 1872, p. 48.

— en Religion, der vel maa være den mest moderne og tidsmæssige. Han udtaler i Aaret 1900, at Formlen: det store Menneske som Kulturens Kilde, indbefatter »min Filosofi eller Religion. For mig er menneskelig Storhed Formaålet, og det store Menneske alle Tings Maal«. ¹

Og skønt Brandes aldrig har givet nogen egentlig Forklaring af, hvad han forstaar ved menneskelig Storhed, fremgaar det af hans eget Livsmaal og af hans Jødedyrkelse og Napoleonbeundring, at Storhed for ham betyder Berømmelse eller ogsaa Beherskelse af Masserne, altsaa noget af rent ydre Virkning.

Livet er ironisk og grusom dets Nemesis. Selv om Brandes' Geni- eller rettere Berømthedsdyrkelse intetsomhelst har med Gudstro eller religiøs Erfaring at gøre, ligesaalidt som hans tidligere Trosbekendelser har det, saa skulde denne Beundring for Storhed antages at resultere i Studium af Geniet.

Men Brandes har aldrig vist os Resultatet af en selvstændig Fordybelse i nogen genial Digter eller Tænker. Han har omhyggelig undgaaet ethvert Forsøg paa Indleven i menneskelig Storhed, som han har undgaaet det religiøse Problem.

En Religion, der ikke afhænger af Tidsforhold, og som ikke er aktuel og skifter, som Ministerier skifter, eksisterer ikke for hans Bevidsthed.

¹ Tilskueren Januar 1900.

Alligevel mener Brandes, at han, der finder Pietet latterlig, Resignation en Art Hykleri, Askese unaturlig, og at Begreber som Godhed, Ondskab, Evighed, Uendelighed, Synd, Naade og Frelse nærmest er Fraser — udmærket kan fatte det religiøse i Geniet og i Kulturbevægelser, ja endog forstaa de religiøse Genier.

Vi har allerede set, hvorledes Brandes' fanatiske Religionshad forledte ham til at gøre en Karikatur af Dostojewski, og hvor forsigtigt han gaar udenom mange moderne Digtere, der er stærkt religiøse. Han har ikke desto mindre skrevet en Artikel om *Jeanne d'Arc* i et Øjeblik, da denne blev aktuel ved Jubilæet for hende. Selvfølgelig berører han ikke med et Ord hendes Fromhed. I sin Bog »Indtryk fra Rusland« maatte Brandes ofre nogen Kritik paa *Tolstoj*; endvidere kunde han, af Hensyn til sin Førerstilling i Danmark og sin Tavshed om Grundtvig og alle vore øvrige Salmedigtere, ikke undgaa idetmindste at udtale sig om *Kierkegaard*, der som filosofisk Begavelse ansaas for værdig til at kunne have paa-virket ham. Det er imidlertid saa almenkendt, at Brandes' Afhandlinger om Tolstoj og Kierkegaard hører til det ynkeligste og om muligt mest mislykkede af hans Produktion, at det at gaa ind paa hans Behandling af disse Forfattere kun vilde blive en Gentagelse af den engang fældede Kritik.

Den svenske Videnskabsmand W. Rudin har

ved sin Udtalelse om Brandes' »Kierkegaard«, at det i den fremfor alt er Sjælen, som er fjærnet af Kierkegaards Liv og Virksomhed«¹ ramt alle Brandes' Essays, enkelte af hans Ungdomsarbejder undtagne: han tager Livet af de Genier, han behandler.

Og hvor forlokkende maa det ellers ikke være for en psykologisk Kritiker, der er Ateist, at fordybe sig i Søren Kierkegaard, Tænkeren, hvem de Troende tager Afstand fra, og som ikke kan overbevise de Vantro, derimod skænker enhver Litteraturelsker en uforbeholden kunstnerisk Nydelse! Kierkegaard udtaler i »Frygt og Bæven«, at ingen Refleksion kan tilvejebringe en Bevægelse; og i Kierkegaards Lidenskab og Trosiver er af ganske samme Grund ingen praktisk Bevægelse. Troen er ham i den Grad en Kunst og et Inspirationsmiddel, en Tankens Dialektik, at han koketterer med den som en Akrobat med sin gymnastiske Færdighed. Saavel i Religionen som i Kunsten befrier han sig fra det etiske. Havde Kierkegaard levet under større Forhold, saa hans Lidenskab ikke var bleven forkrøblet, vilde han være lig Oskar Wilde, saa absolut gør han Troen og det artistiske til Hjærnens Perversitet, til Lapseri.

Hvad har Brandes faaet ud af Kierkegaard? Han bekender det selv i et privat Brev til Nietzsche, nemlig, at hans Bog om Kierkegaard var en Slags

¹ W. Rudin: Søren Kirkegaard, 1880, p. 6.

Stridsskrift, forfattet for at hæmme Kierkegaards Indflydelse.¹

Her har altsaa Hadet til Geniet ligefrem været den inspirerende Kraft til at skrive en Bog om det. Og igen angiver her et »for at« den antireligiøse Tendens, og det udtales som en Selvfølge, at der end ikke tilstræbes et Forsøg paa en kunstnerisk-kritisk Betragtning af den danske Filosof, skønt en saadan var ventelig, hvor enhver kristelig Interesse var udelukket.

Intet Geni nok saa religiøst kan faa Brandes til at standse, tænke efter og kaste Pennen bort, saafremt en Mindedag, et Jubilæum eller anden Anledning gør det aktuelt i Øjeblikket. Alene derfor har han endnu ikke forgrebet sig paa, oplyst os om eller forsvaret Augustinus, Franz af Assisi, Pascal, Katarina af Siena, Ruysbrock eller Orientens Mystikere.

Det stærke Ubehag, Brandes nærer overfor alle geniale Naturer, især dog de religiøse, røber sig maaske mest i hans 6 Bind: Hovedstrømninger. Vi har andetsteds omtalt, hvilket Vrægebillede han her har givet af en hel Kulturperiodes Sjæl, ved, hvor han ikke skriver af efter andre Forfattere, at forvandle Digterværkerne til Agitation for liberale jødiske Anskuelser og til Samfundspolemik. Han gør desforuden alle mulige Forsøg paa at forherlige Ateismen og nedrakke Religionen i et Tidsrum, hvor Religionen

¹ Nietzsches gesammelte Briefe, III Bd. I., p. 282.

og Kunsten netop slog alle revolutionære Ideer ned.

Brandes vil med Hovedstrømninger dokumentere, at hvor Religionen æres, hvor Tronen respekteres, hvor Autoritetsprincipperne opretholdes, dør forfalder Kunsten. Det hedder i Indledningen til »Naturalismen i England«, at heri skal skildres Oprøret mod religiøs og politisk Reaktion, »det Oprør, som i sig bærer Spiren til alle de frisindede Ideer, den evropæiske Kultur siden da har virkeliggjort«.

Hvilke Ideer? Og hvor? Og naar? Man spørger i højeste Grad forundret: Hvor kommer disse Revolutionens Ideer til Orde i Romantikens og Naturalismens Litteratur? Og naar har de sejret? Ikke efter 1870! Og ikke heller før. Thi det blev ikke den store Revolutions Raab om Menneskenes Lighed, Frihed og Broderskab, ikke dens Forsøg paa Omstyrting af alle Autoriteter og dens Kristendomshad; det blev den efterfølgende Reaktion, med sin Genoprejsning af alle Autoriteter, som skabte — i alle Kulturstater uden Undtagelse — en Guldalder i Musik, Maleri, Skulptur og Digtning! Hele denne Kultur var endda ikke et Barn af nogen fri, religiøs Bevægelse, men af Kirken, især af den katolske og af en Patriotisme, der var royalistisk.

Brandes bortlyver Kristendommens mægtige Opsving netop i Romantiken (Grundtvig eksisterer saaledes slet ikke for ham) og dens Vaagnen i »Sturm und Drangtiden«, hvor Emigrantlitteraturen bliver til (Rousseau, Mme de Staël og Goethe i »Werther« var alle religiøse). Om Goethes og Schillers Digtning hedder det, »at den river sig løs fra ethvert Forhold til positiv Religion«. ¹ Om *Novalis* kristelige Poesi, hvis Skønhed turde være uomdisputabel, hedder det: »Mørke, Nat, Død, Religion«, — »den uhyggeligste, modbydeligste Reaction«, endvidere: »Og hvad har *Novalis* ud af det hele? Hvilket Foster opstod af hin en elskende Guds og en ung, overrasket Kirkes Omfavnelser?« ² — Kunst opstod deraf. Men Brandes vil intet vide af Kunst: »*Novalis* staar i den mest polære Modsætning til alle lyse og skønne Ideer i T i d e n«, »han er blind for T i d s a l d e r e n s F r e m s k r i d t s b e v æ g e l s e r«. ³ Hvilken Tidsalder? — Jo, den lige begravne, Revolutionens, som ingen Kunst frembragte, netop fordi i den var alt socialt og politisk. Hvorledes Revolutionens Frisind sluttede af i Goldhed og Myrderier, det fortier Brandes; om Romantiken derimod fortæller han: »den ender som en sand Heksesabbat, i hvilken Filosoofferne spiller de gamle Kjærlingers Rolle under Obskuranternes

¹ Emigrantlitteraturen, 1872, p. 234, 259.

² Romantiken i Tyskland, 1873, p. 216, 234.

³ Romantiken i Tyskland, 1873, do. Fremhævelserne af mig.

Torden, under Mystikernes vanvittige Hyl!«¹ Hermed menes Heinrich v. Kleist, Tieck, Novalis, Hölderlin, Jean Poul, I. T. A. Hoffmann, Wackenroder, Zacharias Werner, Fouquè, der alle var højtbegavede Digtere, og endvidere de to banebrydende Litteraturhistorikere, Brødrene Schlegel samt Filosofen Schelling.

Det er om disse Romantikeres Sprog, han siger: »det tilstræber Uforstaaelighed«,² og hvis Gemyt kaldes »dump Inderlighed uden Stræben, uden Tendens«. ³ — Uden Tendens«, ja og »formaalsløs« og »uden Forhold til Menneskeheden Mængde«⁴ — altsaa Brandes bebrejder Romantikens Kunst, at den er aristokratisk, at den er Kunst for Kunstens Skyld.

Poesien havde tiet under Revolutionen. Med den genindsatte Katolicisme saa en nyfødt Digtning Lyset. Ikke destomindre fortæller Brandes: »Napoleons Brud med Revolutionens Aandsliv hindrede Frankrigs Kultur i at gaa videre«. ⁵ Ikke blot Litteraturen fik sin gyldne Tid under Napoleon (Lamartine, Hugo, de Vigny), men den gotiske Arkitektur, der, fordi den er religiøs, af Brandes erklæres for at »vække Forestillinger om Blod og Edder, Spøgelse og Marterredskaber«.

¹ Romantiken i Tyskland, 1873, p. 25.

² »Dansk Personligheder«, 1889, p. 57.

³ Romantiken i Tyskland, 1873, p. 247.

⁴ Romantiken i Tyskland, 1873, p. 82.

⁵ Reaktionen i Frankrig, 1874, p. 53.

Ikke blot Arkitekturen, ogsaa Malerkunsten, ogsaa Musiken var romantisk genial; men Navnene Delacroix, Gericault, Decamps, Ary Scheffer, Ingres, Delaroche, Antoine Gros, Gérard og Beethoven, Weber, Liszt, Wagner imponerer ikke Brandes; han spotter over Romantikernes musikalske Kærlighed som over deres Natursans og deres Patriotisme.¹ Dette endda, skønt Romantikens Nationalfølelse inspirerede til Fædrelandsdramaet (v. Kleist) til den historiske Roman (Scott), til Krigssange (Arndt, Körner), til Frihedskrigen.

Alligevel. Perioden kaldes af Brandes »en Sygdom og et aandeligt Mørke«.²

Førend Brandes forlader Romantiken som noget »ikke lønnende Stof« og »ikke meget indbydende eller rigt«,³ lovpriser han enkelte af dens Digtere som Ateister, skønt disse enten ikke var dette (Byron, Schelley),⁴ eller de tilhørte den paafølgende Naturalisme (Balsac, Mérimée, Beyle, George Sand). Men heller ikke i Naturalismens mere nøgterne Kunst lykkes det ham, trods alle voldelige Forsøg paa at fordreje Sandheden, at faa sine Tendenser til at passe. Thi af hin Skoles største Forfattere havde Beaudelaire, Zola og Balsac Hang til Mystik, og Daudet, Flaubert, Tennyson, Dickens,

¹ Romantiken i Tyskland, 1873, p. 177, p. 291—92 etc.

² Romantiken i Tyskland, do. 1873.

³ Reaktionen i Frankrig, 1874, p. 55.

⁴ Se Alfr. Ipsen: G. Brandes, III, p. 68—74.

Dostojewski, Tolstoj var alle religiøse, ligesom de største blandt Malerne (Millet, Rousseau, Burne-Jones, Rafaelli, Cezanne, v. Gogh) og Komponisterne (Gounod, Cæsar Franck, Massenet). Atter her viste det sig, at det religiøse i Stedet for at formindske, i mægtig Grad forøger den produktive Kraft. Kun i »det unge Tyskland«, hvor de liberale, jødiske Litterater og Agitatorer dannede Skole, tav Litteraturen; til Gengæld talte Journalistiken og Tendensen.

Det var Brandes en Skuffelse, at Menneskene ikke, saaledes som han ventede det, dengang han fremtraadte, snart blev uigenkaldelig færdige med alt, hvad der hed Religion, at Tiden ikke var »moden« til at hylde ham som Ateismens sejerrige Profet. Det har været ham højst ubehageligt at han maatte tilstaa for sig selv privat, at han stadigt var den, der saavel manglede psykologisk Sans som Blik for Kendsgernerne.

Allerede som ung havde han i sin Artikel om Hauch konstateret med den Fremsyntes Sikkerhed: »For den, der er opdragen i en aabenbaret Religions Forudsætninger, og hvem Videnskaben ikke har formaaet at befri, fører Lidelsen her paa Jorden ikke til Virksomhed, men til Afkald og til Haabet om et Hisset. Et Haab af denne Art gør imidlertid nutildags ingen til Digter«; og i 1883 skriver han: »Det Overnaturliges Parti raader ikke mere i Evropas Skønlitteratur over en eneste Pen« og i 1892: »Den eneste Livsbetingelse for

Aandslivet er Bruddet med fromme Synsmaader«. ¹

Hvor trist, at de virkelige Fakta i Samtiden, som sædvanligt fortalte akkurat det modsatte, idet Digtere som Browning, Oscar Wilde, Verlaine, Bourget, Coppé, Huysman, Lemaître, Maeterlinck, Strindberg, Garborg, Johannes Jørgensen dels aabenbarede stærkt religiøse Anskuelser, dels endog blev ortodokse Katoliker. Brandes tør denne Gang ikke længere opretholde sine Postulater og tvinges til offentligt at gøre en Indrømmelse til Sandheden. Han tilføjer en Efterskrift 1899 til »Gennembruddets Mænd«: »Den katolske Kirkes sejrige Fremrykken i protestantiske Lande har fremkaldt mere eller mindre fuldstændige litterære Omvendelser og har bragt enkelte fremragende Talenter til at hylde overnaturlige Magter, de tidligere havde fornægtet«. Brandes kan dog nu ikke dy sig længere for igen at optræde profetisk sikker, thi han tilføjer: »Strømmen mod det overnaturlige, som synes det inspirerende i Nutidens Litteratur, er for udviklede Menneskers Vedkommende kun en Døgnbevægelse, en Modesygd, som vil gaa over af sig selv under Paa-virkning af det moderne Liv. Den litterære Klerikalismes Frembrud hist og her paa spredte Punkter, er kun den sidste Opblussen af en Ild, der savner Næring«.

¹ Bd. 15, p. 422.

Mon Brandes stadig tror paa sin Virkeligheds-
sans? Mon ikke Kendsgernerne for tydeligt
viser ham, at disse religiøse Strømme var nu som
de var altid, ogsaa i Antikens og Renæssancens
Tider — mens Døgnbevægelsen ene tilhører ham?
Mon ikke han snart kan opfatte sig selv som Me-
fisto, »der Geist der stets verneint«, men Mefisto
fra Faustdramaets anden Del —: stedse spagere i
sine Protester, stedse mere vigende og med uvil-
lige Grimacer og Gebærder mod sin Samtid og
mod Tiden der kommer?

VI.

Georg Brandes' Danskerhad.

— Jeg har bidraget mit til, at de Danske i dette Øjeblik har en opskydende poetisk Litteratur. Jeg har havt den Tilfredsstillelse at se den dansk-norske Litteratur i det hele og store bevæge sig ad de Baner jeg, før man slog ind paa dem, har betegnet som de bedste. Men det er sandt: Jeg har aldrig talt et Ord om min Fædrelandskærlighed, aldrig en eneste Gang i mit Liv fortalt Danmark, hvor højt jeg elskede det.

GEORG BRANDES: »En Redegørelse«, 1880.

Georg Brandes har smukt erklæret, at Patriotisme mindre skal vise sig i Ord end i Gerning.¹ Da for ham som Litteraturhistoriker ethvert Ord imidlertid er noget af en Gerning, undres vi ikke over at have set hans Forkærlighed for det jødiske Folk og de liberal-jødiske Forfattere komme til Udbrud ved alle Lejligheder. Naar han ligesaa direkte kun har udtrykt Foragt og Had for Danskerne fra han var ganske ung, og til han naaede

¹ Bd. 13, p. 445 (En Redegørelse).

Støvets Aar, saa kunde disse Følelser hos ham —, skønt han kun ved sit Sprog er Dansk —, godt udtydes som Kærlighed til Danmark, dersom han havde været en stor Mand, stadig ukendt mellem os, et Geni, der altid selv havde maattet bekoste Udgivelsen af sine Værker, aldrig var bleven omtalt i Pressen, endnu mindre rost eller havde modtaget noget ydre Tegn paa Anerkendelse.

Saaledes gik det Nietzsche; thi han frembragte egne Ideer, egne og ny Vurderinger. Den Smule Anseelse, han havde vundet som Professor, satte han ganske til som Geni. Hadefuldt var derfor i hans sidste Aar hvert Ord, han lod falde om sine Landsmænd. Han bukkede under, ensom, forladt, overset.

Georg Brandes har ikke skabt en eneste original Tanke, og hans Maal var, som han selv har bekendt: at blive berømt og at nyde Magtens Sødme og Livets Goder, kort sagt indkassere Velvære og Anseelse. Han har da heller ikke mødt mere Modstand end, hvad der var en passende, kildrende Reklame, og saavel de liberale Jøder som Danskerne har hyldet ham lige fra hans første Optræden. Af Danskernes Bifald har han imidlertid vrænget, samtidigt med han attraaede det. Og hans Had til os er ikke aftaget. Den Dag, han som halvfjersaarig hædredes af alle Landets Autoriteter, de fleste Professorer og den samlede Presse, offentliggjorde han i et dansk, tysk, norsk og svensk Tidsskrift »Historien om Sorteper og

Skidtmads«,¹ en umaadelig hadsk lille Selvbiografi, en sjofel Beskrivelse af Danskerne som Skidtmadser med »varm Fædrelandskærlighed«, »dyb Religiositet«, »kraftig Misundelse« og »ædelt Hjærte«, og af sig selv som Sorteper, den kloge og ensomme blandt gemene Dumrianer.

Og vi Danskere — virkelig enten usle i vor Bravhed, Langmodighed og Flegma, eller fanatiske Brandesianere, der dog aldrig har kunnet paavise Brandes' Betydning uden i Reklame for ham og Hurrah-Deklamationer — vi slugte denne Haan i os, som saamangen før. Ja, vi bliver ved med at henvise til Brandes' dansk-nationale Sindelag, som dette tilsyneladende udtrykte sig i Indlæg for Sønderjyderne. Vi ønsker at lukke Øjnene for, at Brandes er national, saaledes som han har sagt, at de kosmopolitiske Socialister er dette, naar de kalder deres Sag »hele Menneskehedens Sag« og »ser Landsmænd og Kammerater overalt i dem, med hvem der handles ilde, dem, som er prisgivne Vilkaarlighed, dem, der ikke selv har valgt deres Herrer«.²

Brandes' Had til Danskerne kan dels forklares derved, at hans Ærgerrighed, som han selv har bekendt, ikke er tilfredsstillet med at bringe Bevægelse i en Myretue eller i et Glas Vand,³ og at han mærker, han ikke helt og for altid er ble-

¹ Illustreret Tidende for 4. Februar 1912.

² Bd. 12, p. 254 (Tale 3. April 1901).

³ Bd. 15, p. 197.

ven Nationens Hersker — den, hvorom alle Partier samles i et nyt, antireligiøst Danmark. Dels endelig opfatter han teoretisk Fædrelandskærlighed som en af de Fordomme, de fri, evropæiske Aander har Forpligtelsen til at angribe, »thi«, siger han, »Patriotisme er Folkets Beundring for dets eget Land, en Opstand mod Revolutionen«,¹ dels endelig er hans Antipati ensbetydende med Racehad. Brandes føler dybt Forskellen mellem sit og vort Blod, og han er ikke i Tvivl om, at hans Race, fordi den er langt mere snedig, praktisk og forstandskølig end vor, er den overlegne.

Brandes' Had er det rent primitivt middelalderlige, der bunder i instinktive eller religiøse Fordomme. Ukritisk hader han alt i os, ligesom han ukritisk elsker alt, hvad der er jødisk; blot benægter han som saakaldt Kosmopolit, at han tilhører den jødiske Nationalitet, og generer sig derfor ikke for, naar han kan vinde derved, at skilte med dansk Patriotisme.

Eftersom nu Lejligheden er passende, erklærer han Nationalitetsfølelse, snart som Indsnævring, snart som Dyd. Han kalder Patriotisme en Begrænsning af Friheds- og Retfærdighedsbegrebet; thi »som den franske Nationalisme kun er antigermansk, er enhver Nationalisme antisemitisk«.² Han konstaterer engang, at Nationernes

¹ Reaktionen i Frankrig 1874, p. 54.

² Om Nationalfølelse. Bd. 15 1901.

aandelige Fysiognomi stadigt bliver mindre nationalt,¹ for et Par Aar efter at erklære: »Fædrelandet i de fleste af Evropas Nationer er nu vokset til en saadan Højde, at i ethvert Land er det at tilhøre dette Folk, blevet det fineste paa Jorden«. ² Brandes forglemmer her et Øjeblik sin egen Forgudelse af det jødiske Folk. Ja, han er, hvor Situationen indbyder dertil, overbevidst Race-Dansk. I en Tale i Christiania 1903 bekender han: »Vi Danske kan ikke blive Pangermaner, saalænge Tyskerne mishandler vore Landsmænd hinsides Grænsen«. ³ Vi Danske, der lod os diktere, snart Evropæisme, snart Nationalfølelse og altid Jødedom af en Mand af helt fremmed Race, fik af samme Mands Mund at høre, »at Skandinavisme logisk maa føre til Sympati for hele Racens Sammensmæltning, en Slags Gotogermanisme. Idet vi søge Støtte hos Frankrig, bærer vi os ad som Polakkerne; vi henvende os om Hjælp til en fremmed Stamme«. ⁴ Brandes' Lyst til at udvide vor Nationalfølelse fører ham til at raade os til at opgive »vor nu nærmest nominelle Uafhængighed, for at blive et engelsk Kronland«. ⁵ Brandes kan dog ogsaa svinge sig op til det af ham selv fordømte Fædrelanderi, hvor han i en

¹ Tilskueren.

² Bd. 18 1908, p. 432.

³ Bd. 18, p. 450.

⁴ Levned I, p. 387.

⁵ Bd. 18, p. 360 og 372.

Tale paa Møen 1904 erklærer: »Begejstringen for Fædrelandet er stor hos alle Folk. Der er intet Folk, som jo ikke tænker højt om sig selv. Det er viseligt indrettet saaledes, ellers kunde Folket ikke trives. En naturlig Form for Patriotisme er ogsaa den at prise sit Folk, besynges dets Bedrifter, forherlige dets Fortid«.¹

Hvilken Brandes skal vi tro? Det er jo ikke Udtalelser fra forskellige Tidsrum, men ved forskellige Lejligheder? Er den Brandes, som fanatisk bekæmper Kristendommens Udbredelse, hader Missionærene som »uordholdne«, »Pengeafpressere«, »ligesaa lidt fremmede for Plyndringens ædle Kunst som for Mordets«,² den sande, eller den Brandes, der forarges over, at »de religiøse Boere, der bad og sang hver Morgen«, skal gøres til Englændere,³ og over, at det forbydes en Professor i Prag at udbrede det ny Testamente paa Ruthensk«,⁴ eller den Brandes, der spotter Fichtes patriotiske Taler til Folket som »lurende germansk Nationalhovmod«,⁵ eller den, som lykønsker Polakkerne til deres »dybe, glødende Patriotisme«, og Sønderjyderne til deres Kærlighed til Fædrelandet?⁶ Om en af de Nationer, der nu

¹ Bd. 15, p. 443.

² Bd. 17 (»Missionærer«).

³ Bd. 17, p. 57.

⁴ Bd. 17, p. 30.

⁵ Emigrantlitteraturen 1872, p. 291—92.

⁶ Levned III, p. 108—09.

har mistet deres Fædreland, fik dette igen, vilde sikkert samme Brandes haane dens Nationalfølelse. Brandes, der paastaar, at han fra Barn af nærede en gammel Uvilje mod Tyskland¹ og af Hjærtet var Skandinav, og som ung intet højere ønskede, end at blive en god Soldat,² har alligevel ikke kunnet skjule, at han befandt sig bedst i de Kredse, »hvor«, siger han, »man var ganske uden Religion og Fædrelanderi«,³ — eller hvor han var sammen med Mænd, som i Warschaw Føreren for »den fritænkeriske og for alt Fædrelanderi frigjorte Ungdom«. ⁴ Vi forstaar, at han har levet op i Wiens og Berlins liberal-jødiske Familier mellem sine Venner Simsons, Lazarus, Meyer, Bernstein, Loeves, Lasker, Lewinsky og Salomon. Det er jo særligt under sine Ophold udenfor Danmark, at det bliver ham klart, hvor dumme vi er. Han undgaar alle Danske, men roser offentlig hveranden Udlænding, han passiarer med; omtaler med høj Ros sine dansk-fjendske tyske Venner i Berlin, haaner de danske Gesandter, han træffer i Berlin, Firenze og Paris og tænker kun med Bitterhed paa Danmark. Allerede i 1874 bebrejdede Julius Lange ham, at han ved sine Udtalelser skadede Danmarks An-

¹ Levnet II, p. 116.

² Levned I, p. 137 og p. 164.

³ Levned II, p. 118.

⁴ Levned III, p. 108.

seelse i Udlandet, hvad han naturligvis heftig protesterede imod.¹

Men meget skrappere end den Ringeagt, han offentlig er fremkommen med altid og overalt, kan hans private Domme om os ikke have været. For disse Danskere, »dette Molbofolk«,² »hvor de retskafne plejede at være ædle, men sølle«,³ har han saa stærk Modbydelighed, at hans selvbiografiske Skrifter vrimler med Skældsord om os. Og mens han vel nok har vogtet sig for at tegne sig selv med hin gemene Gebærde, han stundom ubehersket har vist i Selskab, fortæller han perfidt til Evropa, hvorledes han i Kjøbenhavn taler for nogle hundrede »imbecile« Danskere⁴ og ændrer sig i Udlandet »den udtryksløse Ansigtsform, som visse Flødeskæg har, der stod Hoffet nær i Danmark«,⁵ samt hvor dum, barbarisk og ussel hele Nationens Karakter er.⁶

Disse Udtalelser er saa lidet Udslag af øjeblikkelige Stemninger, at de tværtimod hører til Brandes' faa stabile Meninger.

Endda før Brandes mødte ringeste Modstand, blot eksempelløs Begunstigelse, skrev han i Fi-

¹ Levned II, p. 153.

² Levned I, p. 389 og II, p. 332—33.

³ Bd. 15 (Fantasien i det 19. Aarh.)

⁴ Nietzsches gesam. Briefe III, Bd. I, p. 288.

⁵ Levned I, p. 374.

⁶ Levned I, p. 394. II, p. 8, 19, 21, 26, 47, 60—61, 277—78, 319, 337—39, 349, 376, 382. III, p. 12, 36—37, 56.

renze, den Dag han skulde vende tilbage til det Danmark, som han havde udset til sit Offer, det mod Danskerne hadfyldte Digt »Finis« og noter: »Hvor vemodigt at tilhøre et vist Folk lidt nord for Tyskland og vest for Sverige, hvis største Aander er en gammel, satirisk Historieprofessor, der ikke mætter Sjælen med noget skønnere end Peder Paars og en smuk, korpulent Etatsraad, der gav os et Helteideal i Axel Thordsen og et Kunstnerideal i Corregio, mens han ikke saa andet i Michelangelo end en dygtig Buldrebase. I dette Danmark vil jeg blive nedtrykt og melankolsk, udgive daarlige Bøger og blive skældt ud for det lidet gode, der findes deri, og naar det hænder mig en Gang at blive rost, vil jeg knibe mig i Armen og spørge mig selv: Har jeg sagt en Dumhed«. ¹

Og det hændte ham ikke blot at blive rost og tiljublet i dette Land, hvor han »bar Byrden at være det ærbare, danske Folks »Usædelighed«, ² i den By, hvor han endnu 1887 trods sine Bestræbelser ser »Aandløsheden dominerer«. ³ Aldrig kendte han den Længsel som danske Digtere, selv de af os mest forfulgte, i Udlandet har følt efter Danmark; men rigtignok ogsaa, fordi dette Danmark var deres Fædreland.

Hvilke dybe og oprindelige Følelser det egent-

¹ Levned II, p. 35.

² Bd. 11, p. 78.

³ Levned III, p. 217.

lig er, det danske Folk stadigt har saaret hos Georg Brandes, kan man ikke blive klar over, og desværre har han aldrig evnet at give en Karakteristik af dansk Aand, saa at vi derigennem kunde erfare, hvad i os der irriterede ham i saa høj Grad, siden vi er bleven den eneste Nation, han ikke har været bange for at hundse? Skulde det være, fordi vi var enestaaende taalsomme og manglede Mod til at sige Sandheden om ham? I ethvert Tilfælde rammer os næppe de Erfaringer, han fortæller, han har faaet af vor Befolknings Sjæleliv og som han mener ikke findes i Drachmanns Skildring af os: »Den haarde Egenkærlighed, Grovheden og Raaheden, den hensynsløse Pengekærlighed«. ¹

Saa ligegyldigt var det Brandes, om det Folk, han vilde revolttere, afgav Jordbund for hans Livsanskuelse eller ikke, at det aldrig faldt ham ind at spørge sig selv, om her var Betingelser tilstede for den. Betingelsen for at ødelægge os og selv vinde frem var tilstede, og dette var ham tilstrækkeligt.

Betragter vi det danske Folks Væsen, saa er det forbeholdent jævnt, som Landet er det. Som Kontrasterne ikke er mægtige i den fredelige, danske Natur, er de det heller ikke hos Befolkningen. Vore Følelser er hverken voldsomme eller dybe, snarere træge og forsagte; vor Intelligens er virksom, men kortsynet og kun rettet paa

¹ Bd. III, p. 101.

det bekvemme. Udholdenhed og Tankeanspændelse kender vi ikke (men vel Stædighed), derfor er vor Kultur materiel, vor Civilisation stor, vort Aandsliv letfatteligt for alle.

Men ved den Ligevægt, vort Sind besidder, ved den taktfulde Skyhed, hvormed vi tilslører vore intime Følelser, ved det Islæt af Drømmeri og Hang til Betragtning, som findes i vor Nøgternhed, røber vi os som en Nation med stærk æstetisk Sans, med Anlæg for Nydelse. Dog atter her straks en Begrænsning. Vor Nydelsestrang er i sine Fordringer beskednen, tilfredsstilles ved Underholdning og Velvære, og i vor Æstetik er Grundtonen Idyllen.

Og som Folket dets Sprog. Mens Tysk giver Udtryk for den store Patos, de dybe Følelser og Tanker og den barske Disciplin, er Dansk borgerligt, skæmtefuldt, fortroligt og hyggeligt. — I sin Kraft kan det nærme sig Brutalitet, i sin Finhed bliver det let klynkende, sentimentalt.

For det højtidelige derimod mangler vi Ord og Tonefald. Hvor let klinger ikke i vor Mund den stærke Begejstrings Udtryk falske eller komiske! Dette at Dansk har, hvad Kierkegaard kaldte »en livsalig Forkærlighed for Mellemtanker«, »for Stemningens Smaasnakken og Overgangens Nynnen«, altsaa for det hverdagslige, bevirker, at det ogsaa fortræffeligt egner sig til Ordspil. Som i Kierkegaards Skrifter — eller blot hans Overskrifter, hvilken Smidighed i Sætning-

gerne og Leg med dem! Som H. C. Andersens Æventyr! Hvor myldrer de ikke med Ordspil.

At vi kender lidet til Dristighed i Tankegang og Følelser og kun i ringe Grad lader os henrive af geniale Kulturbevægelser, der fordrer Mod og Lidenskab for at kunne tilegnes, det røber sig i Maaden, hvorpaa vi reagerer mod disse, eller rettere i det ringe Forhold, hvori vi kommer til dem, og det viser sig i den Lethed, hvormed det flade liberal-jødiske Livssyn kunde vinde Indpas hos os.

Kristendommen derimod opfattes af os nærmest som en poetisk Stemning eller en gavnlige Moral og ikke som en uhyre Vanskelighed, der fordrer Udslettelsen af vort Jeg og vækker til Live den stærke Skyldfølelse og den ydmyge Salighedsfølelse, som er saa genialt skildret hos de russiske Digtere. Ligesaa forbeholdne er vi overfor en almindelig religiøs Erkendelse, der ikke er bunden til nogen positiv Religion, nemlig Mystikeren. Vi har afvænneth os med ved Religion at forstaa andet end Kristendom, ja egentlig andet end den protestantiske Kirke. Vi kender intet til hin spiritualistiske Tro, der bygger paa en indre Erfaring og fører til en altomfattende Ligegyldighed ved Jordelivets sanselige Foreteelser, en ligegyldig og uovervindelig Lede, der driver Sindet til Afklaring, Hengivelse til det mysteriøse og Frigørelse fra Skæbnen. Betingelsen for enhver alvorlig Religiositet er en sjælelig Drukkenhed, som ligger

fjernt fra dansk Temperament. Vi lader os opdrage til Fritænkere, som vi opdrages til kirkeligt Kristne. Sjældent er disse Standpunkter Resultatet af et individuelt sjæleligt Gennembrud.

Og ligesaa lidt som Danmark har frembragt noget ikke dogmatisk religiøst Geni, har det været under Indflydelse af et saadant. Vi har i den Henseende intet tilfælles med Svenskerne, hvis storladne Fantasi ikke skyer Dybderne — behøves nævnt som Eks. den hellige Birgitta, Svedenborg, Stagnelius, Almquist, Strindberg — eller med Tyskerne, hos hvem heller ikke Protestantismen har indsnævret det religiøse Liv.

Endnu en mægtig Kulturbevægelse: *Nietzsches* Lære om Kærligheden til det timelige og brutale Hævdelse af Livsenergien, er gledet os forbi uden at berøre os, mens Tysklands Litteratur næsten synes lammet under Paavirkningen af *Nietzsches* Resultater og ogsaa Frankrigs, Ruslands og Englands Digtning er hypnotiseret af hans Vælde. Nietzsche er os en Tone for dyb og lidenskabelig til, at vi kan tilegne os den. Et lignende — ikke for os smigrende Forhold — er det, vi har til den store Kunst. Da i Musiken Händels »Messias« og Haydres »Skabelsen« for hundrede Aar tilbage opførtes for første Gang hos os, opfattede vi dem kun som »Støj«, og Rich. Wagner skulde være berømt alle andre Steder, før han vurderedes herhjemme.

Men dette, at vore Sjæle aldrig svinger sig op

til glødende Begejstring for store Tanker og Synner, er ikke blot en Svaghed, det er tillige en Styrke ved vort Væsen.

Thi det geniale i vor Digtning er dens Barnlighed, Kvindelighed eller primitive mandige Kraft, i vor Malerkunst det rent maleriske, i vor Musik de lette, enkle Melodier, i vor Skulptur Fred og Mildhed.

Indenfor disse Omraader er vor Kunst ofte uovertræffelig, og vi staar her i vor Skønhedsans ikke tilbage for de romanske Folk, ligesom vi i vor Inderlighed og Stilens Bredde er i Slægt med Nordtyskerne, — i vort stilfærdige Lune, i en vis Barnlighed i Tænkning og i vor kølige Erotik er beslægtede med Englænderne.

Og som Folket er — trods enhver Afstand i Evner — ogsaa vore Genier.

De danske Stormænd er aldrig Filosofer, der omvurderer de moralske Problemer — ej heller langtsynede Politikere med praktisk Overblik; de er romantiske Opfindere og Forskere, men allerhyppigst er de Kunstnere. Og er Geniet i Almindelighed barnligt, vore Genier er det i udpræget Grad.

Skønt enestaaende Geni repræsenterer dog H. C. Andersen den laveste Intelligens, nemlig B a r n e t s, og i Herman Bang besidder vi en Kunstner, der tænker og føler som visse Typer af germaniske Kvinder. Det tredje Stadie: den mandige Personlighed, ytrer sig hos vore

Genier enten primitivt som en heroisk brutal Kraft (Grundtvig, Joh. V. Jensen), eller den bøjer som hos *I. P. Jacobsen*, vor mest sjælfulde Digter, henimod det drømmende, forsagende og asexuelle.

Nogen udviklet Maskulinitet aabenbarer han ikke. Om sit Sprog udtaler han, at det er beslægtet med H. C. Andersens ved Sansen for Nuancer, ved sin Blidhed og lette Ironi, og hans Væsen besidder det elskværdige i Andersens og Bangs, tilsat med værdig, beskeden Optræden og Lyst til Betragtning, noget, hans Flegma og Sygdom udviklede. Han kalder sig en langsom Fyr, et Dovendyr, »i hvis Aarer Blodet flyder trægt«. Han føler sig med sin »nordcimbriske Tyngde skabt til at drive«.

Trods sin tærende Sygdom, trods Uforstaaethed i Hjemmet og kun en jævn Anseelse i en lille Kres af Bekendte, er Jacobsen dog aldrig klagen. Og saa lidet optaget er han af sit eget Jeg, at han dør uden vistnok at ane, hvor betydeligt et Geni han er. Han er en drømmende Natur, hvem Tænkning gør melankolsk. En Drømmer kaldtes han som ung af sin Moder, og han bekender selv: »Jeg ved ikke, hvad det er for noget sygt Drømmeblod, jeg har faaet i Aarerne«. Næsten alle Digtene i hans første Poesier er Drømmesyner og Drømmeideal. Og hans eget Forhold til Livet er Drømmerens. Jacobsen paa staar vel, at han elsker at rejse, og den første Dag i Udlandet kan han udbryde: »Rejse, det er

Livet og Lykken«; men snart higer han efter at naa hjem og sætter Vestjyllands Skønhed langt over Gardasøens; han længes nok efter Rom, men navnlig efter Thisted. Nej, hans Rejselyst er stærkest, naar han befinder sig i sin stille Fødeby og beretter i et Brev: »Jeg ligger timevis og drømmer med Baedecker i Haanden«.

Som Jacobsens Udve er ogsaa hans Sexualitet, den er blodløs, fantastisk, forsagende, udelukker sig fra Oplevelser. Skønt han har skildret den blodrige, elskovsbegærlige Kvinde, er han i den reale Virkelighed uden Forhold til hende. Forsagelsen tilskynder ham til en næsten fysiologisk Undersøgelse af stærkt erotiske Kvinder, men den, han selv engang var forelsket i, fik aldrig hans Følelse at vide. Saadan elsker Jacobsen, som han lader Prins Ulrik Frederik elske Marie Grubbe »med en drømmende, blidt bevæget, næsten tungsindig Elskov, ingen livsmodig, rød-musset, frisk«.

Er Geniets Erotik næsten altid paradoxal, utilfredsstillet, gaar de største Omveje og fører aldrig til et fatteligt Maal, saa er de danske Geniers sværmerisk, ubestemmelig og luftig som et Fatamorgana. H. C. Andersen er ligefrem utænkelig som Erotiker, Herman Bang udtaler, at han ikke har Sjælekraft til at bære Kærligheden, og Kierkegaard, der idelig blot eksperimenterer med sin Følelse, bekender: Jeg har ikke Mod til at eje.

Til den refleksionssyge, forsagende Elskovs-

trang svarer de faa Kulturinteresser og Sindets Flegma. Vi træffer ingen Skarpsindighed, ingen stormende Videbegærlighed og stærk aandelig Uro hos de danske Kunstnere, de er alle daarlige Elever i Skolen, lever i indesluttet Drømmetilstand og deres Oplevelser er faa.

De fleste Kunstnere er enorm flittige, men de danske producerer ikke under en vedholdende Hjerneanspændelse; til Gengæld let og impulsivt. Oftest er deres Værker Resultatet af en kortvarig, uventet Inspiration. Momentant — næsten paa Dato — foregaar Kierkegaards og Grundtvigs religiøse Vækkelse, Oehlenschlägers poetiske og Heibergs filosofiske. Er imidlertid for næsten alle productive Naturer Inspirationen en Tilstand af Ekstase, af Raseri, af Kraft, saa virker Inspirationen uden Vælde paa danske Kunstnere; de stiller sig nærmest ligeglade overfor den; de føder deres Værker uden Salighed og uden Lidelse, næsten bevidstløst. Saa ligefrem sjælelig karske er v o r e Kunstnere, at alene d e r e s Eksistens vil være i Stand til at omstyrte Lombrosos Teori om Geniet som en Sygdom.

Om alle vore store Mænd gælder det, at Liden skaben — ligemeget i hvilken Form, — skræmmer dem; den tærer jo paa Roen, stundom ogsaa paa Helbredet. Men hvad de muligvis har forsømt i sjælelig Dybde som Mennesker, har de vundet ved som Kunstnere at besidde Harmoni og Objektivitet.

At Brandes maa hade et Folk saa vidt forskellig fra hans Race, er forstaaeligt. En højere Intelligens end hans vilde under alle Omstændigheder have respekteret vore Karakterejendommeligheder. Brandes har med sin letbenede Affekt moret sig med at kaste Mistro i Folkets Sind til enhver religiøs Overbevisning og til den nationale Følelse, der hos os tilmed altid var mindre udviklet end hos nogen anden Nation. Men Brandes har end ikke besiddet saamegen Forstaaelse af nordisk Aand, at han har kunnet stille sig beundrende overfor sin Samtids fire—fem største nordiske Digtere. En ligegyldig, oftest fjendtlig Holdning skjuler han under sin ringe Omtale eller ligefremme Fortien af I. P. Jacobsen, Herman Bang, Johannes V. Jensen, Nordmanden Knut Hamsun og Svenskeren Gustaf Fröding.

De Digte, den toogtyveaarige *Jacobsen* overrakte den fem Aar ældre, allerede kendte, Georg Brandes og bad ham afgive sin Mening om, tilbagesendte denne Dagen erter med en kort Advarsel mod at skrive ranglede Vers. Det er forklarligt, at Brandes ikke har kunnet finde Behag i Digte, hvoriblandt nogle hører til de ejendommeligste i dansk Poesi, saaledes det herlige »Arabesk« (»Har du faret vild i dunkle Skove? Kender du Pan?«) og i en Digter, hvis Væsen var saa drømmende og udpræget dansk.

Men da *Jacobsen* jævnlig blev Tilhører ved Brandes' Forelæsninger, bekendte sig som Ateist

og havde sluttet Bekendtskab med Eduard Brandes, tog Georg Brandes anderledes mod ham, næste Gang de, tre Aar senere, mødtes i det ny-stiftede »Litteraturselskabet«. Nu hedder det i Erindringen herom, at Jacobsen gjorde det bedste Indtryk, at hans Smil var det fineste, sjælfuldeste,¹ og det første Møde kaldes en pudsigt Misforstaaelse. Brandes søger at bortforklare sin oprindelig daarlige Mening om Forfatteren og hans Digte ved at fortælle, at han dengang ansaa Jacobsen for identisk med en anden Jacobsen, »der Aftenen forud havde faaet et ussel Stykke opført paa det kgl. Teater«, som om dette vedrørte Bedømmelsen af de modtagne Digte. Nu indbildte imidlertid Brandes sig i den unge Forfatter at vinde en Vaabendrager, en Herold for sine Teorier, overhørte aldeles Jacobsens Ord: »Gudbevares, hvor vi er lidet enige«.²

Hvormeget maatte ikke »Marie Grubbe« ærgre Brandes, dette historiske Interiør, som udkom tre Aar efter, at han havde doceret, at den af Romantikeren Walther Scott indførte »uheldige Genre: den historiske Roman, nu var opgiven?³ Ogsaa angaaende »Niels Lyhne« havde Jacobsen Indtrykket, at Brandes skjulte sin Skuffelse over Romanen.⁴ Udover dette, at Bogen mærkedes

¹ Levned II, p. 97 og »Danske Personligheder« 1889, p. 269.

² Brev til Edv. Brandes 13—3—73 og 19—8—84.

³ Emigrantlitteraturen. Indl. p. 21.

⁴ Brev til Edv. Brandes 16—2—81.

skreven af en Fritænker, fandtes der jo ingen Problemer under Debat i den; disse Problemer, som Jacobsen udtalte, at han var saa hjærtelig ked af at se behandle.¹ Jacobsen tilhørte ikke noget Parti og mente, at Brødrene Brandes lededes af en instinktstærk Trang til at slaa et Slag for den jødiske Nation,² og at de ganske falsk i ham saa en Fælle, der vilde propagandere for Ateismen.

Og han mente rigtigt. Skønt Jacobsen selv erklærede, at det væsentlige ved »Niels Lyhne« var »Skildringen af Personerne deri som danske i Karakteren, helt danske paa alle Punkter«,³ og at det fritænkeriske kun var taget med som nødvendigt for Forstaaelse af Menneskene,⁴ saa hævdede Edvard Brandes i sin bedre Viden, efter Jacobsens Død, at dennes Digtning ikke var Kunst for Kunstens egen Skyld, men at Jacobsen tendensiøst vilde forplante Læren om Gudløshedens Ide for Samtid og Eftertid,⁵ og Georg Brandes mener i sin »Gennembruddets Mænd« at være klar over, at Jacobsen i »Niels Lyhne« har villet skildre en Fritænker, som en Fritænker i k k e skulde være. Saaledes blev ogsaa denne Digter

¹ Brev til Edv. Brandes 16—12—84.

² Brev til Edv. Brandes 4—12—80.

³ Brev til Edv. Brandes 4—12—81.

⁴ Brev til Edv. Brandes 27—11—77.

⁵ Edv. Brandes i Forordet, p. LII, til: Breve fra J. P. Jacobsen 1889.

gjort til en Agent for Firmaets Spekulations-geschæft.

Og nu *Herman Bang!* Ingen anden Litteratur ejer noget tilsvarende til den Blanding af Barnlighed eller Feminitet og højt udviklet kunstnerisk Sans, som findes i H. C. Andersens og Herman Bangs Kunst. Det er denne Feminitet, som er Skyld i Bangs Ejendommelighed. Han, hvis Følelse var hypersentimental, hvis Begavelse var uden Mandighed, og som ogsaa i religiøs Henseende, ligesom H. C. Andersen, var ganske umoden, ham lykkedes det at iagttage og opfatte en vis Type Kvinder saa uforligneligt, som endnu ingen i Verdenslitteraturen før ham. Og er Bangs Omraade meget stærkt begrænset — som alle danske Digteres — og de ypperlige af hans Bøger kun ganske faa, saa er han endda i sin Stil saa særegen og saa udpræget, at han kan siges at være Nordens eneste Impressionist.

Bangs Genialitet bestaar i, at han er i de Kvinder, han skildrer, og som særligt Provindsbyen har dannet: den forsagte Tine, den ligesaa ydmyge og upersonlige Katinka Bay, den næsten for al Fornuft blottede Danserinde Irene Holm, der er taknemmelig, blot man giver hende Lov til at være til. — Disse Skabninger lever alle i den ynkeligste, intellektuelle Tilstand; det er Kvinder, for hvem Tiden glider og gør stumpere og sløvere for hver Dag. En ubestemmelig, kraftløs Længsel er deres Væsen, Omhu for Daglig-

livets mindste Bagateller udfylder deres Hjerne, og et halvt Dusin trivielle Talemaader, en hysterisk Medfølelse med Husdyr og Stakler udgør deres aandelige Liv.

Det er for denne Type, Bang har en næsten uhyggelig Forstaaelse, allermest for deres Erotik.

Ogsaa den er saare nøjsom. Tine er salig, blot i Bevidstheden om, at Skovrider Berg taler til hende og sover under Tag med hende: det gør saa tryk. Emilie i »Tunge Melodier« er lykkelig ved et kraftigt Haandtryk: »Kærlighed«, siger hun, »lever af lidt«. Saa ydmyg, saa ømt, saa henrykt ved at faa Lov til at ofre sig i Stilhed og med en Følelse der forbløder, — elsker ogsaa Fru Berg Forvalter Huus, og Ida Brandt den unge Kontorist, og Camilla Falk Journalist Hall, og Aimee Akrobaten Fritz.

Denne viljeløse, tilbedende Kærlighed gengældes endda aldrig, og det fordi disse Kvinders Idealer er deres Væsens Modsætning: det raa, brutale, naivt egoistiske Mandfolk, for hvem Elskov er en Adspredelse med samme Tillokkelse som et velbesat Bord. Mandstypen er rent kropslig. Den spænder fra den smidige Akrobat, den senestærke Jokey, Kellneren med »en Skabelon som Ganymedes«, den friske, uerfarne, ganske unge Gods ejersøn, i hvem man aner Manden, Kontoristen, der er »bredhalset som en Gladiator« — til Reserve- og Underofficerstypen: Stationsforstander Bay og Skovrider Berg, begge tidligere Kavalleri-

løjtnanter, anlagte for det hyggelige, med Pligtfølelse og god Appetit, men uden Kærlighedsevne, bare med et bestialsk Begær, og for ubetydelige til, at de fortjener, at der bringes dem Ofre.

Saa maa da hans Kvinders Drift blive en evigt lidende: Katinka visner i sit Ægteskab, Tine græder stille fortvivlet, Ellen Urne søger i Morfinen Trøst for sin beherskede Kærlighed til Stifsønnen; Fru Berg ræsonnerer over sit Ægteskab: »Det var ikke den Elskov, der snakkes om i Bøgerne, det man troede var Kærlighed«; Aimee dræber Fritz, da hendes Fantasi har set ham lykkelig med den han elsker. »Hendes Liv, der var levet i Opofrelse, hendes hele Eksistens, der havde været den milde Hengivenhed, alt, hvad hun havde tænkt, hver Tanke paa ham i Ømhed, — alt, hvad hun havde villet, hver Plan i Fællesskab — alt sank det i Jorden. Hele hendes Liv, Stykke for Stykke, Minde for Minde, Tanke for Tanke, brødes sønder, slugtes op, lagdes øde, sank bort i dette eneste: Begæret — den Forladtes jammerlige Begær«.

Begæret, der forsmaas, kendte Bang fra sit eget feminine Hjærte.

For Bang maatte Driften derfor altid staa som en haabløs Forbandelse, idetmindste fra den Stund, han opdagede sin Type. Man erindre sig til Eks. af Digtet »Min Moder« Stroferne:

»Hvorfor hørte jeg altid din bedrøvede Røst?

Er det, fordi det var den samme Jammer, hvorunder Du led, hvormed jeg kæmper?»

Saa vel de Kvinder, som de Hjem, Bangs Kunst giver os, er triste, bekymrede, med lav Horisont; de er imidlertid danske nok; var det idetmindste indtil for faa Aar tilbage.

Hvorledes opfatter Brandes Herman Bang?

Han opfatter ham slet ikke; han hader ham kun. Han ofrer ham først saa sent som i 1901 fem Sider; mens han ofrer det firdobbelte paa Journalister som Otto Benzon og Wilh. Dinesen og hylder disse i superlativisk begejstrede Udtryk. Dog er det lidet, han skriver om Bang, tilstrækkeligt til at røbe hans Haan. Han gør ikke et eneste Forsøg paa at give en Karakteristik af Bangs Væsen eller Digtning. Bangs betydeligste Bøger omtales ikke. Kun »Det graa Hus« og »Det hvide Hus« betegnes som »læseværdige«. Iøvrigt erklæres Bang for »følevorn og sær«.

Kunde Brandes maaske ikke tilgive, at Bang sletingen Impulser modtog fra hans Forelæsninger, ganske negligerede hans Forskrifter og hentedede sin Inspiration, sit Stof dér, hvor Brandes nægtede at noget fandtes: — i Forsagelsen? Bang, der altid høfligt omtalte Apostlen for den fri Tanke og den fri Kærlighed, blev af denne foragtelig defineret som et Hoved med middelgod Fruentimmerforstand.

Ligesaa lidt som det er lykkedes Brandes at

tie Herman Bang ned, er det lykkedes ham at reducere *Johannes V. Jensen* til en Journalist.

De fem Sider, hvormed Brandes ogsaa affærdiger vor yngste, betydelige Forfatter, er den ældre Autoritets Forsøg paa at slaa et Geni ned i Ironi. Jensens Germanerentusiasme irriterer ham paa det hæftigste. Digterens større Romaner omtales sletikke, kun enkelte af de »Himmerlands-historier«, den samlede Presse roste, vinder klogeligt ogsaa Brandes' Bifald. Paa hele »Kritiken« mærkes, at Brandes, hvis Alderdomsstræben gaar ud paa at hverve de Unge for sig ved at smigre dem i Flæng, overfor Johannes V. Jensen føler sig ubehagelig usikker. Her staar han igen overfor en Begavelse, der frabeder sig tom Ros, og som bestemt gaar sine egne Veje, ikke lader sig købe hverken af Brandes' Reklamering eller hans Legatuddeling.

Brandes' forlorne Overlegenhed toner især frem, hvor det hedder, at »Joh. V. Jensen har forsynet en Samling Aviskorrespondancer med et saadant Torveskrig paa Titelbladet som »Den gotiske Renæssance«.¹

Brandes glemmer vistnok, at hans enogtyve stærke Bind ikke er andet end Journalistik, endda en Journalistik, hvis enorme Masser i Værd ikke opvejer denne Joh. V. Jensens spinkle, lille Bog.

Om muligt viser Brandes' Fortolkning af nordisk Genialitet sig allerjammerligst i hans tre Si-

¹ Bd. 15, p. 295.

ders Betragtning over *Knut Hamsun*, Skandinaviens største, nulevende Geni.

Han opdagede ham ligesaa lidt som han opdagede nogen af de andre; han er endda ikke endnu fremkommen med nogen Anerkendelse af ham. Dog, denne vil indtræffe; Ry og Genialitet falder for Brandes sammen. Kun een Bog af Hamsun har Brandes omtalt («Amerikas Aandsliv») og dette endda dadlende. For Hamsuns Mesterværker, for »Sult«, den Fortælling, der i 1890 brød helt ny Baner i Litteraturen, for »Pan«, for den geniale, fuldkomne »Benoni«, har han ikke et Ord tilovers.

Sveriges største Lyriker endelig, *Gustav Frödeng*, citeres af Brandes i to Artikler, skrevne med mange Aars Mellemlum, den ene er paa tre, den anden, i Anledning af Frödings Død, paa een Side.

Til Citaterne er knyttet en almindelig Ros, intetsigende, bare høflig. Men Brandes har dermed ment, at hans Ære som Kritiker er frelst. Fröding er nu bleven nævnt af ham, ligesom Dingelstedt, Viggo Holm, Æskylos og de japanske Digtere er blevne det. Hans Proteusnatur er sandelig i Stand til »at favne alt og fatte alt« (Digtet »Proteus«). Fröding, den mysteriøse, den grublende, den berømte Virtuos i at tolke alle Sjælerørelser, faar endda et godt, borgerligt Ord som Gravskrift: »En stor Fremtid syntes at aabne sig for ham, men det kom anderledes«.

Det kom ikke anderledes. Fröding glemmes

ikke, Brandes' flove Sætning kunde derimod anbringes over hans egen Indgang fra Ungdommens til Manddommens Aar og Produktion. Den Kritik, han i de sidste fyrretyve Aar har skrevet, vil snart enhver syttenaarig smile af og kun hans Had til dansk Aand vil mindes.

VII.

Den liberal-jødiske Periode.

Jeg sad som en Hellener i Israels
Lejr og udspionerede den.

KARL GJELLERUP i „EN IDEALIST“.

Det Danmark, Brandes forefandt ved sin Fremtræden, har han malet i de sorteste Farver. »Det befandt sig«, hedder det i »Levned« i en Hendøen og var bleven stikkende i Reaktionens Sump.

Effektfuld vilde Brandes selv i Historien betragtes som en Lysbringer i Mørket. Allerede fra Aarhundredets Begyndelse havde imidlertid vor Digtning været selvstændig, og vi havde for første Gang udfoldet en rig og ejendommelig dansk Litteratur. Romantiken var c. 1865—70 ved at ebbe ud, og Evropa stod fyldt med Naturalisme og Darwinisme, som ledtes ind til os uafhængig af Georg Brandes, tildels endog før hans Fremtræden. Det var et af de Tidsrum, hvori det gamle dør ud og det ny fødes. Brødrene Brandes benyttede sig heraf til at bemægtige sig alle unge Ge-

mytter, dog ikke for at introducere den ny litterære Metode, eller Evolutionslæren.

Hvorledes skal vi da forstaa Georg Brandes' Klage som ældre: »Øjeblikket, i hvilket jeg begyndte, var uheldigt«¹? Det var jo kun for os, det var uheldigt; thi det var os, der blev narrede.

Naturligvis fastslaar Brandes, at I. P. Jacobsen, hvem han gør til sin Tilhænger, som den første i Skandinavien forfattede Artikler om Darwin og hans Grundtanke.² Darwinismen var imidlertid gennem Afhandlinger og Bøger allerede da kendt herhjemme i vide Krese.³

I Naturvidenskaben stod vi endvidere ganske paa Højde med det øvrige Evropa. I Landbrug og Handel havde Dalgas og Tietgen begyndt deres store Virksomhed: 1866 oprettedes »det store Hedeselskab«, samme Aar stiftedes »det forenede Dampskibsselskab« og 1868 »det nordiske Telegrafskibsselskab«.

I Musiken ejede vi J. P. E. Hartmann, Heise og Gade, i Maleriet hjemførte Tuxen og Krøyer fra Frankrig en ny Retning. I Kritiken introducerede Herman Bang den franske Naturalisme, paaviste, at Balsac var dens egentlige Fader og behandlede i sit eget Forfatterskab lignende forkrøblede Kvinder fra Smaabyernes Kroge. Cle-

¹ Bd. 15, p. 430.

² I Deutsche Rundschau 1883.

³ Se Prof. Steenstrup: Fra Fortid og Nutid. 1892.

mens Petersen slog til Lyd for Bjørnson og var dennes beundrende Ven.¹ Han viste sig som en meget lovende, begavet og hurtig anset Litteraturkritiker, indtil en Ulykke afbrød hans Ophold i Landet og hans Virksomhed allerede 1867.

Naar dog Bjørnstjerne Bjørnson i sine Breve 1865 taler om vor samtidige store, kunstneriske Periode, er dette overdrevent. Romantikens Guldalder var forbi hos os som overalt. Af det ny Slægtled var Jacobsen og Bang endnu ikke voksne, Vilhelm Topsøe viste sig som et fordomsfrit og dannet Fortællertalent, men skeptisk og uden Kraft og stærk Fantasi. Han syntes mærket af den Forsagthed, der efter Krigen i 1864 greb de fleste og desuden gjorde os utilbøjelige til foreløbig at søge Næring hos den lige sejrende Fjende.

Men denne Forsagthed og Nedstemthed viste sig at eje en anderledes inspirerende Virkning paa vore Digtere end hele Brandes' Fyrværkeri. Det var den, der kaldte Niels Lyhne Skikkelsen frem i Digtningen og hele Bangs og Karl Larsens Produktion.

Der randt Poesi af Nederlaget, kun ikke hos de Skribenter, der fulgte Brandesianismens Parole.

Hvilke var disse?

I Spidsen de tre Brødre Cohen Brandes.

¹ Se ogsaa Vilhelm Madsen: Dansk Renæssance 1912: (p. 74), der skildrer Brandesianismens Fallit.

Mest Betydning efter Føreren og i de senere Aar en maaske endnu større fik *Eduard Brandes*.

Det var særligt paa hans Tilskyndelse, at Litteraturen sluttede Alliance med det radikale Venstreparti og dermed gik i Slaveri hos Demokratiet og Politiken. De tre Brødre fordelte Riget mellem sig. Af Georg Brandes benyttedes Kulturkritiken, af Eduard Brandes Politiken og af Ernst Brandes Børsen som Middel til at naa frem til personlig Magt og Førerstilling.

Alle tre var de naturligvis Journalister. Eduard blev Medstifter og Medredaktør af Brandesianismens Hovedorgan, det liberal-jødiske Dagblad »Politiken«, hvis anden Redaktør blev den helt af Jøder afhængige Hørup, ligesom nu i samme Situation Redaktør Henrik Cawling. »Politiken« syntes allerede til at begynde med at være »skrevet med en Pen, i alt Fald med Penne af samme Æske«, udtalte I. P. Jacobsen.¹

Intet Under. Bladets Udgiver og økonomiske Leder var Herman Bing, dets Administrator Ernst Brandes, dets Aktionærer tildels Jøder og dets vigtigste Medarbejdere — foruden Eduard, der blev en frygtet Litteratur- og Teateranmelder: — Georg Brandes, Ernst Brandes, Gustav Esmann, Peter Nansen, Marcus Rubin, Ivar Berendsen, Salomonsen, Vald. Koppel — den Stab af liberale Jøder, der selvfølgelig udgjorde den trofaste Del af Brandes' Armé.

¹ Brev til Edv. Brandes 10—3—85.

Af Eduard Brandes' Værker handler de vigtigste — hvis dette Udtryk kan anvendes paa en Litteratur uden Værdi — om følgende dengang aktuelle Problemer: »En Politiker« og Skuespillet »Gyngende Grund« drejer sig om den politiske Modsætning i Datidens danske Samfund; »Et Besøg« behandler en Mands og Kvindes erotiske Rettigheder, »Et Brud« en saakaldt Verdensmands Kamp mod den herskende Kirke, »Under Loven« Ægteskabets Aag og svage Naturers forgæves Forsøg paa at bryde det, »Overmagt« lunken Elskov og Politik, indflettet i hinanden, »Kærlighed« er en Færce om en opblussende Lystfølelse hos en blaseret Ungdom, »Udenfor Loven« skildrer Samfundets og Familiens haarde Dom over det Par, der besidder den store, fri Lidenskab, der dog ikke er stærkere, end at den mandlige Part i Forholdet straks er ret klar over, at Følelsen ikke varer længere end de tidligere.

Disse Arbejder følger alle de opgivne Regler, er kristenfjendske og betragter stiltiende Ateismen som Videnskabens endelige sidste Sandhed; den skildrede fri Kærlighed mangler aldeles Frihed og Storhed, Ægteskabet aldeles Kærlighed. Der er ingen mægtige Passioner, ingen stærke Viljer og ingen Individualitet, hverken hos de Personer, der besidder Forfatterens Sympati eller de andre. Vi ser med Ligegyldighed passere forbi os en Række borgerlige Væsener, i deres Frihed blodløse og altid

angste for, hvad Folk siger, overlegne ved at tilhøre Bourgeoisiet og være Ikke-Kristne, slagfærdige i Replikskifte, uden Sans for Æventyret eller for Virkeligheden, kun for Velværet, Anseelsen, Behaget, Pengene.

Disse Individider virker som tomme Mekanismer, alle lige upersonlige og kedsommelige. Eduard Brandes' Bøger har lidt den Skæbne uden Undtagelse at blive glemte som gamle Avisartikler. Derfor skriver Georg Brandes selvfølgelig om sin Broder, at han, »der kom fra Studiet af østerlandske Sprog, Religion og Mytologier, der aandeligt havde frigjort ham og givet ham (— »Dr. phil.« —) Ligegyldighed for de i en Udkant af Evropa« (— »Fædrelandet« —) tilfældig nedarvede historiske Fordomme«, blev Forfatter af »god Kunst, moden Kunst«, men naturligvis »en Martyr, der er bleven overset og boycottet«.¹

Godt imidlertid, at ogsaa de n e Martyr forstod, ligesom alle sine Racefæller herhjemme, at redde sig i det materielle, bedre endda end nogen sinde en dansk Digter. Godt, at det ikke gik Finansministeren og den heldige Børsspekulant Eduard Brandes, som i hans Skuespil »Peter og Poul«, den udslidte, kummerlige Gamle, der klager over, at de andre havde misbrugt ham til at skaffe sig en god Plads paa Flæsket midt i Solskinnet«, saa han hentede som sin Erfaring, at Valget var »Slyngel eller Martyr«, og derfor tilraadede Ung-

¹ Bd. 15, p. 198, og Bd. 3 (»Eduard Brandes«).

dommen at gribe for sig af Retterne og tage de Verdens Goder, den kunde faa.

Den tredje Broder *Ernst*, der gjorde sit Liv kort, begyndte som Veksellerer og heldig Børspekulant, skrev som Journalist klart og vittigt i Partiets Organer, var desuden Redaktør for Børstidende og nationaløkonomisk Forfatter. Litterært forblev han uden Indflydelse.

Ogsaa han omtales selvfølgelig af Georg Brandes i »Levned« som en Martyr »paa alle Maader hæmmet af Hadet«.

En virkelig vittig Litterat fik Perioden i *Gustav Esmann*, hvis Liv ligeledes fik en brat Afslutning, idet han døde ved en Elskerindes Haand.

Esmann indsaa, at hans og hans Racefællers materielle Livssyn umuligt gav Plads for andet end det lette, aktuelle Lystspil, og hans bedste Stykker: »Det gamle Hjem«, »Den kære Familie« og »Alexander den Store« er da ogsaa fortrinligt byggede op, fri for enhver Højtidelighed, rige paa kvikke Paafund og giver en rammende, men ikke ny Karakteristik af Overflademennesker.

Esmann er heller ikke Polemiker, blot en ironisk Skeptiker, for hvem Livet er, som en af hans Personer siger: »en lille Middag, hvor man sover salig ind ved Kaffen, giver gode Drikkepenge til til Opvarteren og faar Resten paa Kredit«.

Ved at besidde et lille Talent udskiller Esmann sig fra alle Periodens aktuelle Digtere. Hans ud-

præget jødiske Aandsform, men uden Talentet, genfinder vi i *Peter Nansen*.

Ogsaa hos Nansen er den højeste Dannelse repræsenteret af Læger og Jurister, ogsaa hos ham bevæger vi os indenfor den finere kjøbenhavnske Borgerstand, ogsaa han er skeptisk, ironisk, uden Humor, blaseret og grundmateriel i sin Opfattelse af Tilværelsen.

Han er blottet for enhver poetisk Aare, spekulerer til Gengæld udelukkende i pikante Skildringer af Mænd, der har Opstød af Liderlighed og aandsaristokratisk ynker de enfoldige Kristne, »hvis Lære har stinkende Ligbunker til Sejrens Milepæle« (»Unge Mennesker«). Hans »Judiths Ægteskab« skal vise Kærlighedens Ødelæggelse i et Ægteskab, hvor Mandens Indtægter fordrer Sparesystem; »Onkel Johannes« er, ligesom i sin Tid Goldschmidts »En Jøde«, et elskværdigt Forsvar for Aager; »Korte Veje« handler om en Mand, belastet med Kønssygdomme, og en Datter med dito; »Julies Dagbog«, Roman i Brevform, drejer sig om en kræsen Skuespillers kortvarige Forhold til en uskyldig Professordatter; »Marie« er den tænkeligst slettest skrevne Hymne til Kvindens legemlige Yndigheder og synes forfattet for at irritere Forsvarere af sanselig Troskab og de Mennesker, der er naive nok til at tro, at en Følelse kan vare. I »Guds Fred« er anslaaet en sentimental, alvorlig Tone, som virker uhyggelig uægte. Det er en imiteret Wertherhistorie om

en blaseret Kjøbenhavner, der nyder sin Træthed paa Landet og faar Lyst til en uskyldig Møller-datter. Hendes Naivitet og Tillid føler den blege Herre som æggende Nyhed, ligesaa Besøgene med den Elskede hos Stiftelsens Damer og Leg med Børnene. Københavneren gaar i den Grad op i Rollen som Hædersmand, at han attraar at gifte sig med Landsbypigen, men han er dog saa heldig at slippe fra hende, idet hun dør ved et Ulykkestilfælde. »Et Hjem« omhandler et hyggeligt Ægteskab, hvor Hustruen elsker Mandens Venner, uden at denne aner det, eller Gemytligheden forstyrres deraf; »Troskabsprøven« beretter om Mænd, der er kyndige i Amourens Kunst, og »Unge Mennesker« om moderne Kunstnere, der styrker deres Overlegenhed ved en Cigar i Mundvigen, en kraftig Ed og Smilet over de Kristne: »Hu ha, dette deres evige Liv gør mig blot ved Tanken saa træt og søvniq«.

Nansens Værker er, som Esmanns og Eduard Brandes', en Ironi over stærke Følelser. Deres »Helte« generes hverken af Religion, Moral, Samvittighed, Lidenskab eller Jalousi, — de er derimod ængstelige for en blot mindre materiel bekvem Eksistens, for udadtil at staa tilbage for nogen. De er indifferente i alt undtagen i Paa-klædning og i Madspørgsmaal. De tager nøje Hensyn til, hvad der er sundt (Lidenskab, Tænkning og Anstrængelse er usundt). De bekender ærligt deres Sjæls Fattigdom, samtidigt med at de

dog er overbeviste om, at deres lette Livsopfattelse er den sande overlegne. De gider ikke meget og finder sig vistnok i at blive spyttet paa, blot ingen ser det: de gruer for Skandale. Idealet er at kunne bevare Skinnet, tilfredsstillende Mavens Fordringer, have Kredit og dyrke Erotiken professionelt, som en nødvendig og behagelig Sport, bare ikke tage den alvorlig. Nansens Fabrikarbejder gjorde ved Hjælp af Partiets Reklame i Øjeblikket stor Lykke; de smigrede for det »dannede« Publikums lave Instinkter og gav sig dog Udseende af elegant, mondæn Verdensoverlegenhed. Af alle Periodens Journalister, hvis Ærgærighed det var at optræde som Forfattere, havde Nansen uden Tvivl mest Succes. Som Brødrene Brandes udfoldede han imidlertid senere sine Evner paa Omraader, der røbede, at heller ikke han svigtede sin Races Erhvervssans. Ogsaa han var Spekulant, og blev han end ikke Ekscellence eller Kommandør, han sluttede dog tidligt af som driftig Forretningsmand ved at tiltræde Direktørstillingen i Nordens største Forlag. Herved blev han tillige en Slags frygtet Dirigent for den litterære Smag i Danmark og ophørte nu selv med at »digte«. Kunsten havde blot været ham et Middel eller et journalistisk Arbejde. Nu havde den gjort sin Pligt, nu kunde den gaa.

Evnen til at slaa Kapital eller Indflydelse af Digtningen har de danske Kunstnere aldrig besiddet, heller ikke de danske Litterater i den

jødiske Periode. De liberale Jøder tog de høje Stillinger, eller store Indtægter. Og skønt hvert af de danske Disciples Værker hilstes med høje Basunstød i Brandesianismens stedse mægtigere Presse, saa lykkedes det heller ikke dem at stampe Poesi frem af den stenede Jordbund, Brandes anviste dem. Deres poetiske Aare forkalkede, hvis de ikke brød med Partiet, og det krævede Mod at gøre dette.

Sofus Schandorph begyndte som fuldblods Romantiker, men først da Georg Brandes fik omvendt ham, blev hans Værker lovpriste i »Politiken«. og han opnaaede, mens hans levede, en stor Læsekres. I sine Romaner skildrede han Modsætningen mellem Fritænkeri og Ortodoksi; de fyldtes med Angreb paa Teologi og Mystik, og skønt hans spinkle, men hyggelige Fortællerevne stadigt viste Tilbøjelighed til at dreje af i det romantiske, fulgte han trolig sin Mesters Opfordring til at drage Politik og Videnskab med over i Romanen.

Naar saa Brandes i sin »Ligtale« over Schandorph kaldte ham den trofaste Tilhænger, virker det højkomisk, at han i samme Aandedræt fortsætter: »Schandorph døde, før det ny Aarhundrede oprandt; han, der ofte har udtalt, at han ikke vilde opleve Aarhundredskiftet, fordi en Spaakvindes Ord, som gik ud derpaa, var slaaet ned i ham«. ¹

¹ Bd. 15, p. 258.

Til Tidsrummets øvrige Digtere, der endnu ikke er helt glemte, hører *Erik Skram*, som skrev en talentfuld Novelle om erotisk Uoverensstemmelse i Ægteskabet »Gertrud Colbjørnsson«, men efter faa Aars Forfattervirksomhed, ligesom Alexander Kjelland i Norge gik over i praktisk Stilling og helt ophørte som Skribent.

Fattigdom og mørk Livsbetragtning nedbrød Lyrikeren *Viggo Stuckenberg*, der instinktivt helst færdedes i en taaget, ulegemlig Romantik og havde Vanskelighed ved at inspireres af Ateisme og Politik, saa at hans Poesi blev Klager over Tilværelsens Strengthed. Af Brandes' øvrige talrige Disciple huskes *Mylius Eriksen* kun som Polarforsker. Altsaa ogsaa han forlod Digtingen for at kaste sig ud i det praktiske Liv; han hørte til de Landboer, der blændedes af Brandes' Veltalenhed, Berømthed og tilsyneladende overlegne Viden.

For selvstændige til at imponeres ret længe var *Karl Gjellerup*, hvis hele noble Aandsretning og ideelle Digting brød frem efter hans Brud med Brandesianismen, endvidere *Alfred Ipsen* og *Johannes Jørgensen*. Ogsaa de svigtede allerede som unge Mesteren. Ja, Johannes Jørgensen, hvis smaa erotiske Noveller havde gjort ham til Partiets Kælebarn, blev først den sjæfulde Digter ved Overgangen til Katolicismen. Hans Kultur nu er maaske den eneste i Norden, der foruden at være national er evropæisk-dannet.

Vor største lyriske Digter, *Holger Drachmann*, svingede længe uafbrudt frem og tilbage mellem Brandesianismen og Tilbøjeligheden til at synge med sit eget Næb. Først i de sidste femten Aar af sit Liv fjærnede han sig ganske fra Partiet. Hans karaktersvage, modløse Natur taalte vanskeligt, at nogle af de bedste blandt hans Poesier blev tiet ned i »Politiken«, saasntart han ikke svor til dens Fane. I en Aarrække nævnedes end ikke hans Navn i dette Organ for »den højeste Oplysning og Frisind«, som det selv kaldte sig.

»Lad os prøve paa«, udtalte Drachmann i sin »Ostende Brügge« 1883, »en eneste Gang at undlade at bekende Kulør, naar Parolen gives — og vi skal faa Kærligheden at føle«.

Endog blot dette, at Drachmann i sin Digtning anslog patriotiske Strænge, var nok til at indbringe ham Brandes' Bebrejdelse for »at appellere til Nationalfølelsen paa Frihedsfølelsens Bekostning«, fordi, hed det fremdeles, »ingen Følelse kan tænkes mere værdifuld end Kærlighed til Frihed«.

Stundom protesterede da ogsaa Digteren kraftigt mod Brandes' krampagtige Forsøg paa at kue Litteraturen¹ og mod hans Tilhængeres Kunst: »Og naar de afmalede vore Fruentimmere, saa skulde man tro, at de alle var offentlige, og naar de afmalede os i vore Huse, saa holdt de sig for Næsen, saa ilde lugtede der hos os«.

¹ Dagbladet 11—12—1883.

Karl Gjellerups Undsigelse indtraf under hans første Udenlandsrejse. Der fik han Øjet op for, hvor lidet Brødrene Brandes forstod det Folk, de vilde reformere, og han udbryder: »Derfor kan I rose Jer af at have skabt en Hoben af litterære Dilettanter og Forfattersnobber, men Digterne faar I lade Naturen om; — det store Taktslag har vi ikke lært af Eders kritiske Pegepinde«. ¹ Gjellerup bebrejdede Brandes, at han direkte kæmpede mod Askese og enhver Drifts Beherskelse. Og Partiets Digtere, — der var talløse, thi efter en saa lavtstillet Opskrift for Kunst kunde enhver Journalist kalde sig Kunstner — karakteriserer han som »udsøgte Penne, der aldrig prostituerede sig ved at skrive »Dyd« uden at tilføje »fladbrystet« — som finder Fiskeblod i al Kyskhed og kun ser Idealet i Gaaseøjne«. ²

Hverken de, der altid holdt sig uafhængige af Brandesianismen (foruden de tidligere nævnte Henrik Pontoppidan, Karl Larsen, K. G. Brøndsted, P. A. Rosenberg), eller de, der løsrev sig fra den, var sig dog helt bevidst, at Modsætningen mellem dem og Brandesianismen langt mindre beroede paa en Forskel i litterær Opfattelse end paa Raceforskell. Det var jødisk Aand, der lurede paa at komme til Magten hos os, ikke merkantilt alene, men kulturelt, ikke jødisk Aand i sin hæderlige og tiltalende Form, men dens

¹ »Vandreaaret« 1885, p. 28.

² »Vandreaaret« 1885, p. 493.

Vrængebillede: liberal Jødedom, som ogsaa alle Jøder, der vedkender sig deres Race, tager Afstand fra.

Det hævnede sig, at disse fri Aander lyste deres Afstamning i Ban; som deres Psykologi derved blev falsk, deres »ny« Patriotisme forløjet, blev ogsaa deres Livssyn mørkt, mismodigt og hadefuldt. Det var saaledes ikke nok, at Kunsten i vor jødiske Periode sank ned til Drøftelse af Bagateller, Brandes synes at have fundet en særlig onskabsfuld Glæde i at nedbryde hos alle Troen paa Livslykke som uforenelig med Virkelighedssans og den tilstræbte Aandsoverlegenhed og Illusionsløshed. Af Brandesianerne hævdedes det bitre og nøgne som den absolutte Sandhed, og dette Livssyn var det saameget desto vanskeligere for Danskerne at tilegne sig, som de ikke ejede det Surrogat for Livsglæde, Reformjøden besidder i sin alt beherskende Ærgerrighed i det materielle.

Oprindeligt indsaa ogsaa Georg Brandes, at ingen kan blive varig Fører for et Folk uden Tro paa et Fremskridt idetmindste i dette Liv, og han docerede derfor den Benthamske Lykkemoral, antog sig Demokratiets Sag og indbildte sine Tilhængere Troen paa et Kulturfremskridt, der tilsidst havde almindelig Lykke som Maal. Senere, da Demokratiets Støtte var ham sikret, skjulte han ikke længer sit eget Livssyn. Ofte og oftere taler han nu, ligesom Broderen Eduard, om Tilværelsen som »en ubortdisputabel Elendighed«,

haabløs, trøstesløs, »lysest naar den er graat i graat«.

Den melankolske Grundtone, I. P. Jacobsen havde givet i »Niels Lyhne«, fordi den karakteriserede Mændene fra den trætte Tid lige efter Kri-gen, er for Brandes alle Tidens objektive Livs-syn. »Det er ikke Pessimisme«, erklærer han, »blot Indsigt i de haarde Vilkaar, Livet byder«, hvor »vi forsmægter hver for sig i en Ørken«.¹

Denne værdiformindskede Livsbetragtning hos Partiets Mænd er det, som især frastødte Johan-nes Jørgensen. Han udtaler herom: »Der gaves ej Kærlighed, kun Lyst; intet Geni, kun behæn-dige Talenter. De svinger deres lille Gnist rundt i Luften, saa det ser ud, som stod der en Glorie om deres Hoveder«.²

Georg Brandes tillægger ogsaa sin om ikke Discipel, saa dog Tilhænger Alexander Kjelland dette sit Syn paa Tilværelsen, hvor denne lader Pastor Martens sige: »Der leves et helt Liv paa lutter Vragstumper, og Madeleine svarer: Saa-ledes lever vi alle«.³

Naturligvis! Naar efter Georg Brandes' An-skuelse det udvortes Velvære ikke blot er en Betingelse for Aandsliv,⁴ men er vort Livs Maal — naar for ham som for hans Fæller Fattig-

¹ Bd. 3, p. 26—27.

² »Livsløgn og Livssandhed« 2 Udg. 1896, p. 23.

³ Bd. 18, p. 158.

⁴ Bd. 17, p. 281.

dom opfattes som en Byrde, Tilfredsstillelse af alle Nydelser som en Lykke, og Komfort, Selskabelighed og alle de Værdier, som kan købes, danner Basis for aandelig Livsvirksomhed og Sindets Tilfredshed, saa man Sjælen skrumpe ind, Lidenskaben visne og i Stedet for Humor træde Sortsyn, Ondskabsfuldhed og Vittighed.

De litterære blandt de liberale Jøder møder da ogsaa Livet med grundig Foragt, som kun »Grinet« kan gøre taaleligt, eller Trods, og de udstyrer deres Helte med samme Overlegenhed.

»Der er«, siger Chr. Gulmann i sin Karakteristik af Eduard Brandes' Værker,¹ »i dem ikke Blomst eller Sang, ikke et Livets Solglimt, ikke Mindevemod eller Kunstglæde. En livsvarig Tugthusfange kunde ikke have skrevet dem mere trøstesløs falske. — Eduard Brandes har i sin benede Begrænsning været et mere højthvælvvet Frisind den største Fare. For flere end dem, der fulgte ham, har han gjort Horisonten lav og Sindet koldt«.

Hvorledes har Georg Brandes selv bedømt denne Periode, der indvarsledes som en Renæssance og litterær Guldalder og i Stedet bragte ham, hvad Erik Skram kaldte »en slagen Hær«?

Med sædvanlig aabenlys Frækhed hører vi Brandes til at begynde med reklamere hver eneste Talentløshed op til en Kunstner og Mester. Desuden inddrager han Ibsen, Bjørnson, Drachmann,

¹ »Tilskueren« April 1904.

I. P. Jacobsen uden videre under sin Fane som »Gennembruddets Mænd« (1883), altsaa samtlige Nordens Genier, herpaa hænges nu de smaa Profeter: Eduard Brandes, Schandorph, Erik Skram, Wilh. Dinesen, der omtrent var de eneste, der fulgte Mesteren. Holger Drachmann protesterede da ogsaa, ingenlunde smigret over at være medtaget i denne Bog, der var ment som en Partirevy. Jacobsen laa dengang dødssyg, kunde som Ibsen og Bjørnson og alle Genier betegnes som Banebrydere, men med Brandesianerne havde de derfor lige saalidt noget tilfælles som Herman Bang, der ikke var medtagen, maaske fordi Brandes ikke antog, han blev saa anset som Vilh. Dinesen. Bogen forblev ved en første Del. Hvilke Forfattere anden Del skulde omhandlet, ses af den Ros, der blev følgende Litterater til Del i senere Essays. *Peter Nansen* komplimenteres for sin »virkelige og samvittighedsfulde Kunst« med sit »Mesterskab i Behandlingen«, *Amalie Skrams* hysteriske Fortællinger kaldes »Mesterværker af et tragisk Geni«, »en Kunst, der røber enestaaende Uforfærdethed«.

Fabrikanten *Otto Benzons* Underholdningsstykke »Sportsmænd«, der er som et talentløst Opkog af Ibsens »Samfundets Støtter«, med Forsøg paa at reducere Kammerherrer, Jægermestre og Kommandører til Idioter med Fædrelandsfølelse og Kristendom, loypristes eenstemmigt i Pressen af 6 — seks — Jøder: Eduard Brandes, Behrens, Peter Nansen, Esmann, Poul Levin og

Georg Brandes, der kalder Lystspillet »en Tidskomedie af Rang, af sand, litterær Værdi«.

Al denne Ros er ventelig. Ikke at staa sig godt med de liberale Jøder vilde for enhver Forfatter i denne Periode været en økonomisk Ruin og for hans Værk et Martyrium. Skønt Tiden allerede har fejlet hin Digtning bort, derimod gjort til Eks. Bangs berømt, saa at det skulde synes, Georg Brandes med Aarene maatte blive spagere i sin Vurdering af Disciplenes Fabrikater, drister han sig selvfølgelig til i 1901 i et Tilbageblik over den danske Litteratur under hans Ægide at udtale som en uomtvistelig Kendelse den frækkeste Usandhed. Det hedder:

»Hvad man kan rose Bevægelsen for, er dens renlige Forhold til Kirkelæren, dens aandsfri Forhold til Sædvanesædeligheden og noget samvittighedsfuldt i dens hele kunstneriske Holdning. Det lykkedes den kunstnerisk at bringe Danmark frem i Højde med det øvrige Evropa og nu og da paa et andet Punkt at naa lidt forud for enkelte Lande«.¹

Af en eller anden Grund er Brandes paa dette Tidspunkt ængstelig for at støde Kirke og Sædelighed, siden han her fremstiller Brandesianismen saa forsonlig, og det hedder fra samme Tid for en eneste Gang, at vi er »et højtbegavet Folk«,² hvilket heller ikke turde være træffende sagt, thi

¹ Bd. 15, p. 197.

² Bd. 15, p. 66.

høj Civilisation har ikke meget med Begavelse at gøre.

Af sine frisindede Tilhængere fik imidlertid Brandesianismen dannet en Type, der endnu lever, dog — »ældre«, som den er bleven — mest blandt Autoriteterne.

Nansen, Eduard Brandes og Esmann, der selv tydeligst repræsenterer P e r i o d e n s Type, er ogsaa de, der hyppigst har skildret denne.

Den forjødede Danskers Væsen deler sig i det erhvervede brandesianske, der ytrer sig som indbildt kosmopolitisk Følelse, uægte Radikalisme, gaminagtig Ondskabsfuldhed — som Surrogat for Aand, — Nøgternhed og blasert Skepsis og i den medfødte danske Sentimentalitet og Godlidenhed. Med et Smil og en Vits forsøger han at hæve sig over enhver entusiastisk Tilbøjelighed, og hans alvorlige Overbevisning bestaar kun i at fordømme anderledes tænkende.

Han frygter for at anses for nordisk tung, barnlig og naiv og spotter derfor enhver sjælelig Lykke og alle Traditioner, Kirke og Ægteskab. Ikke destomindre baade gifter han sig og lader sine Børn døbe. Den paaklistrede Overlegenhedsfølelse hindrer ham i at bekende nogen elementær Glæde ved Tilværelsen, og da heller ikke hans Naturs Jævnhed gør ham det muligt at ræsonnere som en smart Jøde, viser han sig usikker i sin Livsfølelse, misundelig og smaalig. Især i Ensomheden fornemmer han sin Sjæls Tomhed og hen-

falder til Melankoli. Da gælder det at gøre som Nansens Dr. Fastler: »Den bedste Kur mod moralske Skrupler er at more sig: smukke Damer eller god Mad«. Han er derfor ængstelig for at passere de fyrre, thi det er at gaa ud af Spillet; den »gode Middag« er da kun det eneste, han har tilbage; han kan ikke længere blive Manden i en Kvindes Liv (Esmann: »Pebersvende«). Disse flade Nydelsesmennesker er af deres Skildrere sletikke ironisk opfattede; nej, det er Alvorsmænd med en kræsen Sans for de synlige Goder, med Omhu for Adspredelser og den ydre Position, med Frihed for Tænkning og en indbildt væren færdig med sjælelig Udvikling.

Det er et af disse Individier, Herman Bang kortelig karakteriserer i Læge Ræbel i »De uden Fædreland« (1906). »Man er jo heldigvis«, siger denne, »Kjøbenhavner af en Aargang, der har lært at grine ad det meste«. Endvidere: »Har De truffet et lykkeligt Ægteskab? Jeg ikke. — Naa, heldigvis er man overlegen«. Og da Grev Ughazy, der lider ved ikke at have noget Fædreland at elske, misbilliger den forsvarsfjendtlige Læges Kosmopolitisme, siger denne om ham højt til sig selv: »Han er jo dum, pure dum«.

Det er ogsaa slige Individier, Jakob Knudsen kalder hjemløse og zigøjneragtige, fordi de i deres illusoriske Verdensborgerlighed ikke vil føle sig som Folkets egne Børn.

Har Virkningen af den liberal-jødiske Aand herhjemme vist sig som den absolutte Aandløshed, blev dens Friheds Vugge straks en Kirkegaard, og er den forjødede Type tom og overfladisk, som den Døgnlitteratur og Spidsborger Moral, der har været med til at danne den, saa er det dog ikke uinteressant at erfare, hvorledes Bevægelsens Stormester ser ud »intime«, som han selv har tegnet sig i sit indtil nu tre tykke Binds »Levnede«.

Sig selv uafvidende, blændet af sin Skinberømmelse, giver Georg Brandes, først i sine Rejseindtryk (Bd. 11), dernæst og især i sin Selvbiografi, en rystende Skildring af sin Sjæl, dens Attraa, dens manglende Forhold til Kunst, Videnskab og Religion, først og sidst dog dens grænseløse Selvforgudelse.

Ufrivillig fælder Brandes den haardeste Dom over sig selv, ufrivillig afslører han Ynkkeligheden i den Kultur, han har gjort sig til Fører for. Ikke saaledes, at han skildrer denne Kultur, dens Brist og dens Styrke og hvad der mislykkedes i den og hvad der lykkedes — nej, det fremgaar af hans Skildring, at Bevægelsen, han fremkaldte, førte til det, som var ment med den: Dyrkelsen af ham selv. Om dette Selv drejer sig de tusende Sider. Vi lærer det at kende som en Sjæl, hvori intet er forborgent, intet uendeligt, intet stort, intet ensomt, som aldrig har arbejdet uden at skele efter

Belønning, som er uden Udvikling, uden Idealer, uden selvstændig Verdensanskuelse, uden Fordybelse undtagen i Anekdoter, uden Sans for andet end underfundige Manøvrer, der kan bringe ham i fordelagtig Position. Overalt skinner Bunden igennem med massiv Tydelighed. Paa Brandes' Natur passer endnu Renans Ord om Ørkenaraberen: Ingen er saa lidet tilgængelig for Mystik som han, ingen saa lidet forbavset.

Brandes, der har bebrejdet H. C. Andersen, at denne i sin Selvbiografi aldrig er sysselsat med noget større end sig selv, aldrig gaar op i en Idé, aldrig er rent befriet for Jeg'et,¹ er i sin egen kemisk fri for Tanker, uden de, der kredser om hans Person.

Han kendte sig, siger han, allerede som ung som et Gudernes Barn, som den Udkaarne, »den, hvori det dæmoniske herskede«;² saadan føler jo Genierne sig; men Udfaldet viser let, hvem der var Geni og hvem ikke! I Byron genfinder han disse »sit Væsens Grundtræk«: det dæmoniske, skønt han til andre Tider forledes til med Ibsens Dr. Relling at benævne det dæmoniske noget Sludder. Han kalder sig ogsaa som Goethe den ensomme Ceder, der rager op mellem Smaakrattet og kun har sine Brødre paa fjærne Bjerge;

¹ Kritiker og Portræter 1870, p. 353.

² Levnet I, p. 61 og 63.

han ligner sig med Faust, skønt Faust netop var led ved Boglærdom og søgte Ensomheden og Selvfordybelsen, mens Brandes altid kun har tæret paa andres Viden og dels har læst sig gennem Livet, dels lyttet sig gennem Selskabelighed. Ved begge disse Maader at leve paa slipper han bekvemt for at tænke og faar Anledning til at ræsonnere. Han ligner heri Professor Harald Høffding, om hvem han træffende har sagt, at næsten alle Spørgsmaal bæres ham i Møde ud fra Bøgernes Verden, ikke ud fra Livets Virkelighed.¹

Brandes oplyser os om sin umaadelig omfattende Medlidenhed med Menneskene, der førte til, at hele hans Sjæleliv »en Tid lang løb ud i Selvfornægtelse, Ydmyghed og Askese«. ² Han fik ogsaa, siger han, tidligt et »for dybt Indtryk af græsk Kosmostro og Goethes Levevisdom til at kunne gaa op i Hævnnergerrighed eller Stridslyst.³ Faren herfor har altsaa været forhaanden. Mærkeligt, at disse Indtryk besjælede ham samtidigt med, han skrev »Reaktionen i Frankrig«, den Bog, han selv har kaldt sin mest polemiske af alle sine Skrifter. Vi bliver dog endnu mere humoristisk stemte ved at erfare, at Brandes, der hele sit Liv igennem ufortrødent og paa den tænkeligest sjofle Maade har tilsmudset sine levende og døde Modstandere (Ploug, Goldschmidt, Mol-

¹ Tilskueren Jan. 1890.

² Levned I, p. 117—118.

³ Levned II, p. 143.

bech, Topsøe, Rud. Schmidt, Paludan o. s. v. o. s. v.) ved at gøre deres Person latterlig gennem Vitser, erklærer: »Var der noget paa Jorden, som ikke sysselsatte mig, saa var det mine fromme, gudhengivne, danske Hadere. De eksisterede simpelthen ikke for mig; jeg skænkede dem aldrig en Tanke«. Kun de mange udenlandske Kritikere, der har reduceret hans Værkers Værdi til ingenting, har han listigt tiet om, for at herhjemme alene de Skrig skulde høres, der rejstes mod ham fra Danskerne. Og hvor tamme har disse Angreb ikke været! Alligevel klager han: »Var det ikke mine kære Landsmænd, saa kunde jeg endda naa frem«.

Det var netop fordi vi ikke var hans Landsmænd, at han naaede frem, tog mod al tænkelig Virak og illustrerede hermed sine Ord fra en anden Lejlighed, at »de, der faar den største Indflydelse i et Land, oftest er af fremmed Oprindelse og i Kraft af denne lettere slaar igennem«. Særlig gælder det om Jøderne, at de ved deres Sammenhold Verden over puffer hinanden frem, og om Danskerne, at vi, som et lille Folk, et ret modløst Folk og et Folk uden Lidenskaber, finder det bekvemt, naar en energisk Udlænding vil regulere saavel vor Kultur som vort Liv. Underligt, at denne Udlænding ikke er mere berømt, end han er, naar man betænker, han satte sig som Maal at blive berømt og fra ganske ung af ganske ugenert har opsøgt og indyndet sig hos næsten

alle Evropas store Navne og holdt Foredrag i de fleste af Evropas Hovedstæder, foruden at han har fundet en naturlig Tilslutning i den liberal-jødiske Presse Verden over. Digtere har endvidere altid været ængstelige for at lægge sig ud med en saa skarptunget Litterat, der tilmed roste dem — rigtignok paa en Maade, der altid var Reklame, aldrig fuld Forstaaelse.

Alligevel tyr Brandes — for at overbevise os om sit Geni og sin Anseelse — til at referere sine smukke Damebekendtes Komplimenter: »De er den første nulevende Kritiker, Hr. Brandes«.

Anerkendelsen udefra er for ham Betingelse for, at han kan føle sit Værd. Hans Bitterhed er vel meget en Følge af, at han gennem hele sit Liv har ventet paa, at en betydelig Aand skulde staa op og sige os, hvor stor en Mand Brandes var. Dette har ingen gjort, derfor maa han selv fortælle det.

En Berømmelse uden Begrundelse og uden Geni eller stort Talent kan kun for en Tid og ved Reklame holdes oppe, den falder til Jorden, naar denne ophører. Brandes' Levned er sat op som en uhyre Reklame, men Selvrosen er saa pjattet, at den virker som et Sværd rettet mod ham selv. Dette Selv endelig — der er saa helt uden Selverkendelse, uden Forhold til Natur eller den store Litteratur, udelukkende sysselsat med Smiger i Selskaber og af at debattere, hvad Salonerne siger, — taler ikke naivt og i Billeder som H. C.

Andersen i sin barnlige Selvoptagethed! Nej, der er Ørkenens tørre Øde og Rabbinerens golde Abstrakthed i hans Sprog.

Naar Brandes' Opgør med Livet er saa letfærdigt, er som en Anklage tillige mod dette og Samfundet, er det ikke underligt, han ofte jamrer over Livets Slethed, som havde det narret ham. Det har narret ham; thi han vilde narre Verden.

Den Maade, hvorpaa Brandes i sine Værker har introduceret Evropa, ligner den, hvorpaa visse Folk i Renæssancen frembragte mekaniske Dyr, der kunde bevæge sig, dreje Hovedet og give en Del Lyde, naar de blev trukket op. Han har frydet sine Tilhængere med at fremvise denne zoologiske Have, hvor man hørte stive Dyredukker hoste og harke og kradse paa Gulvet med de døde Lemmer. Ganske morsomt, men meget barnagtigt.

Brandes undrer sig over, at den klare, nøgterne Menneskeforstand, som han siger, er hans Styrke,¹⁾ ikke opfattes som genial. Og dog er det netop denne blot ræsonnerende, praktisk tænkende, almindelige, normale Fornuft, der hindrer ham i at trænge ind i saavel store Anders Individualitet, den, der altid er ejendommelig, som i andre Racers Sjælsrørelser.

De levende Kulturbevægelser, de organiske, har han aldrig forstaaet, aldrig kunnet bestemme

¹ Illustr. Tidende 4—2—1912.

eller fremme. Ikke saaledes, at han ikke har vidst at vurdere meget, der var ypperligt. Det var ikke altsammen brilliant Teknik. De talrige souvenirs, han har medtaget, beviser, at der har været momentane Favntag, og han har sikkert ment at have arvet fra Holberg Opgaven som en Nations Opdrager.

Men hans Proklamationer om Aandsfrihed var et Krigspuds; hans Kritik har, ved en vistnok enestaaende Uærlighed, savnet enhver Levedygtighed og Udviklingsmulighed. Den har sat Tanker i Svingninger. Men hvilke Tanker? Publikumstanker. Han gjorde os kun urolige, forsaavidt han tog Religionen fra os; han gav os ikke den Uro, hvori noget nyt bliver til.

Kunstens hemmelighedsfulde Sø har han ført os hen imod, men kun for at udtørre den for vore Øjne; Livets mægtige Porte har han lukket for os, thi han skrev ikke Sandhed over deres Indgange; han saa ikke Livet som en Virkelighed, kun som en ydre Bevægelse. Han blev os en Vækker og Opdrager af egen Art — aldrig nogen Befrier; aldrig har han styrket og løftet vore Sjæle. Frejdigheden har han desuden frataget os. Og af hvilken Betydning den er, overbevises vi om ved at se hen til Nabolandene Sverige og Norge. Dér har en begejstret, en storlaaet, en dyb psykologisk, en ideel og en religiøs Digtning kunnet fremstaa og trives i en Atmo-

sfære, der ikke var mættet med liberal-jødisk Aand.

Om liberal-jødisk Aand herhjemme havde holdt sig til det rent merkantile Liv, vilde den maaske af tvunget Respekt. Men Brandesianismen tilstræbte Herredømmet over vor Kultur og vilde dog kun med sin Deltagelse befordre sine egne Interesser. Alligevel, hvis de liberale Jøder havde vedkendt sig deres Væsen som jødisk, vedkendt sig, at Røsten var Esaus og Haanden Jakobs, saa vilde idetmindste deres Hæderlighed ikke kunne angribes.

Men de sejlede frem under falske Standarter i fyrretyve Aar, de forfladigede og nedbrød vort Livssyn, forkrøblede vore Følelser og kunstneriske Sans og aad sig ind i den offentlige Mening i Kritik, Videnskab, Litteratur og i Pressen, — og hvad de høstede var Tilfredsstillelsen af personlig Magtlyst.

For Skandinaverne er den liberal-jødiske Aand bleven Guldkalvens Aand, Ringhedens Aand, den sjælelige Armods Aand. Dens Syn paa Kulturen, Litteraturen er Forretningsmandens. Navnet Lucifer — det, Brandes gærne vil tillægge sig — er for gigantisk for en saa blot spidsborgerlig Natur. Nej, Caliban hedder han, thi han er snedig og ræsonnerer godt, kan blot ikke tænke.

Naar en stor Mands Ideer synes en ny Tid forældede, vender Tiden sig bestemt, men oftest

respektfuld mod den store Mand, hvis Aand var Sol for en svunden Generation. Men mod Georg Brandes, en lille Aand, der kun vilde sit eget, og hvis ligesaa skrivende som ufrugtbare Væsen kun har spredt Ufrugtbarhed om sig, vender den ny Tid sig foragtelig og betragter medlidende de enfoldige blandt Danskerne, der saa længe lod sig imponere af ham og lod deres Hjerne indstille i den Retning, han fordrede det.

Frigørelsen fra Brandesianismen indtræder, hvor vi bliver os vor Nordiskhed bevidst. Den Periode turde maaske nu være forbi, da vi sank saa lavt, at vi blev, som kun de allerjævneste Naturer altid er det, blottede for Nationalfølelse som for Idealitet og Religion, befindende sig vel ved Brød og Lege og ved en god Portion Overtro. Danskerne begynder igen at faa Sjæl. Det er dog især udenfor Hovedstaden, at den nationale Bevidsthed vaagner. Det er ogsaa fra Provindsen, at vore bedste og mest danske Digtere udgaar, — Digtere, der har fanget det danske Sind i dets Oprindelighed og gengivet det raadende i vor Karakter: Raceinstinkterne, som disse stavnsbundne behersker Landboens Sjæl med mysteriøs Stædighed.

En Bevægelse er desuden fremme, der har Føling med de nationale og religiøse Strømme den kultiverede Verden over. Sindene synes at aabne sig vidt og taknemmeligt og forventnings-

fyldte for alle Livets Tilskikkelser og Sandheder, og det uendelige og det evige er ikke længer tomme Begreber.

En af Aarsagerne til det livsbekræftende og fornyende i denne Bevægelse er sikkert Erkendelsen af, at Lykke saavel som Kultur bestaar i at have Rod i egen Jordbund.

